

การศึกษาความงามการเทศน์ในประเพณีบุญพระเวด
ของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนอง อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

**A STUDY OF THE BEAUTY OF SERMON IN BUN PHAWET
OF WAT PUTTHAPRADIT, PHON THONG SUB-DISTRICT,
CHIANG YUEN DISTRICT, MAHASARAKHAM**

พระธีระพงษ์ ธีรปณฺโญ (ดอนสังเกตุ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การศึกษาความงามการเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวด
ของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนอง อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

พระธีระพงษ์ ธีรปัญญา (ดอนสังเกตุ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

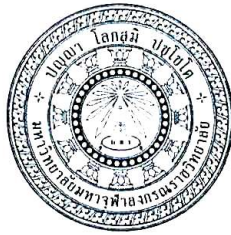
**A Study of the Beauty of Sermon in Bun Phawet
of Wat Putthapradit, Phon Thong Sub-district,
Chiang Yuen District, Maha Sarakham**

Phra Teerapong Dhirapañño (Donsangket)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “การศึกษาความงามการเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดของ วัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพนทอง
อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระราชมรรเมธี, รศ.ดร.)

ประธานกรรมการ

(ดร.วิเชียร แสนมี)

กรรมการ

(ผศ.ดร.สุวิน ทองปัน)

กรรมการ

(ผศ.ดร.จรัส ลีกา)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ผศ.ดร.สุวิน ทองปัน

ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.จรัส ลีกา

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระธีระพงษ์ ชีรปัญญา)

ชื่อวิทยานิพนธ์	: การศึกษาความงามการเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดของ วัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนอง อำเภอยะยี่ จังหวัดมหาสารคาม
ผู้วิจัย	: พระธีระพงษ์ ธีรปัญญา (ดอนสังเกตุ)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: ผศ.ดร.สุวิน ทองปั้น, พธ.บ.(ปรัชญา), M.A.(Philosophy), Ph.D.(Philosophy) : ผศ.ดร.จรัส ลีกา, ป.ธ.๗, พธ.บ.(ศาสนา), M.A.(Philosophy), Ph.D.(Philosophy)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๕ ตุลาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาการเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนอง อำเภอยะยี่ จังหวัดมหาสารคาม ๒) เพื่อศึกษาทฤษฎีความงามตามทัศนะจิตนิยม และ ๓) เพื่อศึกษาความงามของการเทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวดตามทัศนะจิตนิยมของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนอง อำเภอยะยี่ จังหวัดมหาสารคาม การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ พระนักเทศน์ จำนวน ๕ รูป คณะกรรมการจัดงานจำนวน ๑๐ คน และผู้ฟังเทศน์ผะเหวด จำนวน ๑๐ คน รวมทั้งสิ้น จำนวน ๒๕ รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีพรรณนาตามหลักอุปนัย

ผลการวิจัยพบว่า การเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวด ของวัดพุทธประดิษฐ์ เป็นประเพณีที่จัดขึ้นตามอิตลีสองของชาวอีสาน ประเพณีนี้จะจัดทำในเดือนสี่ (มีนาคม) ของทุก ๆ ปี ประเพณีบุญเดือนสี่จะนำเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ในสมัยที่เกิดเป็นพระเวสสันดรมาเทศน์ จึงได้เรียกประเพณีนี้ว่า ประเพณีบุญผะเหวด ซึ่งเป็นชาติที่เกิดมาบำเพ็ญทานบารมีให้สมบูรณ์ ก่อนที่จะมาเกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ และได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ทฤษฎีความงามตามทัศนะจิตนิยม คือ ทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับจิตใจ นักปรัชญา กลุ่มจิตนิยม มีความเห็นว่า ความงาม คือ สิ่งที่เกิดขึ้นจากจิตใจ และเป็นความงามที่มีอยู่ในจิตใจหรือรับรู้ด้วยใจ ดังนั้น ความงาม จึงหมายถึง ความเพลิดเพลิน ความทิ้ง ความซาบซึ้ง ความศรัทธา การกล่อมเกลากิเลสให้ลดน้อยลง

ความงามของการเทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวดตามทัศนะจิตนิยม ของวัดพุทธประดิษฐ์ คือ ความงามที่เกิดจากการฟังเทศน์ผะเหวด ในประเด็น ดังนี้ ๑) เกิดความเข้าใจในเนื้อหาสาระและปริศนาธรรม ที่แฝงอยู่ในเรื่องราวของพระเวสสันดรจนสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตให้ดีขึ้น และ

สามารถถ่อมเกลากิเลสให้ลดน้อยลง เกิดศรัทธาในการทำบุญ ทำให้มองเห็นคุณค่าของการดำเนินชีวิต
 ๒) เกิดความเพลิดเพลินไปกับจังหวะท่วงทำนองการเทศน์ ๓) เกิดความไพเราะจากการใช้ภาษา ที่มีการ
 สัมผัสนอก สัมผัสใน มีการใช้คำได้อย่างเหมาะสม และกลมกลืนอย่างลงตัว

Thesis Title : A Study of the Beauty of Sermon in Bun Phawet of
Wat Putthapradit, Phon Thong Sub-district,
Chiang Yuen District, Maha Sarakham

Researcher : Phra Teerapong Dhirapañño (Donsangket)

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis Supervisory Committee
: Assist. Prof. Dr. Suwin Thongpun, M.A.(Philosophy),
Ph.D.(Philosophy)
: Assist. Prof. Dr. Jarus Leeka Pali VII, M.A.(Philosophy),
Ph.D.(Philosophy)

Date of Graduation : October 5, 2018

Abstract

The purposes of this study were aimed at 1) studying the sermon in Bun Phawet of Wat Putthapradit, Phon Thong Sub-district, Chiang Yuen District, Maha Sarakham, 2) studying the theories of beauty according to the viewpoint of Idealism, and 3) studying the Beauty of Sermon in Bun Phawet of Wat Putthapradit, Phon Thong Sub-district, Chiang Yuen District, Maha Sarakham. The study was a qualitative research. The research tool used was an In-depth Interview and the key informants were totally twenty five people: five monks, ten management committees, and ten sermon listeners. Data analysis was by Inductive Descriptive Analysis.

The study result was found that the sermon in Bun Phawet of Wat Putthapradit was Isan retrospective called Intimacy and Sharing. This happened annually in the fourth month (March), as Isan belief. The event would always bring the past lives of the Lord Buddha in Vessantara, who gave away everything he owns, including his children, thereby displaying the virtue of perfect generosity, before being born as Prince Siddhattha and he would become self-enlightened as the Lord Buddha.

The theory of Idealism was the theory that paid attention importantly on mind. Idealism philosophers realized that the beauty was in mind and could be touchable with hearts; therefore, the beauty referred to as pleasure, understanding, and faith to reduce bad desires. The Beauty of Sermon in Bun Phawet according to

Idealism of Wat Putthapradit was the beauty happen through the sermon in Bun Phawet as follows; 1) understanding the context and Dhamma puzzle connoted in Vessantara Jātaka that had been improving people's lives ever since in line with Dhamma and merit making, 2) showing the beauty of language usage through internal and external rhyme, and rhetoric appropriately and properly, and 3) being pleased with the rhythm and melody of the sermon.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดี ด้วยความมีเมตตาธรรมจาก ผศ.ดร.สุวิน ทองปั้น ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และผศ.ดร.จรัส ลีกา กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ร่วมที่ดูแลเอาใจใส่ คอยตรวจสอบความถูกต้อง ทั้งเนื้อหาวิชาการ และรูปแบบ และขอขอบคุณคณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ทั้งฝ่ายบรรพชิต และคฤหัสถ์ ในการให้ความช่วยเหลือ และอำนวยความสะดวกในการค้นคว้าข้อมูล พร้อมทั้งข้อเสนอแนะ

ขอขอบคุณพระเถระ ที่ให้การสัมภาษณ์ในงานวิจัยครั้งนี้ ตลอดถึงคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ บุคลากรห้องสมุด วิทยาเขตขอนแก่น ของศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น และวัดพุทธประดิษฐ์ ซึ่งได้อนุเคราะห์ด้วยดี ในการค้นคว้าข้อมูล ตลอดถึงคณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ทุกท่าน ที่ให้คำปรึกษาแนะนำ และเอื้อเฟื้อข้อมูลให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอบูชาคุณพระรัตนตรัย บิดามารดา ผู้มีพระคุณทุก ๆ ท่านโดยอย่างยิ่ง ขอบูชาหลวงปู่พระพุทธรูปใหญ่ วัดพุทธประดิษฐ์ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่คู่บ้านคู่มือง ที่ผู้วิจัยได้ ทำการศึกษา และขออุทิศความดีทั้งปวงของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ให้แก่บูรพาจารย์ ตลอดถึงผู้มีอุปการคุณ ทุก ๆ ท่าน ตลอดถึงสรรพสัตว์ ขอท่านจงมีส่วน แห่งบุญกุศลนี้ ด้วยกัน ทุกคน ทุกคน ทุกท่าน เทอญ

พระธีระพงษ์ ธีรปญโญ (ดอนสังเกตุ)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญแผนภาพ	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ คำถามวิจัย	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๐
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๑๑
บทที่ ๒ การเทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพนทอง อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม	๑๒
๒.๑ มูลเหตุที่ทำให้เกิดเทศน์มหาชาติ	๑๒
๒.๒ พิธีกรรมทำบุญผะเหวด	๑๖
๒.๓ การเตรียมงานบุญผะเหวด	๑๖
๒.๔ การจัดเตรียมสถานที่จัดบุญผะเหวด	๒๒
๒.๕ หอพระอุปคุต	๒๓
๒.๖ ธรรมเนียมต้อนรับเก่าแก่	๒๗
๒.๗ พิธีกรรมตอนเย็นวันรวม	๒๘
๒.๘ พิธีกรรมวันฟังเทศน์	๓๓
๒.๙ ทำนองเทศน์ผะเหวด	๓๖
๒.๑๐ พิธีกรรมขณะฟังเทศน์	๔๘
๒.๑๑ แท้กัณฑ์หลอน	๔๙

๒.๑๒ ทำนองเสียงเทศน์	๕๐
๒.๑๓ การเคารพหนังสือเทศน์	๕๓
๒.๑๔ ถวายกัณฑ์เทศน์	๕๔
๒.๑๕ คำสืมาการวระ	๕๕
บทที่ ๓ ทฤษฎีความงามในทัศนะจิตนิยม	๕๘
๓.๑ ประวัติทัศนะจิตนิยม	๕๘
๓.๒ ความหมายของจิตนิยม	๖๐
๓.๓ ทฤษฎีจิตนิยม	๖๗
๓.๔ ลักษณะของจิตนิยม	๖๙
๓.๕ วิวัฒนาการของจิตนิยม	๗๐
๓.๖ จิตนิยมทัศนะตะวันตก	๗๐
๓.๗ เกณฑ์การตัดสินความงาม	๗๕
บทที่ ๔ ความงามการเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดตามทัศนะจิตนิยม ของวัดพุทธประดิษฐ์	
ตำบลโพหนอง อำเภอยะยี่น จังหวัดมหาสารคาม	๘๐
๔.๑ ความงามด้านเนื้อหาและพิธีนาธรรม	๘๒
๔.๒ ความงามด้านภาษา	๘๓
๔.๓ ความงามด้านจังหวะท่วงทำนอง	๘๕
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๙๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๙๔
๕.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	๙๗
บรรณานุกรม	๙๘
ภาคผนวก	๑๐๑
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์	๑๐๒
ภาคผนวก ข หนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูล	๑๐๕
ภาคผนวก ค รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือแบบสัมภาษณ์	๑๐๗
ภาคผนวก ง รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์แบบคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์งานวิจัย	๑๐๙
ภาคผนวก จ ภาพกิจกรรมประเพณี	๑๑๑
ภาคผนวก ฉ ภาพกิจกรรมในการเก็บข้อมูล	๑๒๒
ประวัติผู้วิจัย	๑๒๙

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่

แผนภาพที่ ๒.๑ บ้านโพนโดยสังเขป

หน้า

๑๔

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาถือว่ามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งมุ่งสอนสัตว์โลกให้ดำเนินตนอยู่ในวิถีของการไม่ทำความชั่วทั้งปวง การทำความดีให้ถึงพร้อม และการชำระจิตใจของตนให้ผ่องใส เมื่อพระพุทธศาสนาได้มีบทบาทในสังคมมากเท่าไร ย่อมก่อให้เกิดผลดีต่อสังคมมากขึ้นเท่านั้น นั่นเป็นการเพิ่มจริยธรรมทางสังคมที่ทรงคุณค่า เพราะจริยธรรมนั้นคือธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม เป็นข้อวัตรปฏิบัติในการดำเนินชีวิตโดยวิถีทางที่จะทำให้ความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาติ บังเกิดเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ให้มากที่สุดหรือการดำเนินชีวิตด้วยความรู้เท่าทัน ธรรมดาของธรรมชาติโดยประพฤติปฏิบัติในทางที่จะผลักดันและสร้างสรรค์สร้างเหตุปัจจัยต่าง ๆ ให้เป็นไปอย่างก่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่มนุษย์ อันเป็นหลักแห่งความประพฤติหรือแนวทางการประพฤติที่ก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม และนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตให้ไปสู่ความเจริญก้าวหน้าความสุขและความสำเร็จสูงสุดในชีวิต เมื่อพระพุทธศาสนาโดยการนำของพระสงฆ์ได้เกี่ยวข้องกับสังคมมากเท่าไร ย่อมส่งผลกระทบต่อสังคมมากขึ้นเท่านั้น โดยที่พระสงฆ์แต่ละรูปต่างมีรูปแบบในการเผยแผ่หลักการทางพระพุทธศาสนาที่ยึดหลักของพระพุทธเจ้าทั้งในรูปของหลักการในการเผยแผ่ จุดประสงค์ในการเผยแผ่ รวมถึงกลวิธีในการอธิบายหลักธรรม และนั่นเองที่ก่อให้เกิดธรรมเนียมหรือวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาขึ้นมา เป็นกุศโลบายในการโน้มน้าวให้บุคคลในสังคมเข้าหาธรรมในทางพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องกลมเกลียวจิตใจ โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสานของประเทศไทยนั้น ได้มีจารีตประเพณีที่พึงปฏิบัติอันเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของสังคม เรียกว่า ฮีต ๑๒ และยังมีข้อกรณีกิจที่สนับสนุนหรือเสริมฮีต ๑๒ เรียกว่า คอง ๑๔^๑ บุญผะเหวด หรือ บุญประเพณีเทศน์มหาชาติ เป็นงานบุญประเพณีอีกงานหนึ่งประจำเดือน ๔ ของชาวอีสาน เป็นการทำบุญเพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงพระชาติ ๆ หนึ่งขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นการบำเพ็ญ

^๑ ปริญญา โณ ภิกขุ (นามแฝง) ปรีชา พิณทอง, ประเพณีโบราณไทยอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซต, ๒๕๓๔), หน้า ๖๗.

บารมีครั้งยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า คือครั้งอุบัติเป็นพระเวสสันดรหากจะว่าไปแล้วบุญผะเหวดนี้

บุญผะเหวดเป็นงานบุญประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของชาวพุทธในภาคอีสาน ซึ่งมีความเชื่อสืบเนื่องมาจากเนื้อเรื่องที่ปรากฏในหนังสือเทศน์ “มาลัยหมื่น มาลัยแสน” ที่กล่าวถึงพระมาลัยเถระขึ้นไปไหว้พระธาตุเกษแก้วจุฬามณีบนสวरोจันดาวดึงส์ และได้พบปะสนทนากับ พระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ ผู้ส่งความมาถึงมนุษย์โลกว่า “ถ้ามนุษย์ต้องการพบและร่วมเกิดกับท่าน จงอย่าฆ่าตีบีทาบิวยพ่อแม่ สมณพราหมณาจารย์ อย่าทำร้ายพระพุทธรูป และยุยงพระสงฆ์ให้แตกกัน ให้ตั้งใจฟังมหาเวส (เทศน์มหาชาติ) ให้จบในมือหนึ่งวันเดียว”^๒ ภาคกลางนิยมเทศน์ระหว่างเทศกาลออกพรรษา ถึงเดือน ๑๒ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นิยมเทศน์ในเดือน ๒ ถึงเดือน ๔ เรียกว่า บุญพระเวส (อ่านว่า ผะ-เหวด ตามสำเนียงอีสาน) ภาคเหนือ มีการตั้งธรรมหลวงมหาชาติในเดือนยี่เหนือ (เดือน ๒ หรือเดือนพฤศจิกายน และประเพณีเทศน์มหาชาติในเดือน ๓ เหนือ คือเดือนธันวาคม ภาคใต้นิยมเทศน์มหาชาติในเดือนอ้าย การได้สดับเทศน์มหาชาติ ตามคติความเชื่อของคนไทยว่า ถ้าใครมีความสามารถฟังจบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ในวันเดียว ก็จะได้ผลานิสงส์มาก แม้กระทั่งสิ่งของที่ใช้ในพิธีเทศน์มหาชาติ ตลอดถึงน้ำมันต์ในพิธีนั้นก็ถือว่า ศักดิ์สิทธิ์ยิ่งนัก^๓

บุญผะเหวดในเขตภาคอีสานนี้ นิยมจัดขึ้นระหว่างเดือน ๓ ถึงเดือน ๔ ดังคำกล่าวที่ว่า “ถึงเมื่อเดือนสามคล้ายเจ้าหัวค้อยปั่นข้าวจี เดือนสี่คล้ายจวนน้อยเทศน์มัทรี”^{๑๓} และว่า “ฮีตหนึ่งพอถึงเดือนสี่ได้ให้เก็บดอกบวบมา หามาลาดวงหอมสู่ตนเก็บไว้ อย่าได้โลคอนี้เสียศรีบุญเปล่า หาเอาตากแดดไว้ได้ทำแท่นคน อย่าได้โลหนี่วันแวนคองตั้งแต่เก่า ไฟทั้งหลายสืลั่นเข้าเฝ้าบ้านสืลั่นบุญได้” เอกลักษณ์ที่สำคัญของงานบุญผะเหวดในอดีต คือการที่พระสงฆ์ตลอดถึงประชาชนในแต่ละหมู่บ้านได้มาทำบุญร่วมกัน โดยการใส่หนังสือกัณฑ์เทศน์^๔ ให้แต่ละวัดเพื่อที่พระสงฆ์จะได้ไปเทศนาโปรดญาติโยม เรียกว่า ใส่หนังสือธรรม ส่วนประชาชนนอกจะจัดกัณฑ์เทศน์ไปช่วยงานแล้ว ยังได้

^๒ หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, **มหาชาติล้านวนอีสาน**, จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ในมหามงคลสมัยรัชกาลที่ ๖ วันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๓๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๓๑), คำชี้แจง.

^๓ พระมหาธวัช เขมธโช (พุทธโส), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๖๐.

^๔ คำว่า ใส่กัณฑ์เทศน์ คือ การที่ทางคณะกรรมการวัดที่จัดงานบุญผะเหวด นำหนังสือกัณฑ์เทศน์ไปให้หัววัดแต่ละวัดเตรียมซ่อมพระภิกษุสามเณรเพื่อให้เทศน์ได้คล่อง และถูกทำนองการเทศน์ ก่อนถึงวันงานประมาณ ๑ – ๒ สัปดาห์ และเป็นการบอกกล่าวไปในตัวให้เจ้าอาวาสเชิญชวนญาติโยมไปร่วมทำบุญแก้กัณฑ์หลอน หรือกัณฑ์เทศน์มหาชาติด้วย.

ร่วมงานสังสรรค์ ดังคำเชิญชวนที่ว่า “ไปกินข้าวปุ้น เอาบุญพะเหวด ฟังเทศน์มัทรี” ปัญหาของประเพณีและวัฒนธรรมเก่าแก่ ที่บรรพบุรุษได้สืบทอดกันมาในปัจจุบันนี้ อาจเริ่มสูญหายไปบ้าง สาเหตุประการหนึ่ง นอกจากเป็นไปตามความเจริญของบ้านเมืองแล้ว อีกส่วนหนึ่งก็คือ การเรียนการศึกษาของเยาวชนในยุคปัจจุบัน ที่ก้าวไปข้างหน้าเรื่อย ๆ ทำให้เยาวชนไม่เห็นความสำคัญของคุณค่าในประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิม ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่รุ่นบรรพชน

ดังนั้น จึงควรที่จะชักจูงให้เยาวชน หรือคนรุ่นใหม่ ให้กลับมาเห็นคุณค่า และฟื้นฟูวัฒนธรรมอีกครั้งก่อนจะสูญหายไปตามกาลเวลา ตามสภาพสังคม สภาพความเป็นอยู่ สภาพเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมใหม่ ๆ จนอาจเกิดเป็นค่านิยมที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงประเพณีดั้งเดิม ให้เป็นตามกระแสวัฒนธรรมที่ไหลเทมาจากกลุ่มคนกลุ่มชนต่าง ๆ จำนวนมาก ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในดินแดนล้านนา ไม่ว่าจะเป็นไทยภาคกลาง ฝรั่งเศส เมื่อไม่สามารถหลีกเลี่ยงกระแสความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ จึงควรให้มีการศึกษารายละเอียดของปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นตัวแปร เพื่อให้สามารถนำมาประยุกต์ ผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม อย่างเช่น ประเพณีบุญพะเหวด เป็นต้น^๕ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าประเพณีบุญพะเหวดจะได้รับความนิยมน้อยลงไป แต่ก็ยังมีประชาชนบางกลุ่มที่ยังคงอนุรักษ์สืบทอดให้มีประเพณีนี้ต่อไป โดยเฉพาะชาวอีสานนั้น ก็มีการประยุกต์ มีการจัดกิจกรรมบุญพะเหวดเข้ากับขนบธรรมเนียมเดิม ที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น อันบรรพบุรุษไทย ได้สืบทอดมาเป็นระยะเวลานาน จนทำให้เกิดระบบความคิด ความเชื่อ ความรู้หลากหลายเหล่านี้ ได้ตกผลึกมาเป็นเอกลักษณ์ เป็นวัฒนธรรมที่ดีงาม เป็นภูมิปัญญาของชาวไทย เกิดเป็นประเพณีบุญพะเหวด ที่เป็นแบบฉบับของอีสานโดยเฉพาะ^๖ ดังเช่น ความพยายามในการสืบทอดประเพณีบุญพะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ ที่ได้จัดอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลาหลายสิบปีมานี้ แต่ความรู้ความเข้าใจในการจัดกิจกรรมบุญพะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ที่ผ่านมา เป็นไปตามคำแนะนำของกลุ่มผู้ที่เคยจัดกิจกรรมประเพณีบุญพะเหวดในท้องถิ่นอื่น ๆ เพียงเท่านั้น

ในการเทศน์ผะเหวดนั้นสิ่งที่ยังไม่รู้อย่างชัดเจน คือ ๑) ความงามด้านเนื้อหาและปรีชาธรรมที่ต้องการถ่ายทอดออกมาในการแต่งที่ถูกต้องออกมาในการเทศน์ ๒) ความงามด้านภาษา และอักขระที่นำมาแต่งเป็นบทร้อยกลอนที่ไพเราะเสนาะหูผู้ที่ได้รับฟัง ๓) ความงามด้านท่วงทำนองที่ทำให้ผู้รับฟังเกิดความพึงพอใจ เกิดความงัดแงะขึ้นในจิตใจ ที่แฝงอยู่ในการเทศน์ผะเหวด ของวัดพุทธประดิษฐ์ จึงทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรม ประเพณี ที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานจะถึงทุกวันนี้

^๕ สีเลา เกษพรหม, **ประเพณีชีวิตคนเมือง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ลพบุรี, ๒๕๔๔), หน้า ๙๑ – ๙๒.

^๖ ชุกกลิน อุณวิจิตร, **รูปแบบและการตอบงานบุญพะเหวด เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัด**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๑.

จากเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจทำวิจัยเรื่องการศึกษาความงามการเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ เพื่อการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีความงามของการเทศน์ ศึกษาความงามในประเพณีบุญผะเหวด ของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนอง อำเภอยะยี่น จังหวัดมหาสารคาม เพื่อเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้สอนพุทธธรรมแก่ประชาชน และเป็นการอนุรักษ์ส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามให้ถูกต้องเหมาะสม และเกิดคุณค่าสูงสุดต่อการดำเนินชีวิตต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาการเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนอง อำเภอยะยี่น จังหวัดมหาสารคาม

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาทฤษฎีความงามตามทัศนะจิตนิยม

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาความงามการเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดตามทัศนะจิตนิยมของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนอง อำเภอยะยี่น จังหวัดมหาสารคาม

๑.๓ คำถามวิจัย

๑.๓.๑ การเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนอง อำเภอยะยี่น จังหวัดมหาสารคาม มีความเป็นมาอย่างไร และมีการเทศน์อย่างไรบ้าง

๑.๓.๒ แนวคิด ทฤษฎีความงามตามทัศนะจิตนิยม มีแนวคิดเกี่ยวกับความงามอย่างไรบ้าง

๑.๓.๓ ความงามการเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวด ตามทัศนะจิตนิยม ของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนอง อำเภอยะยี่น จังหวัดมหาสารคาม มีความงามอย่างไรบ้าง และด้านใดบ้าง

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งข้อมูลออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ได้แก่ ภาษา เนื้อหา เรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ไบเบิลที่ใช้เทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) ได้แก่ หนังสือ ตำรา บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเว็บไซต์ เป็นต้น

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาของการวิจัยออกเป็น ๓ ประเด็น คือ ๑) การเทศน์ในงาน ประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพนทอง อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ๒) ทฤษฎีความงามตามทัศนะจิตนิยม และ ๓) ความงามการเทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวดตามทัศนะ จิตนิยมของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพนทอง อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งประกอบไปด้วย ความงามด้านเนื้อหาและปริศนาธรรม ความงามด้านภาษา และความงามด้านจังหวะท่วงทำนอง

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้วิจัยได้คัดเลือกจากบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในงาน ประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ และเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ในการให้ข้อมูล ที่เป็นจริง โดยการจำแนกออก ดังนี้

๑. พระนักเทศน์	จำนวน ๕ รูป
๒. คณะกรรมการจัดงาน	จำนวน ๑๐ คน
๓. ผู้ฟังเทศน์ผะเหวด	จำนวน ๑๐ คน
รวมทั้งหมด	จำนวน ๒๕ รูป/คน

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกวัดพุทธประดิษฐ์ บ้านโพน ตำบลโพนทอง อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นวัดที่มีการมีการอนุรักษ์ประเพณีบุญผะเหวด และมีการจัดงานอย่างยิ่งใหญ่ ซึ่งเป็นที่ประจักษ์แก่พุทธศาสนิกชนทั่วไป

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ความงาม หมายถึง ความเพลิดเพลิน ความชอบหรือความรัก ความชื่นชม ความศรัทธา การมองเห็นสภาวะตามความเป็นจริง การลดกิเลส เช่น ฟังเทศน์แล้วเกิดศรัทธา มองเป็นสังฆธรรม ของชีวิต ลดละกิเลส

ความงามตามทัศนะจิตนิยม หมายถึง ความงามที่เกิดจากจิตใจ จากจิตนาการ จาก ความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นความรู้สึกที่เป็นปัจเจกชน ที่มีความคิดสร้างสรรค์และอุดมการณ์อันสูงส่ง

ประเพณีบุญผะเหวด หมายถึง ประเพณีที่ชาวบ้านโนนจัดขึ้นในเดือนสี่ (เดือนมีนาคม) ของทุก ๆ ปี ซึ่งเป็นการจัดงานประเพณีที่สืบเนื่องกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน จนกลายเป็น ขนบธรรมเนียมหรือเป็นแบบแผนสืบต่อกันมา

การเทศน์ผะเหวด หมายถึง การเทศน์มหาชาติ เกี่ยวกับการบำเพ็ญทานบารมีของ พระเวสสันดร จึงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งการจัดกิจกรรมบุญผะเหวดนี้ หมายถึงเอาประเพณี ของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพนทอง อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้น ผู้วิจัยได้พยายามศึกษาค้นคว้ารวบรวมเท่าที่จะสัมพันธ์ และสอดคล้องกับงานวิจัยครั้งนี้ ซึ่งมีรายละเอียดที่ควรทราบในการวิจัย ดังนี้

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ประคอง นิมมานเหมินท์ ได้ศึกษาเรื่อง มหาชาติลานนา ในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น ศึกษาทั้งในเชิงสังคม มนุษยวิทยา ปรัชญาและสุนทรียศาสตร์ ศึกษาการใช้งานภาษา เปรียบเทียบความเป็นมาของมหาชาติภาคกลางและมหาชาติลานนา ตลอดจนการศึกษาสภาพสังคมวัฒนธรรม ที่มีผลต่อบุคลิกภาพลักษณะนิสัยของตัวละครในมหาชาติลานนา ซึ่งเป็นแนวทางการศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีท้องถิ่นได้กว้างขวางขึ้น ผลการศึกษาพบว่ามหาชาติลานนาทั้ง ๕ ส่วน ในภาพรวมคล้ายคลึงกัน มีเนื้อความแตกต่างกันบ้าง ในเรื่องภาษา และการใช้สำนวน รายละเอียดปลีกย่อยบางตอนของเรื่อง ที่มีเนื้อความเกี่ยวกับสภาพท้องถิ่น ซึ่งผู้แต่งพยายามสอดแทรกในวรรณกรรม มหาชาติลานนา มีความเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นอย่างสมบูรณ์ งานฉบับนี้ยังแสดงให้เห็นถึงการศึกษา แนวคิด วิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่แทรกอยู่ไว้ในวรรณกรรม^๗

ดร.บุญ นิลเกษ ได้ทำการรวบรวมและแปลเรื่องสุนทรียศาสตร์ โดยมีประเด็นสำคัญเกี่ยวกับทฤษฎีของโซ เป็นฮาวเวอร์ได้ยกย่องว่า ศิลปะเป็นสภาวะนิรันดร์ที่ปรากฏในศิลปวัตถุหรือศิลปกรรม ผู้ที่สามารถสร้างวิญญานและความงามให้ปรากฏอยู่ในงานศิลปกรรมได้ถือว่าเป็นอัจฉริยบุคคล เนื่องจากผลงานศิลปะเป็นสิ่งที่ให้คุณค่าทางจิตใจ ส่วนต่อลสต่อยเห็นว่า ศิลปะเป็นสื่อระหว่างศิลปินกับผู้ดู ชานตายนานา กล่าวถึงการมีประสบการณ์กับสิ่งที่มีความงามโดยแบ่งออกเป็นจิตวิสัยและวัตถุวิสัย ความงามคือความเพลิดเพลินที่มีตัวตน และการสัมผัสกับรูปแบบของความงามขึ้นอยู่กับอารมณ์ ดังนั้น แหล่งกำเนิดความงามจึงอยู่ที่ใจรับรู้ และรสนิยมของแต่ละคนที่มีความแตกต่างกัน ความงามมีสภาวะเป็นตัวตนที่มาจากสภาวะของรูปแบบวัตถุ และความเด่นชัดของศิลปะมากกว่าเป็นตัวตนของตัวเอง ดิวอี้ กล่าวว่า ศิลปะเป็นทั้งสากลภาพและปัจเจกภาพ ปรากฏการณ์ทางศิลปะไม่ใช่ลักษณะทางจิตวิสัย และวัตถุวิสัยหรือลักษณะเฉพาะอย่างที่เป็นสากลอย่างใดอย่างหนึ่ง ศิลปะเป็นสิ่งที่เสริมสร้างสติปัญญา ประสบการณ์ที่ลึกซึ้งของเราจะเป็นสื่อให้เข้าถึงศิลปะ เพราะทั้งศิลปะ และปรัชญามาจากพลังของจิต ดังนั้นการเข้าถึงสภาวะทางศิลปะจึงต้องมีทั้งประสบการณ์ ภูมิหลังทางสติปัญญาและสิ่งแวดล้อม ศิลปะทำให้ทราบถึงสภาวะของชีวิต และอารยธรรม เป็นสิ่งที่

^๗ ประคอง นิมมานเหมินท์, มหาชาติลานนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณกรรมท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖).

ประสานความกลมเกลียวของสังคม ศิลปะทำให้รู้ถึงห้วงลึกของจิตใจหรือสถานะที่แท้จริงที่สื่อไปถึงสภาพสูงสุดของชีวิต^๘

สมาน โษะเหม ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์มหาชาติเกี่ยวกับเมืองเพชร กัณฑ์ชูชก ซึ่งเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นจังหวัดเพชรบุรี ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบ และอักขรวิธีที่ปรากฏในมหาชาติเมืองเพชรสำนวนต่าง ๆ วิเคราะห์ให้เห็นถึงสภาพทางสังคมในมหาชาติเหล่านั้น แสดงให้เห็นค่านิยมความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของชาวเพชรบุรี ว่าเกิดการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา ไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ วิเคราะห์คุณค่าทางวรรณศิลป์ และศึกษาเปรียบเทียบในเรื่องระหว่างมหาชาติฉบับเมืองเพชร กัณฑ์ชูชก กับสำนวนหมอปาน ฉบับหลวง วัดสังข์กระจาย พบว่าต้นฉบับที่นำมาศึกษาเขียนด้วยอักษรขอมหลายสมัย ตั้งแต่สมัยกรุงศรี-อยุธยาตอนปลาย จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ นอกจากนี้ มหาชาติเมืองเพชร กัณฑ์ชูชก ยังมีสำนวนโวหารที่โดดเด่น และผู้เขียนได้สันนิษฐานว่าสำนวนหมอปาน น่าจะเป็นต้นแบบของมหาชาติฉบับหลวงวัดสังข์กระจาย^๙

สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ ได้กล่าวถึง การเมืองวัฒนธรรมในบุญผะเหวดร้อยเอ็ด สรุปได้ว่า บุญผะเหวด เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนอีสานมาช้านาน แต่ที่มาเป็นบุญประเพณี บุญประจำปีของจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น เริ่มมาจากวิถีคิด และกระบวนการทำงานของข้าราชการ ที่ต้องการสร้างลักษณะเด่น ให้เกิดเป็นวัฒนธรรมประจำจังหวัด อันเป็นเครื่องแสดงให้สังคม เห็นถึงความเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของตน และต้องการสร้างจิตสำนึกคน ในร้อยเอ็ดให้เห็นคุณค่าของงานบุญประเพณี ที่อิงอาศัยพระพุทธศาสนาที่กำลังเลือนหายไม่ให้สูญไปกับกาลเวลา ฉะนั้น ส่วนราชการดังกล่าวจึงได้กำหนดนโยบายดังกล่าวขึ้นมา เพื่อสนองเจตนารมณ์ของตนเอง โดยอาศัยพลังความเชื่อของชุมชนเป็นเครื่องร้อยรัดให้ประชาชนทั่วไป เห็นดีเห็นงามไปด้วย และได้สร้างแรงกระตุ้นให้เกิดคตินิยมที่ว่า วัฒนธรรมดังกล่าวเอกลักษณ์ประจำจังหวัด ที่คนร้อยเอ็ด ต้องร่วมพลังสร้างสรรค์ และให้ความสำคัญเพื่อความไม่ให้เกิดภัยพิบัติ หรือหน้าตาของประชาชนและจังหวัดร้อยเอ็ด^{๑๐}

^๘ บุญญ์ นิลเกษ, **สุนทรียศาสตร์เบื้องต้น**, (ฝ่ายผลิตตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๓), หน้า ๑ - ๑๑๓

^๙ สมาน โษะเหม, “มหาชาติฉบับเมืองเพชรบุรี กัณฑ์ชูชก”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจารึกภาษาไทย**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘).

^{๑๐} สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, **การเมืองวัฒนธรรมในบุญผะเหวดร้อยเอ็ด**, (นครราชสีมา : ห่องไทยศึกษานิทรรศน์, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๕๓), หน้า ๕ - ๑๑.

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความงามการเทศน์พะเหวด ตามทัศนะจิตนิยม เพื่อการศึกษาแนวคิด ศึกษาความงามในบุญพะเหวด และวิเคราะห์ความงามของการเทศน์พะเหวด ควรที่จะชักจูงให้เยาวชน หรือคน รุ่นใหม่ ให้กลับมาเห็นคุณค่า และฟื้นฟูวัฒนธรรมอีกครั้งก่อนจะสูญหายไป ให้ดำรงอยู่ ไม่เลือนหายไปพร้อมกับกาลเวลา

สุจิตลักษณ์ สุตตา ได้ทำวิจัยเรื่องความเชื่อพิธีกรรมในประเพณีฮีตสิบสองของภาคอีสาน กรณีศึกษาหมู่บ้านกุดชุม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร พบว่า ประเพณีฮีตสิบสอง เป็นประเพณีหลักของชาวบ้าน ที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งมีการปฏิบัติกันเป็นประจำ ทั้งสิบสองเดือน หลักในการปฏิบัตินั้นถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม แสดงให้เห็นว่า หลักคำสอนของคนในสมัยอดีตได้สอดแทรกไว้ในขนบธรรมเนียมประเพณี และยังเป็นการปลูกฝังโดยตรงแก่คนในชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่มาร่วมกันทำบุญและยังเป็นการสร้างความสามัคคีกันในชุมชน สร้างความสัมพันธ์ระหว่าง วัด บ้าน และโรงเรียน ประเพณีฮีตสิบสองที่จัดขึ้นในหมู่บ้านกุดชุมแสดงให้เห็นถึงความเชื่อพิธีกรรมที่ได้สืบทอดมา ซึ่งมีทั้งความเชื่อในเรื่องบาปบุญ อิทธิพลของพระพุทธศาสนา ผีศาจ เทวดา ภูติผีปิศาจ เป็นต้น เมื่อเกิดความเชื่อเหล่านี้ การแสดงออก ในความเชื่อต่าง ๆ นั้น ได้แสดงออกมาในรูปแบบพิธีกรรม ที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ประเพณี ฮีตสิบสอง กับวิถีชีวิตของชาวบ้านกุดชุม เป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวพันกันโดยตรง เนื่องจากประเพณีฮีตสิบสองเป็นประเพณี ที่กระทำในแต่ละเดือนทั้งสิบสองเดือน หรือที่กระทำกันทั้งปี วิถีชีวิตของชาวบ้านกุดชุมจึงมีความสัมพันธ์กับประเพณีตั้งแต่เกิดจนตาย จากการศึกษาความสัมพันธ์ด้านการประกอบอาชีพ ประเพณีฮีตสิบสองมีความเกี่ยวข้องกับอาชีพโดยตรง ดังจะเห็นได้จากฮีตที่ ๖ เดือนหก ประเพณีบุญบั้งไฟ เป็นการทำบุญเพื่อขอฝนจากพญาแถน ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่า การจุดบั้งไฟนั้น เป็นการบอกกล่าวพญาแถนว่าใกล้ถึงฤดูทำนาแล้ว ขอให้พญาแถนได้ช่วยให้ฝนตกลงมาด้วย^{๑๑}

พระมหาวัช เชมธโช ได้ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย ผลการวิจัยสรุปว่า การเทศน์มหาชาติ ได้มีอิทธิพลต่อสังคมไทยมาช้านาน จะเห็นได้ว่า พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร สังคหวัตถุธรรม และธรรมของพระมหากษัตริย์ข้ออื่น ๆ อีกมากมายตามแบบอย่างของพระเวสสันดร และตามโบราณราชประเพณีทุกประการ และการเทศน์มหาชาตินั้น ยังส่งผลมาถึงประชาชนทั่วไปด้วย เพราะการเทศน์มหาชาตินั้น ได้สอนให้คนรู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้จักให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา และเป็นการสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้า และยังมีอิทธิพล ต่อสังคมไทยในด้านต่าง ๆ เช่น

^{๑๑} สุจิตลักษณ์ สุตตา, “ความเชื่อพิธีกรรมในประเพณีฮีตสิบสองของภาคอีสาน กรณีศึกษาหมู่บ้านกุดชุม อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๖), หน้า ๑๔๓-๑๔๘.

ศีลธรรม จริยธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วรรณกรรม จิตรกรรม การศึกษา ตลอดถึงการเมืองการปกครองของไทย^{๑๒}

พระมหาบุญทัน อานนโท (พาหา) ได้ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเวสสันดรชาดก ศึกษาเฉพาะทานบารมี ผลการวิจัยสรุปว่า การที่พุทธศาสนิกชนได้ฟังการเทศน์เรื่องเวสสันดรชาดกเป็นประจำทุกปี ทำให้หลักคำสอนที่แฝงอยู่ในเรื่อง ชีมชาบอยู่ในจิตใจของพุทธศาสนิกชนคนไทย โดยเห็นได้จากอุปนิสัยที่เป็นคนมักเสียสละ ให้อภัยง่าย ไม่ผูกโกรธ เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน เคารพผู้อาวุโส เป็นต้น และคำสอนในเวสสันดรชาดกได้มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะด้านจริยธรรม วัฒนธรรม และประเพณี เมื่อมีการประพุดติดตามหลักจริยธรรมและมีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมประเพณีขึ้นแล้ว สิ่งที่เป็นผลพวงเกิดขึ้นตามมาก็คือความสงบสุขของบ้านเมือง ซึ่งมีด้วยกัน ๓ ด้าน คือ ด้านการเมืองการปกครอง โดยที่ผู้นำรัฐ ได้นำหลักธรรมาธิปไตยมาเป็นรัฐธรรมนูญในการปกครอง ซึ่งได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ราชสังคหวัตถุ เป็นต้น บ้านเมืองจึงเกิดความสงบสุข ด้านเศรษฐกิจ ซึ่งผู้นำรัฐ จะต้องมีความเสียสละ บำรุงเลี้ยงช่วยเหลือราษฎรด้วยการส่งเสริมสัมมาชีพด้วยนโยบายเศรษฐกิจพอเพียง และด้านสังคม โดยจะเห็นได้จากการที่สังคมไทย มีการปฏิบัติต่อกันด้วยระบบการทำความหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด ตั้งแต่สังคมระดับเล็กสุดคือครอบครัว จนถึงระดับชาติ ล้วนเป็นส่วนหนึ่งจากอิทธิพลของการฟังเทศน์มหาชาติทั้งนั้น^{๑๓}

พระมหาสมชาติ นนทอมมิโก (บุษนารีย์) ได้ทำวิจัยเรื่อง ศึกษาคุณค่าการเทศน์มหาชาติในล้านนา พบว่า การเทศน์มหาชาติแบบล้านนา ก่อให้เกิดคุณค่าที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมล้านนาในการสั่งสอนคนให้รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ รู้จักการให้ทาน รักษาศีล และการเจริญภาวนา โดยมีพระเวสสันดรเป็นแบบอย่าง การประพุดปฏิบัติเป็นกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ทำให้สังคมล้านนามีความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมที่งดงาม ซึ่งสะท้อนให้เห็นคุณค่าด้านต่าง ๆ คือ ด้านวรรณกรรม ด้านภาษาด้านสุนทรียะ ด้านจริยธรรม ด้านพฤษชา ด้านเกษตร ด้านวัฒนธรรม และด้านศิลปกรรม จนผู้ฟังเทศน์มหาชาติมีอุปนิสัยจิตใจที่อ่อนโยน เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และมีความยินดีในการให้ทานรักษาศีล เจริญภาวนาตามพระจริยาของพระเวสสันดร^{๑๔}

^{๑๒} พระมหาธวัช เขมธโซ (พุทธโส), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), บทคัดย่อ.

^{๑๓} พระมหาบุญทัน อานนโท (พาหา), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเวสสันดรชาดก ศึกษาเฉพาะทานบารมี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), บทคัดย่อ.

^{๑๔} พระมหาสมชาติ นนทอมมิโก, “ศึกษาคุณค่าการเทศน์มหาชาติในล้านนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), บทคัดย่อ.

สรุปได้ว่า การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่กล่าวถึงงานประเพณี บุญผะเหวด เป็นการศึกษาการใช้ภาษา ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบ และอักขรวิธี ศึกษาเกี่ยวกับองค์ความรู้ ทำนองแหล่งเทศน์มหาชาติ การสร้างเอกลักษณ์ และการสืบสานวัฒนธรรม ประเพณีของชนอีสาน งานวิจัยอื่น ๆ ต่างเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป เช่น เทศน์มหาชาติของลานนา เทศน์มหาชาติของภาคกลาง และเทศน์มหาชาติในสังคมไทย

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๗.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interviews) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

๑.๗.๒ ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้วิจัยได้คัดเลือกจากบุคคล ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในงานประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ และเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ในการให้ข้อมูล ที่เป็นจริง โดยการจำแนกออก ดังนี้

๑. พระนักเทศน์	จำนวน ๕ รูป
๒. คณะกรรมการจัดงาน	จำนวน ๑๐ คน
๓. ผู้ฟังเทศน์ผะเหวด	จำนวน ๑๐ คน
รวมทั้งหมด	จำนวน ๒๕ รูป/คน

๑.๗.๓ การสร้างและการหาคุณภาพเครื่องมือวิจัย

การสร้างและการหาคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

๑. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามชื่อ วัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดในการวิจัยเกี่ยวกับหลักธรรม สำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนบ้านโพน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก และแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม

๒. ข้อมูลที่ได้มาจาก ขั้นตอนที่ ๑ มาเป็นประเด็นคำถามแบบสัมภาษณ์เชิงลึก และแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม แล้วนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อขอข้อเสนอแนะ

๓. ปรับปรุงแบบสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม ตามข้อเสนอแนะของที่ปรึกษาโครงการวิจัยก่อนนำไปเก็บข้อมูล

๔. นำแบบสัมภาษณ์เชิงลึก และแบบสังเกตไปให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๓ ท่าน ตรวจสอบหาความถูกต้องของแบบสัมภาษณ์

๕. นำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วมที่ผู้ทรงคุณวุฒิเสนอแนะ ไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อขอข้อเสนอแนะ

๖. จัดพิมพ์แบบสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วมฉบับสมบูรณ์ แล้วนำไปเก็บข้อมูล

๑.๗.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๑. นำหนังสือจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ในการสัมภาษณ์

๒. สร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก พบปะพูดคุย แจงวัตถุประสงค์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๓. กำหนดนัดหมายวันเวลาที่จะดำเนินการสัมภาษณ์ที่แน่นอน เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เตรียมตัว และเตรียมเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๔. ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย ที่เป็นผู้ให้ข้อมูลและบุคคลอื่น ๆ โดยใช้วิธีการบันทึกเทป จดบันทึก และสนทนา กับกลุ่มเป้าหมาย

๑.๗.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และข้อมูลจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม มาแปลความ การตีความ แล้ววิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา (Descriptive Analysis) ตามหลักอุปนัยวิธี (Induction Method) เพื่ออธิบายความงามของการเทศน์เฉพาะเทศน์เฉพาะเทศน์ตามทัศนะจิตนิยม ใน ๓ ด้าน ดังนี้

๑. ความงามด้านเนื้อหาและปรีชาธรรม

๒. ความงามด้านภาษา

๓. ความงามด้านจังหวะท่วงทำนอง

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ทำให้ได้ทราบถึงประวัติความเป็นมา และพิธีกรรมการเทศน์ในประเพณีบุญเฉพาะเทศน์ของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

๑.๘.๒ ทำให้ได้ทราบถึงความงามการเทศน์ในประเพณีบุญเฉพาะเทศน์ตามทัศนะจิตนิยมของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

๑.๘.๓ ทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีความงาม ตามทัศนะจิตนิยม ของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

บทที่ ๒

การเทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์
ตำบลโพนทอง อำเภอยะยี่ จังหวัดมหาสารคาม

การเทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพนทอง อำเภอยะยี่ จังหวัดมหาสารคาม ถือว่ามีประวัติความเป็นมายาวนานซึ่งเป็นประเพณี และวัฒนธรรม ที่น่าศึกษา เกี่ยวกับการจัดงานบุญประเพณีบุญผะเหวด ซึ่งนิยมจัดขึ้นในเดือนสี่ บางครั้งก็เรียก “บุญเดือนสี่” ใน บางท้องถิ่นจะทำบุญเดือนนี้ในเดือนสาม รวมกับบุญข้าวจี และบุญกุ่มข้าวใหญ่ ให้เป็นบุญเดียวกัน

๒.๑ มูลเหตุที่ทำให้เกิดเทศน์มหาชาติ

มีเรื่องเล่าในพระมาลัยหมื่นมาลัยแสนว่า ครั้งหนึ่งพระมาลัยเถระเจ้า ได้ขึ้นไหว้พระธาตุเกต แก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้พบและสนทนารธรรม กับพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ ผู้ซึ่งจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ถัดจากพระสมณะโคตมพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ตอนหนึ่งของพระมาลัยเถระกล่าวกับพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ ว่าประชาชนชาวโลกมีความปรารถนา ใครอยากเกิดร่วมในศาสนาของพระองค์ จะให้ชาวโลกประพลติ ปฏิบัติอย่างไรพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ เมื่อทราบความประสงค์ของมนุษย์ในโลกแล้ว จึงได้สั่งความกับพระมาลัยเถระเจ้าว่า ถ้ามนุษย์ทั้งหลายปรารถนาจะได้พบ และเกิดร่วมศาสนากับพระองค์แล้ว จงรักษาศีลอย่าให้ขาด ให้ทานสมำเสมอแก่สมณะ ชีพราหมณ์ ยาจกเชื้อใจ ผู้ยากไร้ทั้งหลาย จงอย่าได้ด่าว่า ข่าพ้อ ตีแม่ สมณะ ชีพราหมณาจารย์ อยู่อย่างพระสงฆ์ หมั่นคุณะให้แตกสามัคคีกัน ให้ตั้งใจฟังพระธรรมเทศนา เรื่องพระเวสสันดรชาดกให้จบสิ้นภายในวันเดียว โดยความเคารพ จึงจะได้เกิดร่วมศาสนา และพบเห็นพระองค์ การเทศน์มหาชาติ มี ๑๓ กัณฑ์ ได้แก่

๑. กัณฑ์ที่ ๑	ทศพร	๗๙	พระคาถา
๒. กัณฑ์ที่ ๒	หิมพานต์	๑๓๔	พระคาถา
๓. กัณฑ์ที่ ๓	ทานกัณฑ์	๒๐๙	พระคาถา
๔. กัณฑ์ที่ ๔	วนปเวสน์	๕๗	พระคาถา
๕. กัณฑ์ที่ ๕	ชูชก	๗๙	พระคาถา
๖. กัณฑ์ที่ ๖	จุลพน	๓๕	พระคาถา
๗. กัณฑ์ที่ ๗	มหาพน	๘๐	พระคาถา
๘. กัณฑ์ที่ ๘	กุมาร	๑๐๑	พระคาถา
๙. กัณฑ์ที่ ๙	มัทรี	๙๐	พระคาถา

๑๐. กัณฑ์ที่ ๑๐	สักบรรพ์ ๔๓	พระคาถา
๑๑. กัณฑ์ที่ ๑๑	มหाराช ๖๙	พระคาถา
๑๒. กัณฑ์ที่ ๑๒	ฉกษัตริย์ ๓๖	พระคาถา
๑๓. กัณฑ์ที่ ๑๓	นครกัณฑ์ ๔๘	พระคาถา

การเทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวดของภาคอีสานนั้น จะมีลักษณะที่คล้าย ๆ กัน แต่ในงานประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์นั้น จะมีความโดดเด่นในการเทศน์ผะเหวด คือ การเทศน์นั้น จะเป็นการเทศน์แบบลำผะเหวดหนังสือโบราณ ทำนองร้อยแก้ว โดยเนื้อหาของการเทศน์ จะเน้นเรื่องความงาม และรูปแบบในการเทศน์ เป็นหลักเกณฑ์ในเรื่องความงาม ๓ ด้าน คือ ความงามด้านเนื้อหาและปริศนาธรรม ความงามด้านภาษา ความงามด้านจังหวะทำนองทำนองในบั้นนี้ ผู้วิจัย มีความสนใจที่จะศึกษาประวัติความเป็นมา ของประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ จึงตั้งประเด็นการศึกษาไว้ ๒ ประเด็น คือ การเทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวด และการเทศน์ผะเหวดตามทัศนะจิตนิยมของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนอง อำเภอยะยี่น จังหวัดมหาสารคาม โดยมีเนื้อหา ดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ประวัติความเป็นมาบ้านโนน

บ้านโนน ตำบลโพหนอง อำเภอยะยี่น จังหวัดมหาสารคาม เป็นหมู่บ้านที่มีความห่างจากอำเภอยะยี่น ๗ กิโลเมตร และอยู่ห่างจากตัวจังหวัดมหาสารคาม ประมาณ ๔๐ กิโลเมตร นับเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ดั้งเดิม ก่อตั้งมาราวศตวรรษที่ ๑๑ หรือ ประมาณ พ.ศ. ๑๑๐๐ มีทั้งหมด ๖ หมู่บ้าน และ ๒ วัด คือ วัดจันทร์ประสิทธิ์ และวัดพุทธประดิษฐ์ บ้านโนน มีถนนแยกเข้าหมู่บ้าน ๒ แห่ง คือ

แห่งแรก ที่ปากทางเยื้องโรงเรียนบ้านหนองไผ่ ทางทิศใต้ไปตามถนน ข้ามสะพานห้วยกุดจอก เข้าสู่หมู่บ้านคุ้มเหนือ หรือ คุ้มนอก

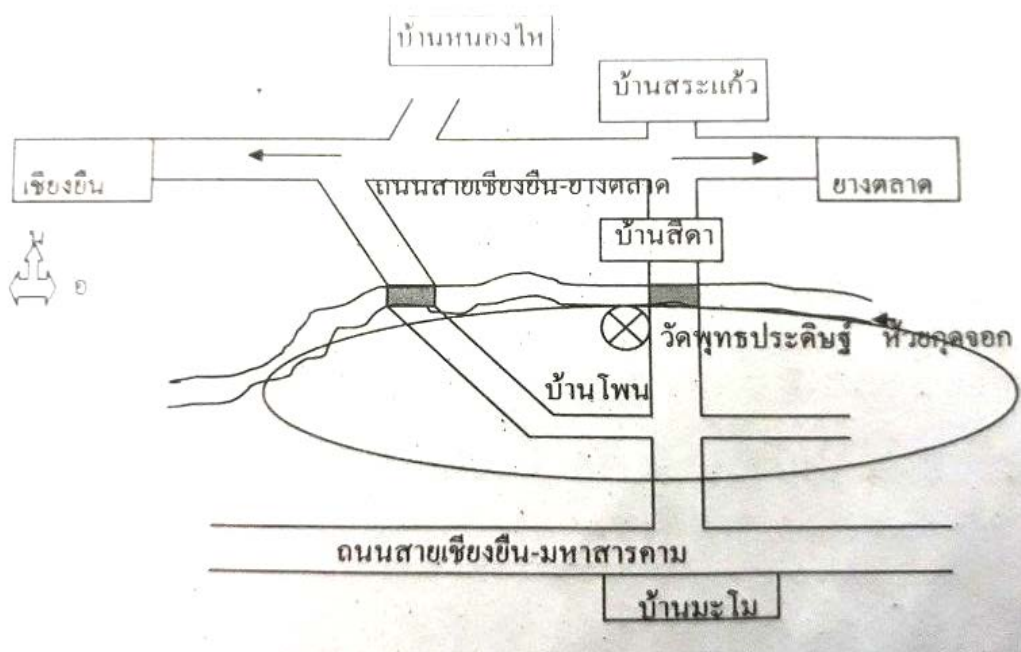
แห่งที่สอง ที่ปากทางข้างโรงเรียนบ้านสีดา ผ่านหมู่บ้านข้ามสะพานคอนกรีตห้วยกุดจอก เข้าสู่หมู่บ้านคุ้มใหญ่ หรือคุ้มใน อาณาเขตของหมู่บ้าน ทิศเหนือ จดบ้านสีดา หนองไผ่ ห้วยคำ ทิศใต้ จดบ้านมะเมี บ้านห้วยม่วง ทิศตะวันออก จดบ้านนาสีนวล บ้านหนองเม็ก ทิศตะวันตก จดบ้านหนองซอน บ้านหนองคู

ที่ได้นามว่าบ้านโนน เนื่องจากมีจอมปลวกอันสูงใหญ่ จึงเรียกต่อกันมาว่า บ้านโนน ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานองค์พระพุทธรูปหลวงปู่ หรือที่ชาวบ้านนิยมเรียกต่อกันมาว่า “ครูบาใหญ่” ส่วนผู้ก่อตั้งบ้านครั้งแรก ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน เพียงแต่ทราบจากคำเล่า ของคนเฒ่าคนแก่ของหมู่บ้านว่าเป็นหมู่บ้านหนึ่ง ขึ้นอยู่ในความปกครองของอาณาจักร ลาว หรือ ลัวะ และผู้คนก็เป็นคนเจ้าของถิ่นเดิม^๑

^๑ ที่ระลึกเนื่องในงานฉลองสมโภชหลวงปู่ (พระใหญ่บ้านโนน), (ขอนแก่น : นิรันดร์การพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๑.

ต่อมาอาณาจักรลาว หรือลัวะ ไม่เจริญเท่าไร จึงตกเป็นเมืองขึ้นของขอม และชนชาติอื่น เป็นหลายคราว จนในที่สุด เมื่อไทยอพยพมาถึง จึงแผ่อำนาจเข้ายึดดินแดนลาว หรือลัวะ จากขอมไว้ เป็นกรรมสิทธิ์ ตั้งแต่บัดนั้น จนถึงปัจจุบัน

การปกครอง เดิมทีทุกหมู่บ้านที่เป็นบ้านเก่าแก่ เช่น บ้านโพนนั้น ยังไม่มีผู้ใหญ่บ้าน ปกครองที่ได้รับการแต่งตั้ง หรือเลือกตั้งเป็นทางการ ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่อย่าง ทุกวันนี้ แต่ก็มีผู้ปกครองที่ลูกบ้านยกย่อง หรืออุปโลกน์ขึ้นจากบุคคลที่ลูกบ้านให้ความเคารพนับถือ มีฐานะดี ความประพฤติดี มีจิตใจเป็นธรรม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีจิตเมตตาสูง เขาเรียกว่า “จำเริญ” หรือ “กวนบ้าน” ทำหน้าที่เหมือนผู้ใหญ่บ้านปัจจุบันนี้ บ้านโพนมีจำเริญ หรือ กวนบ้าน ติดต่อกันมา ดังนี้ คือ หมื่นกี้, ไชยปัญญา, อัญญาหนูเทียน, โพธิราช ครั้นต่อมาบ้านเมืองเจริญขึ้นเป็นลำดับ ทางราชการได้ตราพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ขึ้นบ้านโพน จึงแบ่งการปกครองเพื่อความเหมาะสม ออกเป็น ๒ หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ ๑๑ เรียกว่า หมู่บ้านคุ่มโน หรือคุ่มใหญ่ มีวัดประจำหมู่บ้าน ๒ วัด ได้แก่ วัดใต้ (ขณะนี้เป็นวัดร้าง) และวัดแห่งที่ ๒ ได้แก่ วัดกลาง หรือวัดพุทธประดิษฐ์ ซึ่งเป็นที่ ประดิษฐานพระพุทธรูปหลวงปู่ใหญ่ ในปัจจุบัน

แผนภาพที่ ๒.๑ บ้านโพน โดยสังเขป

๒.๑.๒ ประวัติความเป็นมาวัดพุทธประดิษฐ์

วัดพุทธประดิษฐ์ ตั้งอยู่ ณ บ้านโพน หมู่ที่ ๑ ตำบลโพนทอง อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย มีเนื้อที่ ๖ ไร่ เป็นวัดที่มีชื่อเสียง และเป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชนชาวเมืองมหาสารคาม ที่มีความเชื่อถือศรัทธามานานนับกว่า ๑๐๐ ปี โดยหลวงปู่ใหญ่ประดิษฐานอยู่ในวิหาร ซึ่งเป็นพุทธศิลปะ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย แกะสลักจากหินศิลาแลง มีขนาดหน้าตักกว้าง เกือบ ๒ เมตร ยาว ๕๐ เมตร สูง ๒ เมตร นับว่าเป็นพระพุทธรูปโบราณที่มีขนาดใหญ่มาก ชาวบ้านจึงเรียกกันติดปากว่า “หลวงพ่อใหญ่” หรือ “พระครูขาใหญ่” หรือ “พระใหญ่บ้านโพน” สืบต่อกันมาจวบจนปัจจุบัน และด้วยความที่พุทธศาสนิกชนทั้งใกล้และไกล ได้ให้ความเคารพศรัทธาในองค์พระพุทธรูป ผู้ที่มาสักการบูชาจึงมักจะทำบุญปิดทององค์หลวงปู่ใหญ่ จนกระทั่งในปัจจุบัน ทำให้ไม่สามารถมองเห็นเนื้อหินศิลาแลงข้างในได้

วัดพุทธประดิษฐ์ มีพระครูประดิษฐ์วิริยาภรณ์ (แฉล้ม วิริโย) เจ้าคณะอำเภอเขียงยืน เป็นเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน ซึ่งมีลำดับเจ้าอาวาสปกครองฝ่ายสงฆ์ ของวัดพุทธประดิษฐ์ ๑๕ รูป ดังนี้^๒

๑. พระอาจารย์อินทร์	ฐิตปณฺโณ
๒. พระอาจารย์เหรียญ	โชติญาโณ
๓. พระอาจารย์แพงมา	ครุฑโม
๔. พระอาจารย์ตุ้	จนทสาโร
๕. พระอาจารย์ทอง	อินทปณฺโณ
๖. พระอาจารย์ชู	กตปณฺโณ
๗. พระอาจารย์คำ	ปณฺญาสาโร
๘. พระอาจารย์เคนแหล่	สุทธินญาโณ
๙. พระอาจารย์เลี้ยว	จิตติปณฺโณ
๑๐. พระอาจารย์ประเคน	ธมมสโร
๑๑. พระอาจารย์เคน	ปณฺญาสาโร
๑๒. หลวงพ่อดัด	กณฺญาโณ
๑๓. หลวงพ่อดับ	จิตติสาโร
๑๔. หลวงพ่อดำมี	เดชปณฺโณ
๑๕. พระครูประดิษฐ์วิริยาภรณ์	(แฉล้ม วิริโย) เจ้าคณะอำเภอเขียงยืน รูปปัจจุบัน

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

ถึงแม้ว่าบ้านโพน จะแยกการปกครองออกเป็นหลายหมู่บ้าน และมีหลายวัด ก็ไม่เป็นอุปสรรค ชวนให้แตกแยกสามัคคีกันแต่อย่างใด ชาวบ้านโพนมีความรัก และกลมเกลียวกันดี เสมอมา มีอะไรก็พูดจากรู้เรื่อง ไม่เคยทะเลาะซึ่งกันและกันโดยถือคติที่ว่า “รวมกันเราอยู่แยกหมู่เราตาย” จะเห็นได้จากการทำบุญมหาชาติ หรือบุญผะเหวดนั้น จะรวมกันทำขึ้น ณ วัดใด วัดหนึ่ง หมุนเวียนกันไปทุกปี ไม่มีการแยกทำเช่นวัดต่าง ๆ ทั่วไป เพราะเป็นการยึดองค์กร หลวงปู่ใหญ่เป็นศูนย์รวมน้ำใจกันอย่างแน่นแฟ้น จึงทำให้บุญมหาชาติ หรือบุญผะเหวดของชาวบ้านโพนนั้นแตกต่างจากที่อื่น

๒.๒ พิธีกรรมทำบุญผะเหวด

ชาวอีสาน จะจัดทำบุญผะเหวด ปีละ ๑ ครั้ง ระหว่าง เดือน ๓ เดือน ๔ ไปจนถึงกลางเดือน ๕ วัดพุทธประดิษฐ์ จะจัดประเพณีบุญผะเหวด ในช่วงสัปดาห์แรกของเดือนมีนาคม ทุกปี โดยจะมีวันรวมตามภาษาอีสาน เรียกว่า วันโสมบุญ พุทธศาสนิกชนมาช่วยกันจัดตกแต่งศาลาหรือสถานที่ที่จะทำบุญ จัดเตรียมเครื่องสักการะ ดอกไม้ ธูปเทียน ข้าวตอก อย่างละพันท่อน มีการตั้งธงใหญ่ไว้แปดทิศ และมีศาลเล็ก ๆ เป็นที่เก็บข้าวพันท่อน และเครื่องควหาวน สำหรับ ผี เปรต และมารรอบ ๆ ศาลาการเปรียญ จะแขวนผ้าผะเหวด เป็นเรื่องราวของพระเวสสันดร ตั้งแต่กัณฑ์ที่ ๑ ถึงกัณฑ์สุดท้ายการจัดงานบุญผะเหวด หรือ งานเทศน์มหาชาตินิยมที่อัญเชิญ พระอุปคุต มาปกป้องคุ้มครองมิให้เกิดเหตุเภทภัยอันตรายทั้งปวง และให้โชค ลาภ แก่พุทธศาสนิกชนในการทำบุญมหาชาติ จึงมีการแห่พระอุปคุต ซึ่งสมมุติว่า อัญเชิญมาจาก สะดือทะเล

๒.๓ การเตรียมงานบุญผะเหวด

การทำบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพนทอง อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัย ได้ศึกษาประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ มีพิธีกรรมเป็นลำดับขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ประชุมกัน

วัดใด บ้านใด ทำบุญผะเหวด พระสงฆ์ และชาวบ้านประชุมกันก่อน แล้วจัดแบ่งหนังสือเวสสันดรชาดกออกเป็นกัณฑ์ ๆ กะให้พอดีจำนวนพระภิกษุสามเณรภายในวัด และพระสงฆ์สามเณรที่นิมนต์มาจากวัดต่าง ๆ ครั้นแบ่งหนังสือแล้วก็แบ่งเรือนที่จะรับกัณฑ์เทศน์ และรับพระภิกษุพร้อมทั้งญาติโยมที่จะมาในงานแล้วให้นำหนังสือไปใส่ การไปใส่หนังสือมีสลากนิมนต์

การใส่หนังสือ จะกำหนดการใส่หนังสือ คือเอาหนังสือใบลานหรือ “ลำผะเหวด” มาแบ่งย่อย ๆ ออกประมาณ ๓๐ - ๔๐ ผูก เป็นชุดแล้วนำเอาหนังสือที่แบ่งไว้นั้น ไปให้ตามวัดต่าง ๆ เพื่อพระสงฆ์จากวัดนั้น ๆ จะนำไปเทศน์ตามวันที่กำหนดไว้โดยที่พระจะทราบเอง ว่าใบลานชุดของตัวเองได้มาน้อยูกัณฑ์ไหน เมื่อถึงผูกของตนก็จะนำขึ้นไปเทศน์ และทั้งหมดนั้น จะเป็นอักษร ตัวธรรม การกระทำเช่นนี้ เรียกว่า “การใส่หนังสือ”

สลากนิมนต์ เขียนตัวธรรม หรือพิมพ์ใส่กระดาษว่า วุฒิธรรมคำฟู่งข้าทั้งหลาย ภายในมี พระสงฆ์เป็นเค้า ภายนอกมีก้านัน ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นประธาน ได้พร้อมใจกัน จัดให้มีการทำบุญมหาชาติขึ้น ที่วัดพุทธประดิษฐ์ บ้านโพน ตำบลโพนทอง อำเภอเชียงยืน จังหวัด มหาสารคาม ในวันที่.....มือขึ้น/แรม.....ค่ำ เดือน.....เป็น วันโสม ในวันที่.....มือขึ้น/แรม.....ค่ำ เดือน.....เป็น วันแสดงธรรม ขอนิมนต์พระคุณเจ้าวัด.....ไป (เทศนา หรือ รับกัณฑ์) และขอได้บอกบุญญาติโยม ชาวบ้านของท่าน ไปร่วมทำบุญฟังเทศน์ ร่วมกันเทอญ แล้วเอาสลากนี้กับหนังสือเทศน์ไป หรือ นิมนต์พระสงฆ์ ถึงวันงานท่านจะพาญาติโยมของท่านมา

ตัวอย่างกำหนดการ

วันโสม

- ๑๕.๐๐ น. อัญเชิญพระอุปัคฺต
- ๑๕.๓๐ น. อัญเชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง
- ๑๘.๐๐ น. พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์สมโภช
- ๑๘.๓๐ น. พระสงฆ์เทศน์มาลัยหมื่นมาลัยแสน

วันเทศน์

- ๐๐.๓๐ น. แห่ข้าวพันก้อน
- ๐๑.๐๐ น. เทศน์สังกาส
- ๐๒.๐๐ น. พระสงฆ์เทศน์พระคาถาพัน
- ๐๙.๐๐ น. พระสงฆ์เทศน์เสียงเรื่องราวพระเวสสันดรชาดก
- ๑๓.๐๐ น. แห่กัณฑ์หลอน
- ๑๖.๐๐ น. เทศน์กัณฑ์ฉลอง

ขั้นตอนที่ ๒ เตรียมงาน

ก่อนถึงวันรวม ทั้งทางวัด และชาวบ้านจะร่วมกันทำความสะอาดวัด ทำพวงมาลัย ทำรูป นก รูปสัตว์ ให้เหมือนป่าหิมพานต์ ทำเครื่องบูชา คาถาพัน ทำป้ายธง ปลุกผาม (ประรำ) ในลานวัด แบ่งกันเป็นที่ที่จัดสาดเสื่อ ตั้งน้ำกินน้ำใช้ไว้ให้พร้อม และปลุกหออูคฺตขึ้นทางทิศตะวันออกของศาลา โรงธรรม หอพระอุคฺตนั้น ใช้เสา ๔ ต้นปลุกให้สูงเพิงตา เอาผ้าขัดแตะแอม ๓ ด้าน เอาบาตร รม กระโถน กาน้ำ จีวร ไม้เท้า เหล็ก ใส่ไว้ในหอ

มูลเหตุของพระอุคฺต เรื่องเดิมมีว่า พระอุคฺตเป็นพระเถระผู้มีฤทธิ์ นิรมิตกุฏิอยู่กลาง แม่น้ำมหาสมุทร ครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชรวบรวมพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าจากที่ต่าง ๆ มาบรรจุ ไว้ในสถูปที่พระองค์สร้างใหม่เสร็จแล้ว จะทำการฉลอง จึงทรงปริวิตกถึงมารผู้เคยเป็นศัตรูคู่เวรของ พระพุทธเจ้า จึงรับสั่งให้ไปนิมนต์พระอุคฺตมาในพิธี เมื่อมารรู้ว่าพระเจ้าอโศกจะฉลองเจดีย์ ก็มา

แสดงอิทธิฤทธิ์โต้ตอบกับพระอุปคุตเถระ ครั่งสุดท้ายพระอุปคุตเถระ นิรมิตหนังสือหน้าผูกแขวนคอ มารไว้ มารแก้เองไม่ได้ และให้ผู้มีฤทธิ์ช่วยแก้ก็แก้ไม่ได้ มารจึงยอมแพ้ พระอุปคุตเถระจึงแก้หนังสือหน้าออกให้ แล้วให้เอาตัวไปกักไว้บนยอดเขากันฉลองเจดีย์ของพระเจ้าอโศก จึงปลอดภัยอาศัยเหตุนี้แล ในงานบุญพระเวสทุกงาน จึงนิยมเชิญพระอุปคุตมาเพื่อป้องกันมาร

ขั้นตอนที่ ๓ วันงาน

เมื่อถึงวันรวมญาติโยมภายในบ้านจะมารวมกันที่ศาลาโรงธรรม เพื่อประดับศาลาเตรียมเครื่องสักการะ มีข้าวตอก ดอกไม้ ธูป เทียน ธงอย่างละพันธงใหญ่ ๘ อันปักไว้ในทิศทั้ง ๘ รอบศาลาโรงธรรมตั้ง

หมอน้ำมนต์ตั้งหม้อโอ่งทำเป็นสระโบกขรณี เมื่อใดบ่าย ๓ โมง จึงจัดเครื่องสักการะไปเชิญเอาพระอุปคุตมาอยู่หอ สมมุติว่าท่านอาศัยอยู่แม่น้ำห้วยหนอง หรือที่ใดที่หนึ่งใกล้กับที่นั้น

คำเชื้อเชิญพระอุปคุต อุกาสะ อุกาสะ ผุ่งข้าทั้งหลาย ภายในมีพระสงฆ์เป็นเค้า ภายนอกมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นประธาน พวกกันจัดเครื่องสักการะ มากกราบไหว้แก้ยอดให้อุปคุตเถระ ตนมีฤทธิ์องอาจ นิรมิตผาสารทแก้ว กุดฏีกกลางนทีแม่น้ำใหญ่ มักใครด้วยพรหมจารี อยู่สุขขีบโศกเศร้าบัดนี้ข้าพเจ้าทั้งหลาย พร้อมกันฟังยังพระเวส ในช่วงเขตอาสาม ขออัญเชิญเจ้าภูตธนาคุณคาม มากเป็นอาชแพะแก่ผีในจักรวาล จงไปปราบมารทั้ง ๕ อันจะมาเบียดเบียนผุ่งข้าทั้งหลายให้หายภัยอันตราย ทุกพร้อมพร้าถั่วทุกประการ ก็ข้าเทอญฯ

พอว่าคำเชื้อเชิญจบแล้ว ก็ตีฆ้องร้องป่าว ถือบาตร ไตรจีวร แห่มาเวียนหอ ๓ รอบ แล้วเอาสิ่งของวางในหอนั้น เวลาเพล และจึ่งหัน จัดอาหารคาวหวานไปไว้ในหอนั้นด้วย ต่อไปก็เตรียมกันแห่ผะเวส

พิธีแห่พระเวสเข้าเมือง เมื่อได้เวลาบ่ายสี่โมงเศษ ทางวัดจะตีกลองโหมพระสงฆ์ และญาติโยม จะไปเข้าร่วมกันที่วัด จับเอาฆ้อง กลอง และธรรมาสน์ พร้อมด้วยพระพุทธรูป แห่ไปในชายป่าใกล้บ้าน ซึ่งเป็นป่าที่มีดอกไม้ เมื่อไปถึงแล้ว ต่างคนต่างเก็บเอาดอกไม้มา ห้วนหน้าพาไหว้พระรับศีล และฟังเทศน์ การเทศน์ในพิธีนี้ เล่นกันสนุกครึกครื้นมาก เมื่อมาถึงศาลาโรงธรรม ก็แห่รอบ ๓ ครั้งแล้วให้นำดอกไม้ไปบูชาวางไว้ข้างธรรมาสน์ ทางผ้าพระเวสออกแห่รอบศาลาโรงธรรม

ตอนนี้พระสงฆ์และญาติโยมมาลงวัดร่วมกัน เพื่อไหว้พระ ทำวัตร สวดมนต์ ฟังเทศน์มาลัยหมื่น มาลัยแสน โดยนิมนต์พระมาเทศน์ บางบ้านก็มีมหรสพดู เป็นการเบิกบานสำราญใจเพราะชายหนุ่ม หญิงสาว ผู้เฒ่าผู้แก่ ที่มาในงานนี้ ทั้งหมดจะมารวมกันในสถานที่นี้ เมื่อได้เวลาก็กลับบ้านไปพักผ่อน

ขั้นตอนที่ ๔ แห่ข้าวพันก้อน

ตอนเช้าประมาณตี ๔ ออกพากันมาแห่ข้าวพันก้อนข้าวเหนียวที่ปั้นเป็นก้อนเล็ก ๆ ทำเสียบไม้ หรือกะให้ได้พันก้อน เพื่อบูชาคาถาพัน เรียกข้าวพันก้อนเมื่อได้เวลาแล้วก็จัดการแห่ข้าวพันก้อน

คำบูชาข้าวพันก้อน การแห่ข้าวพันก้อนรอบศาลาโรงธรรม มีทนายนำพากล่าวคำบูชาว่า
 นะโม นะโม จอมไตรปิฎก ยกออกมาเทศนาธรรม ชันหมากเบ็งงาม ข้าวพันก้อนอาขุญ บูชาสามดวง
 ยอดแก้วข้าไห้ว แล้วถวายบูชา สาธุว่าดังนี้ ไปเรื่อย ๆ จนครบ ๓ รอบ แล้วขึ้นไปศาลาโรงธรรม
 ตอนนี ญาติโยมพากันไหว้พระ ทำวัตรเช้า อาราธนาเทศน์ ฟังเทศน์สังกาส และเทศน์มหาชาติ
 สำหรับอาราธนาเทศน์นี้ โบราณนิยมอาราธนาเทศน์พระเวส โดยเฉพาะการทำบุญพระเวส ถือเป็น
 ประเพณีที่สำคัญยิ่ง

คำอาราธนาพระเวส

สุณันตุ โภณโต เย สังฆา ตูราเทพเจ้าทั้งหลาย อันยาย ยังอยู่ทุกหมู่ไม่ว่าไพรพบนอม ทุกเหวฮ
 อมฮาวป่า ทุกประเทศท่าฮาวเขา ทุกแถวแถวเถื่อนถ้ำ ทุกท่าน้ำและวังปลา พรรณนาฝูงเผดและผิอันมี
 ใจโหดร้ายโทสา จงให้เจ้าทั้งหลายพะละใจอันเป็นบาป ให้ค่อยโสภาพเงยโสตพึงธรรม เสด็จจำจื่อไว้เป็น
 ประทีปได้ส่องตามทาง ฝูงหมู่เทวดาทั้งหลาย อันรักษาวัดวาและประเทศทั้งเขตได้ฮอดหลีผี ทางเหนือมี
 ผาใดผาต่าง ทางข้างซ้ายกรุงศรีอยุธยา ทางฝ่ายเหนือมีแดนแถวเป็นเขต ทุกประเทศด้าวอันอยู่ห้องเทศ
 พระสุธา กับนางธณิทั้งแม่น้ำเป็นผู้ค้ำฝูงหมู่ปาณา ฝูงหมู่เทวดาเจ้าทั้งหลาย ภายบนมีพระยาอินทร์พระ
 ยายพรหม จงลงมาโมทนาซึ่งธรรมอันฝูงข้าทั้งหลาย ภายบนมีมหาราชครูเป็นเค้า ภายนอกมีมหาราชตน
 เป็นอาขุญในเมืองแก้วราชอุบล กับทั้งกัลยาเมียมิ่งลูกแก้วกิ่งชายา กับทั้งราชบิดามารดาพ่อแม่ เฒ่าแก่
 พร้อมกันมาทั้งราชาและอุปราช ทั้งนักปราชญ์ และอาจารย์ในคามชานิคมนบ้านนอก อันอยู่เขตเมือง
 แก้วราชอุบล ชวนกันมาพร้อมแพ่ง แต่งเครื่องไว้บูชา สหัสสาหลายปีมีมากดอกอุบลหลายพอพัน บัวแดง
 บานไขกาบ ดอกผักตบอาจเขียวนิล ดอกก้านของหลายบ้น้อย พันหนึ่งค่อยชวนชววย ช่อธงยายสะพาส
 ข้าวพันก้อนอาขุญา

บัดนี้ ข้าจักแจกคาถาเวสสันดรชาดก เป็นคาถาพัน ผีจักแบ่งเป็นกัณฑ์ได้ ๑๓ กัณฑ์
 พรรณนาในทศพรกัณฑ์ เป็นเค้ามี ๑๙ คาถา ข้าจักบูชาแลสิ่งแลสับแก้ว บูชากัณฑ์เค้าชื่อทศพร หิมพานต์
 กัณฑ์ถ้วนสองมีคาถา ๑๓๔ คาถา เครื่องบูชาถวายไว้ ทานขันธกัณฑ์ถ้วนสามมีคาถา ๑๐๙ ยอเครื่องร้อย
 บูชา วนะปะเวสกัณฑ์ถ้วนสี่มี ๕๗ พระคาถา เครื่องบูชาแบ่งไว้ ชุชกัณฑ์ถ้วนห้ามี ๗๙ พระคาถา
 เครื่องบูชาบให้ขาดให้ตก จุลพนกัณฑ์ถ้วนหกมี ๓๔ พระคาถา เครื่องบูชาจัดแจงไว้ มหาพนกัณฑ์ถ้วน
 เจ็ดมี ๘๐ พระคาถา เครื่องบูชาแจกแบ่งไว้ กุมารกัณฑ์ถ้วนแปดมี ๑๐๐ พระคาถาเครื่องบูชาครบถ้วน
 มัทริกัณฑ์ถ้วนเก้ามี ๙๐ พระคาถา เครื่องบูชาไว้สุ่อ้น สักกบรรพกัณฑ์ถ้วนสิบมี ๔๓ พระคาถา เครื่อง
 บูชาตกแต่งไว้ มหาราชกัณฑ์ถ้วนสิบเอ็ดมี ๖๙ พระคาถา เครื่องบูชาสะอาดงามดี ฉะขัตติยกัณฑ์ถ้วน

สิบสองมี ๓๖ พระคาถา เครื่องบูชาบ่น้อย นครกัณฑ์ถ้วนสิบสาม มี ๔๔ พระคาถา เครื่องบูชาแต่งถ้วน มีครบถ้วนยกถวาย คาถาทั้งหลายรวมกันแล้ว ปกติคลแคล้วถึงพันได้ครบถ้วน แต่งเครื่องถ้วนบูชา แล้วจึงเชิญมายังเทวดาทุกเพศ ให้มาฟังยังเทศนา

บัดนี้ ผู้ข้าทั้งหลาย ขอราราณาพระเป็นเจ้าผู้วิเศษ ขึ้นเทศนามหาเวสสันดรชาดก อันพระธรรมสังคากาจารย์ เจ้ายกมาเทศนาว่า อาทิกัลยาณัง มัชฌิมกัลยาณัง ปรีโยสานะกัลยาณัง สาทัง สะพัญญะณัง เกวะละปริปุลณัง ปรีสุทัง พรหมะจะริยัง ปะกาสะถะ โน โอกาสะ อาราธะณัง กะโรมะ

การอาราธนาเทศน์ผะเหวดนั้น ถ้าไม่ต้องการว่ายาว จะตัดบทสั้น ๆ ก็ได้ขึ้นตรง อาทิกัลยาณัง ฯ เปฯ อาราธะณัง กะโรมะ เท่านั้นก็ได้

แล้วพระสงฆ์ท่านจะเริ่มเทศน์สังกาส คือ พรรณนาอายุกาล ของพระพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่ต้นไปจนถึงอันตรธาน การเทศน์ผะเหวด ไม่มีเวลาพักในระหว่าง แม้จะเป็นเวลาฉันเช้าฉันเพลก็เทศน์ไปเรื่อย ๆ จนจะถึงเวลาเพล

ขั้นตอนที่ ๕ ถวายกัณฑ์ต้น

ตอนก่อนเที่ยง ญาติโยมชาวบ้าน จะจัดกัณฑ์เทศน์ (กัณฑ์ต้น) ออกมารวมกันที่วัด แล้วแห่รอบศาลาโรงธรรม ไปถวายพระเณร ที่ตนนิมนต์มา พอได้เวลาบ่ายโมงจะมีบ้านใกล้เคียงแห่กัณฑ์หลอนมา ถ้าถูกต้องคี่ใดที่จะถวายองค์นั้นการเทศน์ จะไปจบเอาอย่างช้า ประมาณ เวลา ๑๖.๐๐ น.

ขั้นตอนที่ ๖ ตอนจบ

เมื่อเทศน์มหาชาติจบลงแล้ว จะเรียกให้ชาวบ้านมารวมกัน เพื่อทำพิธีขอโหสิกรรม ขมาโทษ จัดสรรดอกไม้ ธูป เทียน กล่าวคำขอขมาโทษ

คำขอขมาโทษ โอกาสะ โอกาสะ ผู้ข้าทั้งหลายทั้งหญิงชายและหนุ่มสาว ผู้บ่าวและผู้สาว ทั้งลุงอาวอา และพ่อแม่ เฒ่าแก่และลูกตา ทั้งท้าวพระยาเสนา และอำมาตย์ ทั้งนักปราชญ์และบุโรหิต ทั้งบัณฑิตและชาวเมืองมีศรัทธาเรื่องพราหมณ์ ใจอ่อนน้อมในธรรม บางพ่อมมีเงินตามแต่ได้ บางพ่อมมีดอกไม้และผ้านุ่งเยิน ใจเสถียรชมชื่นยอยินดีพร้อมกันมา มีภูมิลานและเหมีย้งหมาก หลายหลาก พร้อมอาหาร มีของหวานเป็นค้ำ คือว่าข้าวต้มและข้าวหนม ข้าวมธุปายาส ข้าวปาดและข้าวมัน สัพพะสันปั้งจี หมกหมวกหมี่แกมแกง เป็นของแพงอันปราณีต แสบซ้อชิตเพ็งใจ ตามใจใส่ตกแต่งพร้อมกันแล้วจึงนำมาถวายบูชาเคนแจกแก่พระแก้วเจ้าทั้งสาม ในอารามช่วงเขต ถวายแก่เจ้ากุตตวิเศษ ก็หากแล้วบรรจบ

บัดนี้ ผู้ข้าทั้งหลาย ประมวลมายังเครื่องบูชา ๒ ประการ คือ บูชาภายใน และภายนอก ภายใน คือจิตใจ ชั้นทั้ง ๕ ภายนอก คือ ข้าวตอกดอกไม้ ธูป เทียน ผู้ข้าทั้งหลาย จัดแจงมาเรียงตั้งไว้ข้างหน้า และอธิฐานให้เป็น ๕ โกฐาส ปฐมโกฐาสถ้วนหนึ่งนั้น ผู้ข้าทั้งหลาย ขอถวายบูชาแก่ สัพพะบุญเจ้า ตนเป็นค้ำโปรดสัตว์เนื่องของ โกฐาส อันถ้วนสอง ขอถวายสมมา พระนวลโลกุตตรธรรม แก่ประการ แก้วดวงงาม โกฐาสอันถ้วนสาม ขอถวายสมมาบูชาแก่ พระอริยสงฆ์ อันทรงศีลาอันถ้วนสี่

โกธาสถ์อันถ้วนสี่ ขอถวายสมมาบูชาแก่พระสถูปรูปพระพุทธเจ้าและเจดีย์ ทั้งพระศรีมหาโพธิ์ อันอยู่ในหมื่นโยชน์ขมภู ดูตระการงามในมนุษย์แหล่งหล้า โกธาสถ์อันห้าขอถวายบูชาสมมาแก่เทพบุตร เทพธิดา พระยาอินทร์ มหาพรหม พยายมภิบาลทั่วจตุโลกบาลทั้งสี่ นางน้อยนารถเมขลา นางธรรณีสู่ร เป็นเค้า อันเป็นเจ้าพระสุธา ผุ่งข้าทั้งหลายบ่อาจจก้มคัณดาลำดับต่อเลี่ยนกันมายังโทษอันเป็นเค้า ตราบต่อเท่าวันนี้ก็ดี โทษอันเกิดจากกายวิมโนทวารวิถิจิตใจ หลอนว่าได้หลงไหลพลั้งพลาด บ่คาดอาตม์ว่าแม่นครองธรรม คิดว่าบ่เป็น กรรมและโทษ หลอนว่าได้ปากโศดและได้กล่าววาจา ได้ครหาตีเตียนพระพุทธรูปเจ้าว่าบ่งาม องค์งานั้นยังสูงสักหน่อย องค์น้อยนั้นยังต่ำพอประมาณ องค์กลางนั้นหนาบางบ่ซ้อยโซต องค์ใหญ่นั้นหนาโศดบ่เสมอกัน หลอนว่าได้ ตีเตียนพระจอมธรรมว่ามีศรีอันเศร้าขอแต่พระเป็นเจ้าจงโศด กรุณา อย่าให้เป็นโทษาโทษต้องเป็นบาปข้องอยู่ในวิญญูสงสาร

ประการหนึ่ง ผุ่งข้าทั้งหลายได้ตกแต่งยังทาน มีเครื่องหวานและเครื่องส้ม มีเครื่องต้มและเครื่องแกง หลอนว่ามีดำแดงตกลี เป็นฝุ่นไ้งปลิวไป เป็นครองสุตวิสัยบ่สู้เมื่อ คิดว่าเชื่อใจแล้วจึงนำมา ถวายบูชาเคนแจกแก่พระเจ้าแก้วทั้งสาม ในอารามช่วงวิเศษถวายแก่เจ้ากุตตนิเศกัทากแล้วบริบวณ

บัดนี้ ผุ่งข้าทั้งหลายทั้งตายายและเด็กน้อย อันระห้อยเล่นนำมา ทั้งลุงตาและพ่อแม่ เขาอยู่แต่เล่นแลยินดี บางผ่องตักลีและสับข้าง บางผ่องให้อินอ้อยอยากกินนม บางผ่องได้เหยียบถมเข้ามาในช่วงเขต บางผ่องปิดพวงเพศผลา บางผ่องปิดอัมพาหิมั่มว บางผ่องเล่นเต็นช่วงหยอกไยกัน โรทันตาฮ้องให้ได้ไม้ซ้อนแล้วไล่ตักัน เป็นอันนั้นบ่พันที่เสยบิเมื่อฟังธรรม เป็นครองบ่ยาและประมาท หลอนว่าได้ร่วมสาตแลร่วมหนัง ได้ตัวหลังและตัวข้าง หลอนว่าได้ปล่อยข้างม้าและวัวควายเข้ามาในช่วงเขต ขอแก่เจ้ากุตตนิเศกัทามอนญาโต อย่าได้เป็นโทษาโทษต้อง เป็นบาปข้องนำไป สุตวิสัยเมื่อจกัมรณา ครั้นว่าละคลาดแล้วขอให้ได้เมื่อเมืองแก้วชื่อว่านิระพาน

ประการหนึ่งผุ่งข้าทั้งหลาย ทั้งหญิงชายและพ่อแม่ ทั้งเฒ่าแก่และลุงตา พร้อมกันมาในช่วงเขต เหตุอยากได้ครองเมืองฟ้าและนิระพาน หลอนว่าอยู่เหิงนานเหน็ดเหนื่อย ได้เหยียดเหมื่อยแข่งขาเทียวไปมาและกล่าวว้า ยามเมื่อสังฆะเจ้ายังเทศนาธรรม บ่จำนำเอาหูต่อ บางผ่องคิดฮอดบ้านและเฮือนใจปิกเปือนคัวหนิเมื่อบ้าน ชีคร้านแล้วบ่คินมา เมื่อนอนดอมภริยาและลูกเต้า หลอนว่าได้กินเหล้าแลสุรา มัวเมาตาคิดว่าแม่นของขึ้น ตัวยีนแจกหยาบกัน ยามเมื่อวันมื่อเข้ากลางเทื่ออายุกลินเท่าสังฆะเจ้าทรงธรรม จึงนำเอามายังโทษผุ่งข้าทั้งหลายมาตั้งไว้ช่องหน้าแล้ว จงให้อโหสิกรรมนำเสยซึ่งโทษอย่าให้เป็นสัคคะนิวารณะ มัคคะนิวารณะธรรม กรรมอันห้ามครองเมื่อเมืองฟ้าก็เข้าเทอญ จัดตาโรธัมมา อันว่าธรรมทั้งหลาย ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ จงปวัตตนาการ ในขันธสันดานแห่งผุ่งข้าทั้งหลาย ทุกตนทุกคนก็เข้าเทอญ นิพพานะปัจจะโย โหตุ

ครั้งนี้ว่าบ่อยากเว้าความยาวความยืด ก็ให้เว้าแต่ย่อ ๆ พอได้ตั้งหมายว่า โย โทโส โมหิจิตเตน พุทธสมิ ครั้ง ๒ ธมมสมิ ครั้ง ๓ สงฆสมิ ว่าถึงสามครั้ง ปาโต ปะยา ขมะเถ เม สัพพัง โทสัง สัพพะปาปัง วินัสสะตุวา ดังนี้ ๓ จบ ก็มีความหมายกว้างเหมือนกัน

พอว่าจบเสร็จแล้ว บุษาวายดอกไม้ ทั้งรูปเทียน พรา้พร้อมถวายให้แก่พระสงฆ์ พระสงฆ์เจ้าชะยันโตเลยสวด ประพรมน้ำมนต์ ให้ฝูงญาติโยมเรียบร้อยแล้ว พิธีนั้นเลิกลา ญาติโยมพร้อมพากันวอนกราบ ขอน้ำมนต์ ทั้งด้ายสายสิญจน์ ไปฝากให้หลานน้อยอยู่เฮือน ใจฝูงเจ้าทายิกา ปลอดภัยลงนับว่าบุญทำให้มีได้ เหมือนข้าวกล่อตั้นนั่นแหละ

๒.๔ การจัดเตรียมสถานที่จัดบุญผะเหวด

๒.๔.๑ บนศาลาโรงธรรม

ตั้งธรรมมาสน์ไว้กลางศาลาโดยรอบนั้นจัดตั้ง "ธุงไช" (ธงชัย) ไว้ ทั้งแปดทิศ และจุดที่ตั้ง "ธุงไช" แต่ละต้นจะต้อง มี "เสดถะสัต" (เศวตฉัตร) "ผ่านตาเว็น" (บังสุรย์) และตะกร้าหนึ่งใบสำหรับใส่ข้าวพันก้อน พร้อมทั้ง "บั้งดอกไม้" สำหรับใส่ดอกไม้แห้ง ซึ่งส่วนมากทำจาก ต้นโสนและไส้ "ธุงหัวคิบ" นอกจากนี้ ที่บั้งดอกไม้ยังปักนกปักปลา ซึ่งสานจากใบมะพร้าวหรือใบตาลไว้อีกจำนวน หนึ่งและตั้งโอ่งน้ำไว้ ๕ โอ่ง รอบธรรมมาสน์ซึ่งสมมติเป็นสระ ๕ สระ ในหม้อน้ำใส่จอกแหน (แหนคือสาหร่าย) กุ้งเหี่ยว ปลา ปู หอย ปลุกต้นบัวในบ่อให้ใบบัว และดอกบัวลอยย้งดี รวมทั้งจะต้องจัดให้มีเครื่องสักการะบูชาคาถาพัน และขันหมากเบ็งวางไว้ตามมุมธรรมมาสน์ ณ จุดที่วางหม้อน้ำ ที่สำคัญบนศาลาโรงธรรม ต้องตกแต่งให้มีสภาพคล้ายป่า โดยนำเอาต้นอ้อย ต้นกล้วย มามัดตามเสาทุกต้น และชิงด้ายสายสิญจน์รอบศาลา ทำราวไม้ไผ่สูงเหนือศีรษะประมาณหนึ่งศอก เพื่อเอาไว้เสียบดอกไม้แห้งต่าง ๆ นอกจากนี้ยังใช้เป็นที่ห้อยนก ปลาตะเพียน และใช้เมล็ดแห่งของฝากลั่นฟ้า (เพกา) ร้อยด้วยเส้นด้ายยาวเป็นสายนำไปแขวนเป็นระยะ ๆ และถ้าหากดอกไม้แห้งอื่นไม่ได้ ก็จะใช้เส้นด้ายชุบแป้งเปียกแล้วนำไปคลุกกับเมล็ดข้าวสาร ทำให้เมล็ดข้าวสารติดเส้นด้าย แล้วนำเส้นด้ายเหล่านั้นไปแขวนไว้แทน ด้านทิศตะวันออกของศาลาโรงธรรมต้องปลูก "หออูปคุต" โดยใช้ไม้ไผ่ทำเป็นเสาสี่ ต้นสูงเพียงตา หออูปคุตนี้เป็นสมมติว่าจะเชิญพระอุปคุตมาประทับ เพื่อปราบมารที่จะมาขัดขวางการทำบุญ ต้องจัดเครื่องใช้ของพระอุปคุตไว้ที่นี้ด้วย

๒.๔.๒ บริเวณรอบศาลาโรงธรรม

"ธุงไช" ขนาดใหญ่ ๘ ชุง ปักไว้ตามทิศทั้งแปดซึ่งแต่ละ หลักธุงจะปัก "กรวยไม้ไผ่สำหรับใส่ข้าว พันก้อน" "เสดถะสัต" (เศวตฉัตร) "ผ่านตาเว็น" (บังสุรย์) และ "ชั้นดอกไม้" เช่นเดียวกับบนศาลาโรงธรรม นอกจากนี้ ก็ปักธุงช่อไว้ ณ จุดเดียวกับที่ปัก "ธุงไช" อีก ด้วยครั้งถึงเวลาประมาณ ๑๔.๐๐ – ๑๕.๐๐ น. ของมือโหมหรือวันรวม ผู้เฒ่าผู้แก่จะพากันนำเครื่องสักการะ บูชาประกอบด้วยขันห้าขันแปด บาตร จีวร รม กระโถน กาน้ำ และไม้เท้าเหล็ก ไปเชิญพระอุปคุต ซึ่งสมมติว่าท่านอาศัยอยู่ในแหล่งน้ำ

อาจ เป็นบึง หนอง แม่น้ำ อ่างเก็บน้ำ (ที่อยู่ใกล้วัด) เมื่อไปถึงผู้เป็นประธาน จะตั้งนะโมขึ้น ๓ จบ กล่าว "สัคเค" เชิญเทวดามาเป็นพยาน แล้วจึงกล่าว

๒.๕ หอพระอุปคุต

หอพระอุปคุต จัดทำขึ้นโดยยกเสาไม้ไผ่ ๔ เสา สานไม้ขัดแตะแถมทั้ง ๓ ด้าน ทำเหมือนศาลเพียงตา สูงประมาณ ๑.๕๐ เมตร (ยื่นแล้วสูงเพียงกับสายตา) นิยมหันหน้าไปทางทิศเหนือ ทิศตะวันออก ให้หันเข้าไปในศาลาการเปรียญหรือสถานที่จัดงาน เพื่อให้พระอุปคุตได้สอดส่องดูแลภายในอย่างรอบด้าน บริเวณหอพระอุปคุต ประกอบด้วย หมอนอิงที่นั่ง คาย ประกอบด้วย เครื่องอัฐบริขาร บาตร ผ้าไตร รองเท้า กาน้ำ ร่ม ไม้เท้าเหล็ก ฯ กังด้วยสัปทน มีโต๊ะสำหรับ ถวายข้าวพระอุปคุตตอนเช้า กระถางธูป เชิงเทียน สำหรับสักการบูชา ด้านล่างหอ จะมีโถงน้ำ ใส่น้ำที่ตักมาจากแม่น้ำที่ไปอัญเชิญพระอุปคุตมา ใส่จอก แหนเล็กน้อย

พระอุปคุต เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ต้องเตรียมไว้ก่อนวันงาน ชาวอีสานเชื่อว่า หากนิมนต์พระอุปคุตมารักษานงาน การจัดงานจะเป็นไปด้วยความราบรื่น เรียบร้อย โดยถือเอาประวัติของท่านมาเป็นมูลเหตุในการอัญเชิญ มีรายละเอียด ดังนี้

๒.๕.๑ ประวัติพระอุปคุต

พระเถระอุปคุต เป็นชาวเมืองปาตลีบุตร เมื่อบวชแล้วบำเพ็ญเพียร จนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ชื่อนาสพ สำเร็จอภิญญาต่าง ๆ จนสามารถแสดงอภินิหาร เป็นที่เลื่อมใสมาจนทุกวันนี้ มีปฏิบัติดำเนินไปในทางสันโดษเล็กน้อย นัยว่าท่านเนรมิตเรือนแก้ว (กุฏิแก้ว) ขึ้นในท้องทะเลหลวง (สะดือทะเล) แล้วก็ลงไปอยู่ประจำ ที่กุฏิแก้วตลอดเวลา เมื่อประมาณปลายพุทธศตวรรษ ที่ ๒ พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ทรงสร้างพระวิหาร และพระสถูปมากมาย ทิวทั้งชมพูทวีป เมื่อการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระองค์ก็ทรงปรารภ ที่จะจัดให้มีการฉลองสมโภชพระสถูปเจดีย์ทั้งหมด นั้นเป็นการมหิหารยิ่ง ตลอด ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน และเพื่อให้การฉลองสมโภชเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ปราศจากอุปสรรค จึงใคร่ จะอาราธนาพระสงฆ์ชื่อนาสพที่ทรงอิทธิฤทธิ์ มาเป็นผู้คุ้มครองงาน ให้ปราศจากการรบกวนจากมารร้ายต่าง ๆ แต่พระสงฆ์ในนครปาตลีบุตร ไม่มีรูปใดที่จะสามารถเป็นผู้คุ้มครองงานมหกรรมอันยิ่งใหญ่นี้ ให้พ้นจากภัยทั้งหลายทั้งปวงได้ (โดยเฉพาะภัยจากพญาวีสวดีมาร ผู้มีฤทธิ์ยิ่งกว่าภูตผีปีศาจทั้งหลาย) นอกเสียจากพระอุปคุตเถระผู้เดียวเท่านั้น พระสงฆ์ทั้งปวงจึงตั้งตัวแทน ๒ รูป ลงไปอาราธนาพระอุปคุตเถระผู้เรืองฤทธิ์ มาช่วยรักษาความปลอดภัยในงานสมโภชครั้งนี้ ซึ่งกล่าวกันว่า พระอุปคุตเถระองค์นี้ มีปกติสันโดษอยู่องค์เดียว เข้าฌานสมาบัติเสวยวิมุตติสุขอยู่ในมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ ภายในปราสาทแก้วที่เนรมิตขึ้น เหนือรัตนบัลลังก์ จะออกจากสมาบัติ เหาะขึ้นมาบิณฑบาต ในโลกมนุษย์ ในวันพุธเพ็ญกลางเดือนเท่านั้น และในครั้ง

เอง พระอุปคุตเถระ ถูกพระภิกษุสองรูป ผู้ได้อภิญญาสมาบัติชำแรมมหาสมุทร ลงมาถึงตัวท่านแจ้งว่าให้ท่านจงเป็นธุระป้องกันพญามารอย่าให้รบกวนงานฉลองพระสถูปเจดีย์ ของพระเจ้าอโศกมหาราชได้

เมื่อพระอุปคุตเถระได้รับนิมนต์ ก็เดินทางมานมัสการและรายงานตัวต่อคณะสงฆ์ในวันรุ่งขึ้น พระเจ้าอโศกมหาราชจึงได้เสด็จเข้ามานมัสการคณะสงฆ์ เพื่อขอทราบเรื่อง ผู้ที่จะมาทำหน้าที่รักษาการงานฉลองสมโภชพระสถูปเจดีย์ เมื่อพระองค์ทรงทราบว่าผู้ที่จะมาทำหน้าที่นี้ คือพระอุปคุตเถระ ก็ทรงนึกแคลงพระทัย เนื่องจากพระอุปคุตเถระนั้นมีร่างกายผ่ายผอมคู่อ่อนแอ ก็ทรงไม่แน่ใจเกรงจะทำหน้าที่ได้ไม่สมบูรณ์ แต่ไม่ทรงตรัสว่ากระไรครั้งรุ่งเช้าวันใหม่ ขณะที่พระอุปคุตหาเถระออกบิณฑบาตในนครปาสีบุตรนั้น พระเจ้าอโศกมหาราช ใคร่จะทดสอบฤทธิ์พระเถระ จึงทรงปล่อยช้างข้ามัน (ช้างตกมัน) ให้เข้าทำร้ายพระเถระพระมหาอุปคุตเถระเห็น ดังนั้น จึงสะกดช้างที่กำลังวิ่งเข้ามา ให้อยู่อยู่กับที่ไม่ให้เหวี่ยงประคองช้างที่สลักด้วยศิลา พระเจ้าอโศกมหาราช ทอดพระเนตรเห็นดังนั้น ก็ทรงเลื่อมใส จึงเสด็จไปขอมาพระเถระ พระมหาอุปคุตเถระก็ให้อภัยทั้งแก่พระเจ้าอโศกมหาราช และพญาคชสาร

เมื่อเห็นว่าพระอุปคุตเถระมีฤทธิ์เดชมาก พระเจ้าอโศกมหาราช ก็ทรงวางพระทัย ตรัสสั่งให้เตรียมฉลองสมโภชพระสถูปเจดีย์ทั้งหมด ด้วยการปลูกปะรำร้านโรง ประดับธงทิว และประทีปโคมไฟตลอดระยะทางกึ่งโยชน์ ทำให้ตามแนวฝั่งแม่น้ำคงคา สว่างไสวไปทั่วทั้งบริเวณ บรรลຸฤกษ์ยามตามที่กำหนดไว้ บรรดาพระสงฆ์ชีนาสพ และพระสงฆ์ปุณชนตลอดจนพุทธศาสนิกชน ทั้งในนครปาสีบุตร และต่างแดนจากจตุรทิศก็เริ่มหลั่งไหลเข้าสู่บริเวณงาน พร้อมเครื่องสักการบูชา เพื่อร่วมพิธีฉลองสมโภชพระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุอยู่ในมหาเจดีย์ และเจดีย์ ทั้งแปดหมื่นสี่พันองค์ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างยิ่งและในเวลานี้เอง พญามาร (พญาวัสสวดีเทพบุตรมาร) ก็มุ่งหน้าเข้ามาในงานกับเค้าเหมือนกัน ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะก่อความวุ่นวายต่าง ๆ นานา ทั้งบันดาลให้เกิดลมพายุทั้งแปดร่างเป็นสัตว์ป่า และสัตว์หิมพานต์ แต่ทุกครั้งก็โดนพระอุปคุตเถระกำราบได้หมด และสุดท้าย เพื่อให้พญามารออกไปจากบริเวณพิธี พระอุปคุตเถระจึงเนรมิตร่างหมาเฝ้าขึ้นมาตัวหนึ่ง แล้วตั้งประกาศจากเอวของท่านออกมาผูกร่างหมาเฝ้านั้น คล้องคอพญามารไว้ แล้วสาปว่าไม่ว่าใครก็ตาม (นอกจากท่านเอง) จะเอามาเฝ้านี้ออกจากคอพญามารไม่ได้ แล้วขับพญามารออกไปจากบริเวณงานทันทีด้วยความอับอายพญามารก็ออกมาจากบริเวณงานและพยายามแก้ร่างสุนัขเฝ้า ออกด้วยฤทธาานุภาพ แต่อย่างไร ก็ไม่สามารถแก้ได้เพราะเมื่อเอามือทั้งสอง ต้องสายประคตที่คล้องคอที่ไร ต้องมีไฟลุกขึ้นไหม้คอและมือทันที สุดท้ายจะแก้ไขด้วยตนเองได้ ก็ไปหาที่พึ่งอื่น

แต่ถึงแม้จะไปหาท้าวมหาราชทั้งสี่ พระอินทร์ ท้าวยามา ท้าวสันดุสิต ท้าวนิมิตเทวราชตลอดจนท้าวสหสดีพรหม ก็ไม่มีใครสามารถช่วยได้ ต่างได้แต่แนะนำว่า ให้พญามารไปขอมา และขอความเมตตาจากพระเถระผู้นั้นเสียดีกว่า พญามารเห็นดังนั้น จึงจำใจต้องกลับไปหาพระเถระอ้อนวอนให้ช่วยเอาซากหมาเฝ้าออกจากคอให้ แล้วจะไม่มารบกวน

การจัดงานอีกพระอุปคุตเถระก็อนุโลมตาม แต่ยังไม่ไว้วางใจพญามารนัก เกรงพญามารจะกลับมาทำลายพิธีในภายหลัง จึงเดินนำพญามารไปยังเขาใหญ่ลูกหนึ่ง แล้วเอาร่างหมาเน่าทิ้งลงเหว และเนรมิตให้สายประคตยาวขึ้น แล้วพันคอพญามารไว้กับเขาลูกนั้น พร้อมทั้งแจ้งว่า เมื่อเสร็จพิธีฉลองสมโภชพระมหาเจดีย์สิ้นสุดลงแล้ว จึงจะแก้โซ่ออก ปลอ่ยให้พญามารเป็นอิสระ (๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน) เวลาผ่านไปตามที่ตกลงกัน การจัดงานสมโภช ก็สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และนับแต่นั้นมา พญามารได้มีจิตอ่อนน้อมเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา หมดสิ้นน้ำใจริษยา และบำเพ็ญบารมีเพื่อพุทธภูมิต่อไป

๒.๕.๒ คาถาเชิญพระอุปคุต

นิยมเขียนแล้วติดไว้ที่เสาศาลา ติดไว้ที่ยอดธงชัย ๘ ทิศ หรือ เขียนไว้ที่หอพระอุปคุต นอกจากนั้นชาวอีสานนิยมจดจำแล้วจะสวดภาวนาเมื่อเผชิญกับเหตุร้าย เชื่อว่าจะสามารถป้องกันภัยได้จริง คาถาพระอุปคุต ดังนี้

อุปคุตโต จะ มหาเถโร คิณะวุตโต

สมุททะโย ปาโต ตะลา อายาตุ

เอกะมาโร เตชะมาโร โย โย

อุปคุตโต มหาเถโร ยิง ยิง

อุปคุตตัง มหาเถรัง กายะพันธะนัง มาร์สสะ คีวัง

สัพเพ ยักขา ปะลายันตุ

สัพเพ ปิปาสาจา ชิปปะเมวะ ปะลายันตุ

กายพระอุปคุต หรือค้ายกครู เป็นเครื่องบูชา ใช้สำหรับไปอัญเชิญพระอุปคุตมาประดิษฐานสู่หอกายพระอุปคุตประกอบด้วย

๑. อัฐบริขาร ๘ คือ ผ้าไตร ผ้าสบง ผ้าจีวร บาตร เข็ม ด้าย หินลับมีด ใบมีดโกน

๒. รองเท้า

๓. ไม้เท้า

๔. ชัน ๕ ชัน ๘ สำหรับไปนิมนต์

๕. กาน้ำ

๖. ร่ม

เมื่อนำกายไปอัญเชิญพระอุปคุตแล้ว จะนำห่อไปพร้อมขบวน และนำไปวางไว้ที่หอพระอุปคุต เมื่อเสร็จงานบุญผะเหวดแล้ว บางหมู่บ้านจะอัญเชิญพระอุปคุตกลับไปยังท่าน้ำเดิม บางหมู่บ้านจะไม่นิมนต์ท่านกลับ ในบริเวณวัดบางหมู่บ้านจะสร้างหอพระอุปคุตไว้ที่ศาลาอย่างถาวร หรือบริเวณหนึ่งของวัด ในตอนเช้าจะต้องนำภัตตาหารมาถวาย น้ำปานะ หมากพลู ตามสมควร เปรียบเหมือนท่านมีชีวิตเป็นพระสงฆ์องค์หนึ่ง

๒.๕.๓ สถานที่อัญเชิญพระอุปคุต

จัดเตรียมแบบเรียบง่ายริมฝั่งแม่น้ำสายสำคัญ โดยอ้างอิงจากตำนานพระอุปคุต ว่าท่านได้เนรมิตผาสาท จำศีลอยู่สะดือทะเล โดยจัดเตรียมก้อนหิน หรือรูปเหมือนพระอุปคุตลงไปในน้ำ เมื่อถึงเวลาอัญเชิญ ผู้ที่ได้รับมอบหมาย จะต้องลงไปม ถึงครั้งที่ ๓ จึงจะยกขึ้นมา

๒.๕.๔ คำอาราธนาพระอุปคุต

โอกาสะ โอกาสะ ผูกข้าทั้งหลาย อภิวันท์ให้ยังพระมหาอุปคุตผู้ประเสริฐ มีศักดิ์เลศปรากฏ ทรงเกียรติยศขึ้นมา กว่าพระอรหันตาทั้งหลาย ข้าขออาราธนามหาเถระเจ้าผู้มีอาคมแก่กล้า จงเสด็จแต่น้ำคงคา มาผจญมารร้าย ด้วยบาทพระคาถาว่า อุปคุโต มหาเถโร ศิษณะกูโต สา มุทธะโย เอกะมาโร เตชะมาโร ปะลายันตุ ผูกข้าทั้งหลาย ขออาราธนามหาเถระเจ้าจงมาผจญมารทั้งหลาย ได้ลุ่มฟ้าและเวหน ภายบนแต่อกนิษฐาเป็นเค้า ตลอดเท่าถึงนาครุฑ มนุษย์เทวา ผู้ มีใจสาโหด โกรธาโกรธ อธรรม ผูกมีใจดำบ่สูง หน้ามืดมุ่นามัว ก้าฝายเหนือและขอกใต้ ทั้งที่ใกล้และที่ไกล ตะวันตกและตะวันออกของเขตภูมิสถาน อันผูกข้าทั้งหลายจักพึงธรรมเทศนา ในสถานที่นี้ ขออันเชิญพระอาทิตย์ ผู้วิเศษใสแสง พระจันทร์แยงเยื้องโลก อังคารโผดผายผัน พุทธพลัสน์แว่นเทียว ศุภเสาร์เกี่ยวคอยระวัง กำจัดบังเวดไว้ เทพให้ตนลือฤทธิ์พระพาย แม่นมิตรไตรสถาน พระอิศวรผืนผายแผ่ รัศมีแก่เตโช ผาบัศตรุมารร้าย ในคุ่มขวงเขตสถานอันผูกข้าทั้งหลาย จักยกยอและพึงเทศน์ องค์เทเวศจงรักษา กำจัดประดามารโหดร้าย ให้ปล้นพ่ายกลับหนี อย่าฮาวีขวงเขตที่นี้ ก็ข้าเทอญ โย โย อุปคุโต มหาเถโร ยัง ยัง อุปคุตัง มหาเถรัง กายัง พันธะ มะรัสสะคีวัง สัพเพยักขา ปลายันตุ สัพเพ ภยา ปะลายันตุ สัพเพ ปิสจา ปะลายันตุ ผูกผียักข์และผิเสื้อ ผูกเป็นใจพญามาร สู่ท่านทั้งหลาย มีใจอันมักผาบแพ้น ประเสริฐ สัพพัญญู ปะลายันตุ จงผืนผายออกหนีจากขอบเขตประเทศที่นี้ ก็ข้าเทอญ

๒.๕.๕ พิธีกรรมก่อนแห่

แต่ละท้องถิ่นมีรูปแบบคล้ายคลึงกัน เมื่อถึงเวลาและพร้อมเพียงกันแล้ว ผู้ที่แสดงบทบาทเป็น พระเวสสันดร พระนางมัทรี กัญหา ซาลี ฯ จะนั่งรวมกันด้านหน้า บางพื้นที่ จัดทำหุ่นจำลองหรือบางพื้นที่ ใช้พระพุทธรูปแทนพระเวสสันดร ผู้ที่ทำหน้าที่อัญเชิญ จะนำกล่าว ไหว้พระ ยกขึ้นหำขันแปด หากเป็นพื้นที่เดียวกันกับอัญเชิญพระอุปคุต ก็กล่าวอัญเชิญเลย การอัญเชิญ ส่วนมากนิยมแสดงบทบาทสมมติ คือ ชาย หญิง พระเวสสันดร พระนางมัทรี ผู้อัญเชิญ แล้วแห่ล่ ตอบโต้กัน บางพื้นที่นิมนต์พระเทศน์แห่อัญเชิญ เมื่อพระเวสสันดร และพระนางมัทรี รับขันดอกไม้แล้ว พนักงานประโคมฆ้องกลอง ลั่นชัย ชาวบ้านต่างไชโยพร้อมกัน ๓ ครั้ง แล้วพากันตั้งขบวน ผู้ได้รับมอบหมายจะนำผ้าพระเวศ ออกมาให้ทุกคนจับเป็นแถว ตั้งขบวนแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง ลำดับขบวนแห่พระเวสสันดรเข้าเมืองลำดับขบวนแห่พระเวสเข้าเมือง จะนำเอาตัวบุคคลที่แสดงเป็น พระเวสสันดร พระนางมัทรี ช่าง ม้า ชูชก ฯ มาเดินร่วมในขบวน เป็นบทบาทสมมติ บางพื้นที่จะทำหุ่นรูปเหมือนแทน

บางพื้นที่ใช้พระพุทธรูปแทนองค์พระเวสสันดร เท่านั้น แต่หลักการขอให้หมีขบวนแห่ แต่ละพื้นที่แตกต่างกันไป โดยลำดับ ดังนี้

๑. ขบวนฆ้องกลอง
๒. อุบาสก - อุบาสิกา ชาวบ้านโนน
๓. ขบวนแห่พระเวสสันดร

ขบวนแห่นั้นจะแห่เข้าไปในหมู่บ้าน เพื่อเป็นการบอกกล่าวแก่ชาวบ้าน ชาวบ้าน จะได้รับรู้ ว่าพระเวสสันดรได้เข้าเมืองแล้ว และร่วมในงาน บางบ้านจะนำน้ำดื่ม ตั้งไว้ข้างทางเพื่อให้ชาวบ้านที่แห่ มาดื่มด้วย บรรยายากาเป็นไปด้วยไมตรีจิต หลังจากนั้นจะแห่รอบโรงธรรมและเข้ามาในศาลาโรงธรรม แล้ว จะนำผ้าพระเวศซึ่งรอบศาลาโรงธรรม ชาวบ้านจะรวมตัวกันที่ศาลา ผู้นำจะพากล่าวให้พระ รับ ศีล และนิมนต์พระสงฆ์เทศนา

๒.๖ ธรรมเนียมต้อนรับเก่าแก่

“บุญผะเหวด” เป็นสำเนียงชาวอีสานที่มาจากคำว่า “บุญพระเวส” หรือพระเวสสันดร เป็นประเพณี ตามคติความเชื่อของชาวอีสานที่ว่า หากผู้ใดได้ฟังเทศน์เรื่องพระเวสสันดร ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ จบภายในวันเดียว จะได้เกิดร่วมชาติภพกับพระศรีอริยเมตไตรย บุญผะเหวดนี้ จะทำติดต่อกันสามวัน วันแรกจัดเตรียมสถานที่ ตกแต่งศาลาการเปรียญ วันที่สอง เป็นวัน เณริมฉลอง พระเวสสันดร ชาวบ้าน ร่วมทั้งพระภิกษุสงฆ์จากหมู่บ้านใกล้เคียง จะมาร่วมพิธี มีทั้งการจัดขบวนแห่เครื่องไทยทาน ฟังเทศน์ และแห่พระเวส โดยการแห่ผ้าผะเหวด (ผ้าผืนยาว เขียนภาพเล่าเรื่องพระเวสสันดร) ซึ่งสมมติเป็นการ แห่พระเวสสันดรเข้าสู่เมือง เมื่อถึงเวลาค่ำ จะมีเทศน์เรื่อง พระมาลัย ส่วนวันที่สามเป็นงานบุญพิธี ชาวบ้านจะร่วมกันตักบาตรข้าวพันก้อน พิธีจะมีไปจนค่ำ ชาวบ้านจะแห่แห่น ฟ้อนรำตั้งขบวนเรียงราย ตั้งกัณฑ์มาถวาย พระสงฆ์จะเทศน์เรื่องเวสสันดรชาดกจนจบ และเทศน์อานิสงส์อีกกัณฑ์หนึ่ง จึงเสร็จ พิธี

มูลเหตุของพิธีกรรม

จากเรื่องในหนังสือมาลัยหมื่น มาลัยแสน กล่าวว่า “ครั้งหนึ่งพระมาลัยเถระ ได้ขึ้นไปไหว้ พระธาตุเกษแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และได้พบปะ สนทนากับพระศรีอริยเมตไตรย ผู้ที่จะ มาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต และพระศรีอริยเมตไตรย ได้สั่งความมากับพระมาลัยว่า “ถ้ามนุษย์ อยากร่วมเกิดในศาสนาของพระองค์แล้ว จะต้องปฏิบัติตนดังต่อไปนี้ คือ”

๑. จงอย่าฆ่าพ่อ ตีแม่ สมณะพราหมณ์
๒. จงอย่าทำร้ายพระพุทธเจ้า และยุ่งให้สงฆ์แตกแยกกัน

๓. ให้ตั้งใจฟังเทศน์เรื่อง พระเวสสันดรให้จบในวันเดียวด้วยเหตุที่ ชาวอีสานต้องการ จะได้พบพระศรีอริยเมตไตรย และเกิดร่วมศาสนาของพระองค์ จึงมีการทำบุญชะเเวด ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี

๒.๗ พิธีกรรมตอนเย็นวันรวม

เทศมัลลย์หมิ่นมัลลย์แสน

หลังจากพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ สมโภชเรียบร้อยแล้ว จะพักผ่อนซักครู่ จนถึงเวลา ๑๙.๐๐ น. พระสงฆ์ที่รับนิมนต์เทศน์มัลลย์หมิ่น มัลลย์แสนมาพร้อม ชาวบ้านจะนิมนต์ท่านขึ้นนั่งธรรมมาสน์เรียบร้อยแล้ว ในอดีตผู้นำจะกล่าวอาราธนาเทศน์มัลลย์หมิ่น มัลลย์แสน แต่ในปัจจุบัน บางหมู่บ้านจะอาราธนาธรรมทั่วไป

๑. คำอาราธนาเทศน์พระมัลลย์หมิ่น

สุระหิตัง นิจจังตังตัง ธัมมัง วันทามิ ข้าไหว้บาทนาโถ กับทั้งพระศรีมหาโพธิ กุศลโสธมวลงามมีอัตร้าข้าไหว้นับได้ด้วยโกฏี เทพพระมัลลย์โปรดปรานี ตั้งไว้ดื่บเศร้าข้ากราบเศียรเกล้าวันทาด้วยมาลาดวงดอก พร้อมด้วยข้าวตอกบรรณาการทั้งข้าวเปลือกข้าวสารผายแผ่ บูชาแก่ให้สัพพัญญู องค์พุทโธผู้ประเสริฐอัคคะเลิศองค์พระธรรม สังโฆน่บ่ขาด ตามโอวาทคำสอน ชีณาวรองค์ประเสริฐสมมุติสงฆ์เลิศทรงธรรม พวกข้า่น้อมน่มาพร่ำพร้อมน้อมกาย และอินทรีย์จิตยินดี บ่ประมาณ ฟังโอวาทคำสอน ในบวรพุทธศาสน์ ด้วยบาทพระคาถาว่าโยโส สุนทะหิตังธัมมัง ะรัง สักกัจจัง อารานังกะโรมะ

๒. คำอาราธนาเทศน์พระมัลลย์แสน

ยังยัง สัทธัมมะ ะรังตะหัตตัตปะโก ะสะตัง สักกัจจัง นะมัสสามิ ผูกข้าทั้งหลาย นรหญิงชายถ้วนถึพร้อมภาคที่วันทายกมือมาใส่เกล้า ก้มกราบเท้านาโถ องค์พุทโธล้ำยิ่ง พร้อมทุกสิ่งสักการด้วยจิตบานเอื้อง ฮุ่นมุ่นมาดแผ่บุญกุศล หวังเอาตนข้ามโอฆ พ้นจากโลกสงสาร ขอให้ได้พบศาสนาของพระศรีอาริย์ไว้ว่าทองคำพระบาทอนาคตทรงเกียรติยศไชธรรม อันจักนำมาตรัสในภายหน้า ขอให้ข้าได้สัมฤทธิ์ บวรมัยมิตรเห็นธรรมโสธาน่าบังเกิดไกลจากโลกอสังขญ์ อวิจีแสนล้ำ พ้นภาคต่ำสู่ญาณทองเดิมตามคลองอันวิเศษตักกิเลสสวัญจะวนพร้อมทุกคนผายแผ่ กัณท์มัลลย์แสนผายแผ่กว้างเมตตาธรรม ข้า่น้อมน่บ่ขาด บ่ประมาณตั้งใจฟัง ขอให้สมหวังในชาตินี้และชาติหน้าพวกข้า่น้อยวันทา ตามบาทพระคาถาว่า อตตะธัมมัง ปะกาสะเถโน โอกาสะ อารานัง กะโรมะ

เนื้อหาเทศน์มัลลย์หมิ่น มัลลย์แสน เป็นภาษาบาลี จึงสรุปเนื้อหา ดังนี้

ครั้งหนึ่งพระมัลลย์เถระ ได้ขึ้นไปไหว้พระธาตุเกษแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และได้พบปะสนทนากับพระศรีอริยเมตไตรย ผู้ที่จะมาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต และพระศรีอริยเมตไตรยทรงมีพระดำรัสตรัสฝากพระมัลลย์ไว้ว่า ถ้าพวกเขาเหล่านั้น อยากเกิดทันศาสนาของข้าพระองค์ ก็จง

อุตสาห์พึงธรรมมหาเวสสันดรชาดกให้จบทั้งหมดในวันเดียว แล้วบูชาด้วย ฐูปเทียน ดอกไม้ อย่างละ พันฉัตร อันประกอบด้วย ดอกบัวหลวง ดอกบัวเขียว ดอกบัวขาว ดอกสามหาว อย่างละพัน ถ้าทำได้ ดังนั้น ก็จะพบกับศาสนาของข้าพระองค์ ส่วนคนบาปหยาบข้าหนาหนัก เช่น กระทำปิตุฆาต มาตุฆาตฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้า แลทำสังฆเภทให้หมู่สงฆ์เกิดการแตกแยกแตกความคิดไม่สามัคคีทำลายพระเจดีย์แลพระพุทธรูปตลอดจนคนที่ตระหนี่ ถิ่นเหนียวไม่รู้จักทำบุญให้ทาน ไม่รู้บาปบุญคุณโทษ ดำรงตนอยู่ในความประมาท คนพวกนี้มิได้มีโอกาสพบศาสนาของข้าพระองค์เป็นแน่แท้

๓. มัลลยหมีนคาถา

มัลลยหมีน แห่งเวสสันดรภาคอีสาน แสดงเรื่องพระมัลลยขึ้นไปสนทนากับพระศรีอารียาลามหาชาติ กัณฑ์มัลลยหมีน สุนนมหิณีย์ พุทฺธเสฏฺฐ์ นมิตวา สกลชนปาสาทำ มาเลยย์ นาม วตฺถุ ปรมตฺถ์ อารภี สมมาติ. สารโว ตฺราสํปฺปฺริสาท้งหลาย พันธะคาถาอันนี้อาจารย์เจ้าตนแบ่ง คัมภีร์พระมัลลยหากตั้งไว้ เพื่อให้เป็นที่ไหว้บูชาแก่คนแลเทวดาท้งหลายเพื่อให้หายอนตายภายในแลภายนอก นอกชั้นธสันดานท้งหลายบรรพณแห่งคัมภีร์อันนี้แล ด้วยแท้อรรถาแห่งคาถานี้ นักปราชญ์ ผู้มีพญาเพิงอยู่ตั้งจักวิสัชนาจาไปภายหน้านี้เท่าวันเทอญ อหิ อันว่าผู้ข้า นมิตวา ไหว้แล้ว พุทฺธเสฏฺฐ์ ยังพระพุทธเจ้าตนประเสริฐล้ำเลิศกว่านระเทพา อันคนแลเทวดาท้งหลายหากเคารพสักการะบูชา บ่ต่อแต่นั้น นมิตวา ข้าจักไหว้ ธมฺมํ ยังพระโลกุตตรธรรมเจ้า ๙ ประการ อันประเสริฐ อันเกิดมาแต่หัวอกแห่ง พระสัพพัญญูเจ้าแล บ่ต่อแต่นั้น นมิตวา ข้าก็ไหว้ สงฺฆํ ยังพระอริยะสงฆ์ตนทรงปาริสุทธิสีลโสโสธ อันเป็นสัปปุริสาอุตตมะสโมธาน ๓ ประการ อันล้ำเลิศ ด้วยนัยอันประเสริฐ อันจักให้บังเกิดยังประสาทะศรัทธาแก่คนแลเทวดาท้งหลายด้วยย่อแคบก่อนแล

เอโก เถโร กมโพชคามํ นิสสาย โลหนชนปเท วิหาสิฯ ตั้งจักฐูมานี้ อติเต กาเล ในกาละเมื่อก่อนล่วงไปแล้ว เอโก เถโร ยังมีพระมหาเถระเจ้าตนหนึ่งชื่อว่าพระมัลลยเถระ ปากโฏ เป็นอันลัมซา ผาฏุกด้วยอิทธิฤทธิ์ญาณอันประเสริฐ แลมหาเถระเจ้าตนนั้น นิสสาย ก็อาศัยเชิงบ้านอันหนึ่งชื่อว่ากัมโพชคามให้เป็นโคจรคาม วิหาสิ เจ้าก็อยู่ในโลหนชนบท ตมพปาณยฺยทีเป ในตัมพปาณยฺยทวีปอันเป็นที่ตั้งอยู่แห่งแก้ว ๓ ประการ แลด้วยแท้

โส เถโร อันว่าพระเถระเจ้าองค์นั้น เติรย้อมไปนำเอามายังประวัติการณ์ชาวสาสน์แห่งสัตว์นรกท้งหลาย อันไปใหม่ในนรกที่นั้น กเถตวา ก็มาบอกแก่ญาติกาวงศาแห่งสัตว์นรกท้งหลายให้เขากระทำมีทานแลศีลเป็นเค้า กโรนโต มหาเถระเจ้ากระทำให้สัตว์นรกได้ไปเกิดในสวรรค์เทวโลก ยังสัตว์นรกท้งหลายให้พ้นทุกข์ ด้วยผลบุญอันสัตว์นรกหากอนุโมทนา เชิงทานอันญาติพี่น้องแห่งเขาหากจำเพาะบุญไปหาวันนั้นก็มีแล เอกทิวสํ ยังมีในวันหนึ่ง

เถโร อันว่าพระมหาเทพมัลลยเถระเจ้า อุกฺกุฏายาสนา ลูกจากอาสนะในกาลเมื่อเช้า อาทาย เจ้าก็ถือเอาถังบาตรแลผ้าด้วยมือแห่งตน ให้ติดเนื่องกับด้วยกายะแห่งตนแล้ว ปวิสิตวา ก็เข้าไปสู่บ้าน เพื่อจักถือเอาข้าวบิณฑบาต ในกาลเมื่อเช้าก็มีแล เอโก ทฬิทฺทกปฺปฺริโส ยังมีชายทุกข์ใช้เชื้อใจคนหนึ่ง อยู่ใน

บ้านที่นั่น ค่อยกระทำอุปัฏฐากอภิชัยแม่แห่งตน ปตวา ชานผู้นั้นก็ไปฮอดไปเลิงยังสระอันหนึ่งเพื่อว่า จะชำระเนื้อตนเสียแล้ว ตตถ นหาตวา ชายผู้นั้นก็อาบน้ำเสียแล้ว ทิสวา ก็เห็นดอก นิลบล ๗ ดอก คเหตุวา ชายคนนั้นก็ถือเอาดอกนิลบล ๗ ดอก ฝูงนั้น แล้วก็ออกจากสระนั้น ปฏิบชชี่ ก็ได้ไปตามหนทาง ในกาลเมื่อเช้าที่นั่นแล้ว ทิสวา ชายผู้คนนั้นก็เห็นยังมหาเถรเจ้า อันมีมือถือบาตร คาคด้วยสังฆาฏิแห่งตน ทรงอุปสมงามดี มีอิริยาบถอันประกอบทสณะชะสโมธาน จึงชุมนุมมายังมือสับนิ้วตั้งไว้เหนือหว่างคิ้ว แห่งตน

วนทิตวา ไหว้ยังมหาเถรเจ้าด้วยศรัทธาเปะร่าใสดียิ่งนักหนา ทตวา ให้แล้วยังดอกไม้แก้ว ทานไป แก่พระเทพมัลลยตนวิเศษ คเหตุวา ฮับเอาดอกไม้แก้วดวงดี มีสีใสขึ้นช้อย งามแบ่งสร้อยโสภา เจ้าจึงยกคำอนุโมทนาเป็นนัยคาถาว่า อุปาสก จูราอุปาสก ผู้ยกดอกไม้ให้เป็นทาน ปสนนมานโส คนใน สงสาร มีใจหวานเหลือแหล่ ย่อมแผ่ให้ยังทานสนนี้ เติยร่อมประเสริฐ ให้บังเกิดข่าวของกองแก้วทั้งมวล คำปรารภนาแต่เค้า จงให้อุปาสกเจ้า ได้เสวยศรีสมบัติอย่าให้ขาด ทุกชาติดังคำปรารภนานั้นเทอญ

เถโร อันว่าพระมัลลยเทพเจ้า ไชคำอนุโมทนา เชิงชายทุกขีไธดังคำปรารภนาเทพบุตรมัลลย ไชคำอันประสงค์ จงใจฮำห่อ ระลึกต่อของท่าน บุพผาบางงามยิ่ง เป็นดังดอกไม้สิ่งทั้งหลาย ภูจัดไป ถาวไว้ให้เป็นทีไหญ่แลบูชาที่ได้นี้จา อหิ อันว่าภูควรไปบูชาพระธาตุแลเจดีย์ มุนิเทศนาธรรมดวงประเสริฐ บันพระมหาเถรเจ้ามีคำฮ่อมเพ็งถึง ๓ ทิวา พระธาตุแลเจดีย์พระศรีมหาโมกขนิเทศนาธรรมนั้น ภูหากได้บูชา แล้วเจ้าติลลี ปุเชสสามิ ภูจักเอาดอกไม้ทั้งหลายฝูงตวิเศษ ไปไหว้พระเกตแก้วจุฬา คันว่าเจ้ามีคำฮ่อมเพ็ง ดั่งนี้แล ก็จักยกขึ้นเหนืออากาศ มตารว่าลัดนิ้วมือเดียวเป็นประมาณด้วยอาการสບสอด ขึ้นฮอดช่วงเขต พระเกตแก้วจุฬา อันผากฏแล้วด้วยแก้วอินทนิล เป็นที่ขึ้นขมยนิตสดขนาด อันอินทราธิราชหากสร้างไว้ ให้เป็นทีไหญ่แลบูชา แก่เทพดาทั้งหลาย มวลหมู่สัพพะพร้อมทุกตน อันอยู่ใน วิไชยนต์ผาสาท แห่งพระ ยานินทราธิราช อันเป็นอาจไนตสวดิงสา ผากฏในประเทศพระเจ้าตนวิเศษ เมื่อเป็นพระโพธิสัตว์เจ้า หาก ตัดด้วยขรรค์ชัยคำแก้วแล้วจึงถือเอาด้วยมืออันอ่อนสุขุมลายสนสวนวิเศษ คือ ดั่งยอดฝ้ายเทศอันอ่อน สุขุมล ก็จึงอธิฐานว่าผู้ข้าออกบวชบัดนี้ จักได้เป็นพระเจ้าตวิเศษเกตผู้ข้าอย่าได้ตกลงมาทับดิน จงบิน บนอยู่เทิงอากาศ อินทราธิราชเอาหัวทูนอุบคำมาฮับเอาเมื่อตั้งไว้ ซ้องหน้าวิไชยนต์ผาสาท แห่งตนก็มีแล เตน เหตุดังนี้ บันคาถาพันอันนี้ อาจารย์เจ้าตนแปงคัมภีร์พระมัลลยไชออกไว้เป็นสาธกะให้แจ้งว่า

สาธโว ตูราสัปปุริสาทั้งหลาย เทพพระมัลลยเถรเจ้า สมาปชชิตวา เข้ายังจตุตถฌานปัทน นาน ฮีบเสด็จยังระยาตร เมื่อสู่อากาศงามพิลาศดั่งหงส์คำตัวผ่านแล้ว มาตราว่าลัดนิ้วมือหนึ่ง มือเดียวก็ ผากฏในช่วงเขตพระเกตแก้วจุฬา อันมีอยู่ซ้องหน้าวิไชยนต์ผาสาท แห่งพระยานินทราธิราช อุปคนตวา มหาเถรเจ้าเข้าไปแลบูชาพระเกตแก้วจุฬา วนทิตวา ก็ไหว้นบเคารพเกรง ด้วยทิวฐะ ทรงองกะ ๕ แห่ง แล้ว ก็จึงสถิตย์อยู่ในสถานที่ควรมีแล ตทา ในกาลยามนั้น บันอินทราธิราชตนเป็นอาจแก่เทวดาก็เสด็จ เข้ามา กับด้วยยศศักดิ์ดาปริวารมากนักหนา ปุเชตวา บูชายังพระเกตเหตุชั่วหมากแกงกำขวา แห่ง สัพพะญญเจ้าด้วยเครื่องบูชาแล้ว ก็เข้าไปไหว้มหาเถรเจ้าด้วยเครื่องบูชาแล้ว ก็เข้าไหว้มหาเถรเจ้าแล้วจึง

ไปสถิตอยู่ในสถานที่ควรก็มีแล สพพเทวอจรรา อันว่านางฟ้าทั้งหลายทั้งมวล ปุเชตวา บุชายังพระเกษ แก้วจุฬา กตวา กระทำเวียนวัฏฏ์ทักษิณ ๓ รอบ นบนอบไหว้ยำแหยงด้วยองค ๕ แห่งแล้วเข้าไปไหว้มหา เถรเจ้าตนทระงสีลาทิกุณ นิสีทิ ก็นั่งฮอดทุกก้าทุกกายก็มีแล

สกโก เมื่อนั้นบันอินทราธิราช ปุจนิ ก็ถามเทพพระมาลัยเจ้าว่า เจ้าถูกลูกจากประเทศ เขต ทิศาก้าไถมานี้ก็ข้าจา ชมพูทีปาคโต เมื่อนั้นพระมหาเถรเจ้าขานคำเฝ้าฮีบว่าเฮาลูกแต่ ชมพูทวีปพื้นมา เพื่อจักไห้บูชามหาธาตุแท้ดีหลีแล ว่าดังนี้ บันเทพพระมาลัยตนทระงสมสีไวสะอาด เจ้าจึงถามอินทราธิ ราชตนมีบุญ เมื่อถามลุนว่า มหาราช ดูรามหาราชตนเป็นอาจแก่เทพดา จุฬามณีอันประเสริฐอันตั้งอยู่ใน ชั้นฟ้าเลิศดาวดิงสา ตยา อันพระกษัตริย์ตนบุญมากหากสร้างไว้ให้เป็นที่บูชา แก่เทพดาทั้งหลายนั้นฤา

สกโก เมื่อนั้นบันอินทราธิราชตอบประกอบด้วยสมการบ่ขาด จึงขานคำเทพพระมาลัยว่า ภนเต ข้าไห้เจ้ากู อันว่าพระเกษแก้วจุฬา มยา อันว่าผู้ข้าหากตั้งไว้เป็นที่ไหว้แลบูชาแก่เทพดาทั้งหลาย ก็ข้า แล ฯ

๔. มาลัยแสนคาถา

ตทา อริยมตเตยโย โพธิสตโต ทสสทสสสโกฏฐิ ปริวารโ ทสสิตถวเน วสิตวา อาคโตติ ฯ สารโ ว ดูราสัปปุริสทั้งหลาย ในเมื่อเทพบุตรตนมียศศักดิ์บริวารประมาณว่าได้แสนหนึ่ง มาไห้พระธาตุ เกศแก้วจุฬามณี แล้วแลสถิตอยู่เฝ้าถัดเทพบุตรตนมาก่อนนั้นแล้ว ในกาลยามนั้น สกโก เทวราชตนองค์ อาจ นางฟ้าหยาดยายตามงามซ้อยโชติ แสนโกฏิดีหลี มีรัศมีเอื้องฮุ่ง มีพรรณเพี้ยงพุดดี ดูราศิพรายเพ ลิศ ผ้าทิพย์เลิศเอื้องฮวย เทพบุตรงามหลายหมู่ นางฟ้าอยู่หลายพาย ถือเครื่องหลากหลายเหลี่ยมยิ่ง เป็นต้นสิ่งประทีปรูปเทียนอาเกียรณหลากหลายไม้ เครื่องลูบไล้จันทน์มัน คันธหลายหอมฮื่น รสเค้าคั่น ต้นธรา เสด็จลงมาจากดุสิตาเลิศแล้ว เพื่อจักมาบูชาพระเกษแก้วเจติย์ รัศมีงามหลายหลากเหลื่อมทุกภาค ดูพลัน ทัวดาวดิงสาหมื่นโยชน์ ฮ้วงเฮ้าโสดตระหลบไป ด้วยกระจวนนันทน์ไขฮอยเฮ้า หอมทัวเท่าทิดา เสด็จลงมาเลิศแล้ว สู่ช่วงแก้วพระเจติย์ ด้วยปรกติดีวิลาส ไผ่บ่ออาจเทียมทัน คือตั้งพระจันทร์เพ็ง ๑๕ คำ ไส้แจ่งพ่ำพอตา อันเสด็จขึ้นมาเหนืออากาศ มีพรรณเพี้ยงพาดเหนือกลางหา มี่หมู่ดาวเดียรดาช ยาย หยาดล้อมเป็นบริวาร โสดตระการงามพันฟ้า คือตั้งตนเจ้าจักเสด็จลงมาเพื่อจักบูชาพระเกษแก้ว ไหว้ทิศ ทั้ง ๘ ด้านแล้ว จึงสถิตอยู่เฝ้าหนประจิมก็มีแล

เตน วุตตํ เหตุตั้งนั้นบันคาถาอันนี้ ปุพพาจารย์เจ้าหากกล่าวไว้ว่า ดูราสัปปุริสทั้งหลาย ตทา ในกาลเมื่อนั้น บันพระเมตไตรยตนวิเศษ ไหว้พระเกษแก้วจุฬา มีฝูงเทพดงามซ้อยโชติได้แสนโกฏิ เป็นบริวาร ปุโรโต จ สตโกฏิ อจรรา นางฟ้าก็ได้ฮ้อยโกฏิไปก่อนหน้ายายยัง ปจจโต มาตามหลังก็ได้ฮ้อย โกฏิสิ่งฉั่นเดียว ทกขินโต นางฟ้าเทียวยายเยื้องก็ได้ฮ้อยโกฏิรัศมีซ้อยโชติสีไส พระอริยมตไตรยงามสะพู่ ท่ามกลางหมู่สาวสวรรค์ จนโท ปุณณมีย อิว คือตั้งพระจันทร์เพ็ง ๑๕ คำ อยู่พร้อมพ่ำกลางหา รัศมี พรารายเพลิส นางฟ้าเลิศลงมา ตาส อารณัพรรณโสภาสแห่งนางฟ้าหยาดยายไป โชตนติ ไส่ส่องแจ่ง เอื้องฮุ่งแม้งกาสา สตโกฏิ คือตั้งพระจันทร์หลายพอฮ้อยโกฏิ อันแจ่งโสดที่เดียวกัน ก็มีแล

เถโร เมื่อนั้นบันเทพมัลลาล้าหลังไปเห็นแต่ไกลแววยิ่ง จึงถามพระยาอินทราธิราช ว่า ดุรา ปัตติเทพราชตนบริสุทธิ์ สวรรค์เทพบุตรตนมาบัดนี้มิยศักดิ์มากวิสัย แม่นพระเมตไตรย ตนประเสริฐล้ำ เลิศกว่าเทพบุตรทั้งหลายไปจา สวรรค์อินทราธิราช จึงก้มขาบไหว้บาทพระมหาเถระว่า สวรรค์เทพบุตร ตนนั้นหากแม่นพระเมตไตรยตนประเสริฐล้ำเลิศแท้ดีหลี ก็ข้าแล เถโร เทพมัลลยประสงคไสคำคาคด ถาม เชิงท้าวอิราชอินทรา ว่า ดุราเจ้าฟ้าเทพบุตรตนมาก่อนหน้าพระเมตไตรย มีรัศมีขาวใสชะช่อน ทั้งผ้าผ่อน ก็ขาวอาภรณ์พราวล้ำเลิศ เขาได้เกิดในเมืองคน ได้กระทำกุศลผายเผื่อทานแล้ว เชื้ออันใดนั้นจา สกโก บันอินทรานรเทพาจักล้ำแดงบุญกรรมแห่งนางฟ้าทั้งหลายผู้งั้นให้แจ้ง แก่เทพมัลลยอรหันตาเจ้าว่า ภน เต ข้าไหว้เจ้ากูแม่นว่านางฟ้าทั้งหลายผู้งั้นล้ำเลิศ เมื่อเขาเกิดในเมืองคน มีกุศลผายเผื่อในเมืองวันอุโบสถ วตถุ ทตฺวา ได้ให้ผ้าผืนขาวพราวล้ำยิ่ง ดอกไม้สิ่งขาวงามกระจวนจันทน์ขาวลูบไล้เทียนรูปได้ก็ขาว อาหารมีหลายหลาก ข้าวน้ำมากชาติ ให้ทานแก่พระมุณีตนอยู่เกล้า กับทั้งชาวเจ้าตนตระหงธรรม เตน ด้วยบุญกรรมอันมาก ครั้นว่าตายจากเมืองคน จึงได้เอาตนมาเกิดในชั้นฟ้าเลิศดุสิตา ก็จึงได้มาแห่หน้า ราชเมตไตรย ก็ข้าแล

เถโร เทพมัลลยได้ยินคำพระยาอินทราธิราช กิตตะนาบุญกรรมแห่งนางฟ้าทั้งหลายผู้งั้น แล้วเล่าซ้ำถามหาว่า ดุราสัปปุริสาตนเป็นอาจในเมืองสวรรค์ สวรรค์นางฟ้าแลเทพบุตรทั้งหลายผู้งั้น ยายยังมานองเนตรแห่พระบาทเจ้าเมตไตรย เบื้องขวามีเครื่อง รัศมีเหลืองงามบ่ขาด แห่พระบาทเจ้า เบื้องหลังย่อมดงดี ผู้งั้นรัศมีใสผิวมุ่ย ทำพู่เนื้อตามหลัง เขากระทำบุญยังสิ่งอันใด แต่ในเมืองคน เมื่อก่อนนั้นจา สกโก บันพระยาอินทราธิราชกล่าวว่า

ภน เต ข้าไหว้เจ้ากู นางฟ้าแลเทพบุตรผู้งั้น ยายยังมาบ่ขาด แห่พระบาทเจ้าเมตไตรย เข้า ได้สร้างกุศลหลายล้ำ บางพ่องให้ทานอันแดงก็แดงงามทุกสิ่ง บุญเบื้องสิ่งหลายประการ บางพ่องให้ทาน อันเหลืองก็เหลืองงามสุดขนาด บางพ่องให้ทานอันมุ่ยแท้ดีหลี บางพ่องให้ทานอันขาวก็ขาวงามสุดที่ยัง มีวรรณเพียงสิ่งนี้ลูบล ครั้นว่าตายจากเมืองคน ก็จึงได้เอาตนเมื่อเกิดในชั้นฟ้าเลิศดุสิตา ก็จึงได้มาเป็น บริวารแก่นเหง้าเทพบุตรเจ้าตนชื่อว่าเมตไตรย ก็ข้าแล

เถโร เทพมัลลย ได้ยินคำอินทราธิราชตนยิ่งจึงกล่าวว่า ดุรามหาราชตนเป็นอาจในเมือง สวรรค์ พระบุญธรรมแก่นเหง้าเมตไตรยเจ้าตนเทพบุตร ได้กระทำกุศลอันล้ำเลิศยิ่งสิ่งอันใด จึงได้มีบริวาร เห็นมาปานดังนี้จา สกโก เมื่อนั้นบันพระยาอินทราธิราช จึงสำแดงว่าบุญสมการพระเมตไตรยเจ้า โพธิสัตว์นั้นก็บ่ออาจสังขยานับได้ ก็ข้าแล อุปมาดังกระต่ายตัวน้อย ๆ อันจักข้ามน้ำสมุทรสาครนั้นแลนา ประการหนึ่ง เป็นดั่งช้างสารตัวเสียประสาธา ก็ท้าวระท้าวขึ้นสู่จอมดอยตามแต่ได้ ภน เต ข้าไหว้เจ้าตนมี บุญ ติณณาน โภธิสตนาน ล้ำโพธิสัตว์เจ้า ๓ พระองค์ คือว่าสัทธาธิกะ วิริยธิกะ ปัญญา ธิกะ ปุเรตวา พ่า เพ็งบารมี ๓๐ ทศ คือว่าบารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐ ทศ คือทานบารมี วิริยบารมี ขันติ บารมี ปัญญาบารมี เนกขัมมบารมี สัจจบารมี อธิฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี ผู้งั้น ตทานุรูป อันสมอันควรแก่บารมี ๓ ประการ คือการให้สมบัติข้าวของลูกและเมียเป็นทานนั้น ชื่อว่าทานบารมี

การควักเอาหัวใจและเลือด แขนซ้ายแขนขวา แลควักเอาตาตัดหูให้เป็นทานนั้น ชื่อว่าทานอุบารมี การให้ชีวิตตนเป็นทานนั้น ชื่อว่าทานปรมัตถบารมี แลสิบอันนั้นก็ได้แลสามสิ่งสั่งหอมงามขนาด ผูกเชื้อชาติ โพธิสัตว์ ยังยอมบวระบัตินำบ่ขาด ทุกชาติพำเพ็ญมาด้วยตน ด้วยปาก ด้วยใจในกับป์ เป็นเอเนกอดิเรกสังขยา เมตเตยโย โพธิสัตว์ชื่อว่าวิริยาธิกะ โพธิสัตว์ตนประเสริฐ ก็ข้าแล ผู้ข้าบ่อาจจักคณนาจาได้ ยังบุญเก่าเจ้าแก่นไ้เมตไตรยเทพบุตร ให้สุดให้เสียได้แลเอกทิวเส วนทามิ ผู้ข้าเฒ่ากล่าวอุปมาดังสัตว์ ๒ พวก อันหนึ่งคือกระต่ายตัวน้อย ๆ จักลอยข้ามน้ำสมุทรสาครนั้นแล

ประการหนึ่ง อุปมาดังช้างสารเสียประสาทตา อันจักท้าวระท้าวขึ้นสู่จอมดออันสูงหาที่เพ็งบ่ได้ ก็ข้าแล อุปมาได้คือตั้งพระเมตไตรยตนผ่านแล้ว ได้สร้าแล้วสู่ประการ ปตฺโตสมโพธิมุตตม ก็จึงได้โพธิสมภรณ์นานได้ ๑๖๐ อสงไขย บรรจบทุก สิ่งจึงได้เป็นพระ ในกาลจักมาภายหน้าบ่สงสัย ก็ข้าแล เมื่อนั้นบันพระยาอินทราชา ยังผงดั้นจากรากับดอมเทพมัลลยบ่ขาดดั่งนั้น บันพระอริยมตฺไตรยตนองค์อาจ ยัระยาตลีลาเข้ามาไหว้พระเกศแก้วจุฬามณี ครั้นเห็นเทพมัลลยและข้าถามว่า ภนเต ข้าไหว้ภูตุนวิเศษ เจ้าภูตุนแต่ประเทศที่ใดนั้น ก็ข้าจา ชมพูที่ปากโตะ เทพมัลลยขานคำเจ้าเมตไตรยฮีบว่า เขาก็ภูตุนแต่เขตต์ประเทศที่ชมพูพื้นแลนา ที่นั้นบันคาถาดวงนี้ว่า โอโต พระเมตไตรยถามพระมัลลยไปภายหน้าว่า ข้าไหว้เจ้าภูตุนวิเศษ แม่นว่าคนทั้งหลายอยู่ในประเทศชมพู เขายังกระทำบุญ หรือฮู้ว่าเขากระทำบาปนั้น ก็ข้าจา

๒.๘ พิธีกรรมวันฟังเทศน์

ตอนเช้าตรูเวลาประมาณ ๐๑.๐๐ น. มีการแห่ข้าวพันก้อน ที่ชาวบ้านทำจากข้าวเหนียวปั้นให้เป็นลูกกลมขนาดเท่าหัวแม่มือ จำนวน ๑,๐๐๐ ก้อน (เป็นคติการบูชาคาถา ๑,๐๐๐ พันคาถาในเรื่องพระเวสสันดรชาดก) นำมาแห่รอบศาลาโรงธรรม ๓ รอบ แต่ละรอบก็นำข้าวพันก้อนวางไว้ตามชั้นกระย่องที่ผูกไว้ต้นเสาธงผะเหวดให้ครบทั้ง ๘ ทิศ จากนั้นพระภิกษุ สามเณร ก็จะเริ่มเทศน์ตั้งแต่กัณฑ์สังกาส คือ การบอกศักราช กล่าวถึงอายุกาลของพระพุทธศาสนาที่ล่วงมาตามลำดับ ต่อมาเป็นการเทศน์พระเวสสันดรชาดก เริ่มกัณฑ์แรก คือ กัณฑ์ทศพร เรียงตามลำดับกัณฑ์ไปเรื่อย ๆ ตลอดทั้งวัน จนถึงนครกัณฑ์เป็นกัณฑ์สุดท้าย

การเทศน์ของพระภิกษุ สามเณร มี ๒ ลักษณะ คือ

๑. เทศน์แบบอ่านหนังสือ หรือเทศน์ธรรมดาเป็นทำนองคล้ายกับการสูตรขวัญของอีสาน มีหลายทำนองตามความถนัดของพระผู้เทศน์ เช่น ทำนองกาเต้นก้อน ทำนองช้างเทียมแม่

๒. เทศน์เล่นเสียงยาว ๆ หรือเรียกว่าเทศน์แหล่ พระผู้เทศน์มีการเล่นลูกคอ และทำเสียงสูงต่ำ เพื่อให้เกิดความไพเราะ

สังกาศคาถา

สังกาส แห่งพระเวสสันดรภาคอีสาน แสดงบอกอายุพระพุทธศาสนาที่ล่วงแล้ว ฯ

ศรีศรีสิทธิชะมังคลาอาคมพรหมวิหารสถานดวงวิเศษเพื่อว่าให้เป็นเหตุแก่สัตว์ทั้งหลาย ตั้งอยู่สุขเกษมเต็มพระบรมโพธิสัตว์เจ้าแห่งเฮอันได้สร้างโพธิสมภรณ์นานมาเป็นประตัต เพื่อให้ได้เลี้ยง ลัดตรัสผญาสัพพัญญุตญาณการเป็น พระทสนะขะสโมธานถวายนมัสการแก่พระพุทธบาท โอกาสใส่ ศรีวิบุลลคุณพลุเตโชชะมังคลาติเรกอนเนกศรีสวัสดิ์ โมตรี จงมีแก่นอระเทพามนุสสานาครุฑกุ่มภันท์ คันธพยักข์ อารักขเทพดาสุราสุรินทร์ อินทร์ พรหม ยม ยักษ์มหาราชาธิบดีราชคนฉลาดจงอยู่มเพิง หาหิตานุหิตะประโยชน์แก่ตนแก่ท่านอย่าได้คลาด อย่าได้ประมาทจงตั้งใจฟังยัง มหาสังกาส อันจักกฎ ยักรพระพุทธศาสนาตามบุพพาจารย์ยังสังขยาตราว่าได้ ๕,๐๐๐ พระวัสสา เพื่อให้รู้ว่าศาสนาพระพุทธเจ้า แห่งเฮทั้งหลายนี้จักดับยังสังขารธรรมเสียแล้วและบ่อยู่เฒ่าบ่อยู่เข้าพยาธิบ่อยู่ตายบ่อยู่เกิดบ่อยู่ตั้งกำเนิด ในวิภูฏสงสารเมื่อภยาลุนพุนชะแล ด้วยแท้พระพุทธเจ้าแห่งเฮอันได้สร้างโพธิสมภรณ์ นาน ประมาณได้ ๔ อสงไข ปลายแสนมหากัปป์

นับแต่ได้ลิขิตพยากรณ์แทบทื่นพระเจ้าที่ปึงกร ปางเมื่อเป็นรัสสีสุเมธเจ้า ก็ได้ทอดยังตน เหนือกเขวรากเป็นเค้าตราบต่อท่อนอันได้เป็นเจ้าสี่ธารธราชกุมารเจ้าก็ได้เสวยศรีสมบัติในปราง คะผาสาทราชมณเฑียรนานประมาณว่าได้ ๑๖ ขวบเข้า เจ้าจึงได้เสวยสิริราชสมบัติเป็นเจ้ากษัตริย์แทน พ่อ นานประมาณว่าได้ ๒๙ ปี จึงมีนักสนม ๖ หมื่น หน้าซ้อยขึ้นโสภา มีนางยโสธราพิมพาเทวีมีเหลือเป็น เค้า เจ้าจึงหลงเห็นคนเฒ่าคนเข้าพยาธิตาย เจ้าก็ยินหน่วยพ่ายหนีคืนใน สังสารทุกข์สุดขนาด เจ้าจึงมีพระราชจินดาว่า อันสังสารทุกข์นี้ตั้งเป็นอนาถแท่นอ บ่อยู่ขาดจากคำเฒ่าคำตอบ ควรที่กูพระองค์ สิหนีไปชนชวยหาผญาสัพพัญญุตญาณดวงยิ่งจึงควรชะแล เจ้าก็คิดคะนังดังนี้แล้วเจ้าก็ไล่ละปะเสียยัง ลูกแก้วแลเมียฮักฮักคะเสนหา วรปิตตาราชมารดาแห่งตนเสียแล้ว เจ้าก็จึงอาณัติยัง ฉันทอมาตย์ให้ไป ห้างมาแล้วยังมาแก้ววรกันรู้ก เจ้าก็เสด็จขึ้นขี่ม้าแก้วออกไปบวชแทบ หลิงน้ำอโนมานที เจ้าก็ถือเอาคัน ชัยศรีด้ามแก้วอันระใหม่แล้วดัวปารมีดวงสนิท จินทิตวา เจ้าก็ตัด เกศแก้วโมลีชักขึ้นเหนืออากาศ ด้วย คำราชอธิษฐานว่า ฝ่าูกจักได้เป็นพระเจ้าแท้เกศเกล้าแห่งกูอย่าตกลงมาเหนือแผ่นดิน จงบินอยู่เทิง อากาศ

เมื่อนั้น อินทราชิราชอยู่แล้วจับกะอุบแก้วมาจอดโถมเอา เมื่อถาปนาไว้เหนือชั้นดาวดึงสา ผา กฎเชื่อว่าพระเกศแก้วจุฬามณียังมีในกาละบัดนี้แล ด้วยแท้พระพุทธเจ้าแห่งเฮอันนี้ทะรงผนวชบวชนาน ประมาณว่าได้ ๖ วัสสาแล้วพระตนแก้วจึงเสด็จเข้าสู่ช่วงศรีมหาโพธิแท่นแก้ว สูงได้ ๑๔ ศอก เจ้าก็อวย หน้าฮ่อตวันออกหนบวระพา พระยามารจึงใช้ลูกสาวทั้ง ๓ สาวงามอยู่เยี่ยม ๆ สองฝ่ายแก้มคือดังผิว คำ จำให้นางทั้ง ๓ มากระทำมายาต้านต่อ ชักคิ้วห่อเนืองนัน เพื่อให้สัพพัญญูในกร สันตอมเขาสุทธะยัง เมื่อนั้นพระสัพพัญญูเจ้าจึงแย้มหัวสีกเล็กสีกหน้อยแล้วจึงกล่าวว่า อิตถิเอย สุนั้มากระทำมายาต้านต่อ ชักคิ้วห่อเนืองนัน เพื่อว่าอยากได้องค์กูพระตถาคตนี้เมื่อเป็นผิวสุแท้อันชะธา เมื่อนั้นลูกสาวพระยามาร

ก้มหน้าอยู่ปาก ก้มหน้าหากละอาย เลยลวดกลับกลายหายเป็นย่าเฒ่าเห็ดนมยานอยู่ตัวด้วย ๆ คีนมา
เว้าพระยามารตนพ่อฯ

หลังจากแห่ข้าวพันก้อนเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านจะรวมกันที่ศาลาโรงธรรม นิมนต์พระ
ขึ้นนั่งธรรมมาส แล้วจะอาราธนาสังกาส เพื่อให้พระสงฆ์ได้กล่าวบอกสังกาสในปัจจุบัน สังกาสเป็นการ
บอกวันเดือนปีโบราณ ก่อนการใช้ พุทธศักราชในปัจจุบัน แต่ชาวอีสานยังได้นับสังกาสเหมือน ดั้งเดิม
และจะนับสังกาสในงานสำคัญ โดยผู้นำจะอาราธนาสังกาส ดังนี้

คำอาราธนาสังกาส

ศรี ๆ สิทธิพระพร เสียงดงดอนโคจรมวนมี ทุกที่พร้อมวังหลวง บางพ่องนอนเปลือยกาย
เหงือยผดตะแคงเนื้อ บางพ่องนอนบู้เมื่อจักตน สลวนโกนดั่งที่ทวน ๆ โทด ๆ ก้องทั่วทุกกาย บางพ่อง
นอนข่มและนอนหงาย เห็ดน้ำลายไหลออกปากอยู่เย็น ๆ พระทศพลเจ้าหึงเห็นห้องเมืองคนแล้ว เจ้า
จึงยิงหน่วย พระก็สู้อันฮ้ายและอันดี พระจึงลีลาออกจากปิกตูเวียงวังปราสาท แล้วจึงสั่ง เสนาคุดตะ
อามาศย์ ให้ห้างแล้วยังม้าแก้วศรีวรคณัฐก์ พระจึงชักม้าแก้วขึ้นเหนืออากาศกลางหา มียุงเดือนดาว
หากมาสะพัดแวดล้อมอ้อมเป็นบริวาร พระมุนีสีหะสารถ้าว เลยเสด็จนั่งเหนือหลังม้า แก้วสิวรคณัฐก์
ม้าก็พาเหาะหอบฝ่ายเวหาวิวอน ๆ เลยล่าข่มแม่น้ำทั้ง ๕ ทุกกาย ม้าก็กลายหนห้องเมืองคนสุทธยัง
เลยเล่าตกจมน้ำสมุทรใหญ่คงคา พระก็ลีลาขึ้นเหนือกองทรายเนาว์นั่ง พระก็สั่งม้าแก้ว จึงดับแตกตายไป
เลยเกิดเป็นหินผาอยู่ที่นี่ พระก็บายเอาศรีคันไชย์ด้ามแก้วตัดเกศเกศา แล้วจึงชดขึ้นเหนือบน
อากาศ ไปฐาปะนาตั้งไว้ในชั้นฟ้าดาวดิงชา ผาภูมาชื่อว่า ธาตุเกศแก้วจุฬามณีเจดีย์ มียอดได้เก้ายอด
จึงขอเป็นนัยคาถาว่า

อาทิกัลยาณัง มัชฌิกัลยาณัง ปรีโยสานะกัลยาณัง สาคะถัง

สัพพะยัญชนะนัง เกวะละปริปุณณัง บริสุทธัง พรหมจารียัง

ปะกาเสถะ โน โอกาสะ อารารณัง กะโรมิ หลังจากนั้น จะปาวเทวดา ดังนี้

คำปาวเทวดา

สุณนตุ โภณโต เย เทวา สงฆา ดุรา ผูกหมู่เทพเจ้าทั้งหลาย ภายบนมีพระยาอินทาทิ
ปัตติราชเจ้า เป็นเค้าเป็นประธาน กับทั้งโสฬสพรหมจกนทะรง วิมานลือเดช พระอาทิตย์เจ้าตนวิเศษใส
แสง พระจันทร์จอนทแยงพันพุง ตนมีรัศมีเอื้องยุงเวหา พระราหูสุรินทาทนมีดฟ้า มงมิดหน้า ทัวเวหน
ตนทะรงวิมานผาสาทในอากาศกับทั้งท้าวจตุโลกบาล สถิตในวิมานทั้งสี่ คือ พระยารัตตะรัฐฐะ พระยาวิ
รุฬหะ พระยารูปักขา พระยาคุเวรราชเจ้า เป็นเค้าเป็นแห่งแก่ เทพดาเจ้าทั้งหลาย อันยายยังอยู่ คู่
ภูเขาสัตตะบัวระพัน จึงพร้อมกันมาถวายบาท ทั้งพระยานาคราชเพื่อนผิงนทีหลวง ปวงกุมภัณฑ์แล
หลังหล้า ถ้วนพร้อมพราจักขุวิญญูณ ตนทะรงวิมานเยี่ยมพ่อ กับทั้ง พระยายมราช เจ้าตนห่อคะดี นาง
ธรณีนอนแนบน้ำ ทัวทุกก้านางน้อยเมฆขลาอันรักษาในมนุษย์สุดแห่งห้องเมืองคน ในวังมนและยานน้ำ
ทุกเถื่อนถ้ำหินผา ในไพหนาย่านกว้าง ช่วงเขตพื้นแผ่นดินปฐพีโบกพระณและหย่อมหญ้า ทุกแหล่งหล้ามหา

นิโครธโพธิ์ศรี ทั้งเจดีย์แก้วคู่ ตนสถิตอยู่ประเทศราชธานี ในเมืองจันทะบุรีศรีล้านช้างหลวงกว้างและหลวงฮี้ ใต้สี่ผีเหนื่อผาไผดต่าง ก้าฝ่ายซ้ายกรุงศรีอยุธยา ก้าฝ่ายขวาแดนแควเป็นเขต ตนอยู่ประเทศห้องอาณา จึงขออัญเชิญเทพดาเจ้าทั้งหลาย หมายถึงต้นว่า สร้างสอง หนองสาม ฮามสี่ ห้านาค ครุฑ มนุษย์ กุมภัณฑ์ ครรชัพะยัคฆ์ อารักขากับทั้งเทพดาเจ้าตนอยู่ฮักษาพระธาตุพนมบรมเจดีย์ศรีสถานหลวง เป็นเค้า

บัดนี้ ผูกข้าทั้งหลาย ขออัญเชิญเทพแก่ไท้ในหมื่นโลกธาตุดุจกวาพ ของจงมาชุมนุมกัน ในสถานขงเขต เพื่อฟังยังล่ำหาเวสสันตระชาดก ณ ศาลาโรงธรรมที่นี้ ให้สัมฤทธิ์ทุกตนทุกองค์ก็ข้าเทอญ

กัณฑ์จอบ คือต้นดอกไม้เงินกัณฑ์พิเศษที่เจ้าของกัณฑ์เจาะจงจะนำไปถวายพระผู้เทศน์รูปใดรูปหนึ่ง โดยเฉพาะ จึงเรียกว่ากัณฑ์จอบ (จอบ หมายถึง แอบดู) เมื่อเวลาที่จะนำไปถวายเจ้าภาพต้องไปแอบดูให้รู้แน่เสียก่อนว่า พระที่กำลังเทศน์อยู่นั้นคือพระที่เจ้าภาพศรัทธาหรือไม่ ถ้าใช่จึงแห่ ต้นกัณฑ์จอบเข้าไปยังอาราม เมื่อเทศน์เสร็จก็นิมนต์ลงมารับถวาย

กัณฑ์หลอน คือ ต้นดอกไม้เงินที่ชาวบ้านรวมกลุ่มกันทำขึ้นด้วยศรัทธา จากคุ้มต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านไม่ได้จำเพาะเจาะจงว่าจะถวายแด่พระภิกษุสามเณรรูปใดรูปหนึ่ง ทั้งต้นกัณฑ์จอบ กัณฑ์หลอนมีการแห่ด้วยวงกลองยาวพินแคน ผู้ร่วมขบวนพ้อนรำอย่างสนุกสนาน เมื่อนำไปถึงอารามพระหรือสามเณรรูปใดกำลังเทศน์อยู่ เมื่อท่านเทศน์จบก็นิมนต์มารับกัณฑ์หลอนต้นนั้น พระเณรรูปใดหากถูกกัณฑ์หลอนถือว่าโชคดี เพราะกัณฑ์หลอนมีปัจจัยมาก ดังผญาอีสานว่า “ถึกกัณฑ์หลอน มันชีรวย ข้าวต้ม” แปลว่า ถ้าได้รับถวายกัณฑ์หลอนจะรวยข้าวต้มที่มาพร้อมกับต้นกัณฑ์หลอน

๒.๙ ทำนองเทศน์ฆะเหวด

บุญฆะเหวดนอกจากจะเป็นงานบุญในฮีตสิบสอง ที่ชาวอีสานจัดขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันแล้ว ยังเป็นงานบุญประจำปีที่เป็นเอกลักษณ์ของวัดพุทธประดิษฐ์ คือ ทำนองเทศน์ตามกัณฑ์ต่าง ๆ ๑๓ กัณฑ์ โดยจะได้อธิบายเนื้อหา ดังนี้

ทำนองการขับร้องสรภัญญ์หรือสารภัญญ์

๑. ทำนองนกเขาเหิร, ทำนองว่าทำนองนี้เป็นทำนองที่มีเสียงสูงขึ้น สูงขึ้นเรื่อย ๆ เสียงค่อย ๆ สูงขึ้นจนสุดเสียงแล้วค่อยแผ่วลงมา โดยอุปมาเหมือนนกเขาหรือนกตัวอื่น ๆ บินเล่นลมหรือแอ่นลมในเวลาเช้าหรือเวลากลางวันหรือเวลาเย็น โดยบินขึ้นในแนวตรง แล้วค่อย ๆ บินลงในแนวทำเนินคือกึ่งนอนกึ่งตั้ง โดยปกติแล้วทำนองนี้จะเป็นทำนองเทศน์กุมารบั่นต้น – บั่นปลาย และเป็นทำนองการเทศน์มัทรีซึ่งเป็นทำนองเอกลักษณ์ของชาวจังหวัดอุบลราชธานี คนที่มีเสียงดีเท่านั้นจึง จะร้องได้ดีฟังดูไม่สะดุด เพราะถือว่าทำนองนี้ร้องยากเหมือนกัน

๒. ทำนองลมพัดพร้าว ทำนองนี้ทำนองยาว ๆ เอื้อนเสียงจะลงพร้อม ๆ กัน จากหัวแถว มาถึงปลายแถว ถ้าผู้ร้อง ร้องพร้อมกัน เสียงก็จะไพเราะเพราะพริ้งสนุกไปในตัวหรือบางครั้งการ

เอื้อนเสียงของคณะร้องจะลงไม่พร้อมกันเท่าไรนักโดยเสียงจะแบ่งจากหัวแถวแผ่ลงมาสู่ปลายแถวไม่พร้อมกันแต่ก็เป็นจังหวะต่อกันไปไม่ขาดตอน อุปมาเปรียบเหมือนลมพัดใบมะพร้าวไปหาปลายของก้านมะพร้าว จะต่อกันไม่ขาดสาย เราดูแล้วก็สวยงามดี ในการขับร้องสรภัญญ์ทำนองนี้ ก็จะจูงใจผู้ฟังให้คล้อยตาม ฟังแล้วสนุกดี จะเคลิบเคลิ้มไปตามทำนองของมันเราจะร้องสลับคู่บทหลังก็ได้ ๑

๓. ทำนองลมพัดไฟ ทำนองนี้ท่านว่าเป็นทำนองการขับร้องที่ใช้เสียงสั้นกว่าทำนอง ลมพัดพร้าว การร้องจะมีเสียงสั้น ขึ้น – ลง ได้พร้อม ๆ กัน ตั้งแต่หัวแถวถึงปลายแถว ทำนองนี้ก็สนุกเหมือนกัน ฟังแล้วก็คล้อยตามไพเราะเพราะพริ้งดี อุปมาเปรียบปานประหนึ่งว่า ลมพัดต้นไฟ หรือ กอไฟใบไฟก็จะอ่อนระทวยลุไปตามลมมันเรารู้แล้วเย็นตาสวยงามดี เราจะร้องสลับคู่บทหลังก็ได้ ๑

๔. ทำนองช้างเทียมแม่ ทำนองนี้ท่านว่า เป็นทำนองที่ร้องแบบสลับลูกคู่ หรือร้องซ้ำอีกในบาทต้น แล้วลงบาทหลังได้โดยไม่ต้องร้องซ้ำอีก หรือร้องซ้ำอีกในบาทหลัง แต่บาทต้นไม่ต้องร้องซ้ำอีก เปรียบปานประหนึ่งว่า ลูกช้างในบางครั้งมันก็จะเดินเทียมช้างแม่มัน ในส่วนหน้า ในบางครั้งมันก็จะเดินเทียมช้างแม่มัน ในส่วนกลางลำตัวและหลังแม่มันสลับกันไป ๑

๕. ทำนองช้างล้มบ่า - กุลายายาม ทำนองนี้ท่านว่าเป็นทำนองการร้องแบบใช้จังหวะเสียงหนักลงต่ำ ขึ้นช้าแต่ลงเร็ว ท่วงทำนองช้าไม่เร่งรีบ ไม่สั้น ไม่ยาว ไปเรื่อย ๆ ไม่ขาดสาย อุปมาเหมือนพลายสารช้างเดินในหล่มโคลนตมฉะนั้น ทำนองนี้ถ้าเป็นการเทศน์พระเวสสันดรในกัณฑ์ธรรมดาทั่วไปก็ได้อยู่พอฟังได้ถ้าจะร้องสรภัญญ์ในทำนองนี้คงไม่เหมาะสมแน่นอนมีหวังมิได้เข้ารอบแรกกับเขาอย่างแน่นอน ๑

๖. ทำนองปลาสร้อยเล่นหาด ท่านว่าเป็นทำนองปลาสร้อยเล่นน้ำที่หาดเรียบฝั่งซึ่งมีหาดทรายอยู่ ทำนองนี้เป็นทำนองเสียงสูง - ต่ำสลับกันไป และมักจะร้องซ้ำบาทหลังอีกครั้งจึงจะลงได้เพื่อความไพเราะเพราะพริ้งของบทกลอนเปรียบเหมือนปลาสร้อยลอยน้ำไปเป็นหมู่ที่หาดน้ำตื้น และเล่นกันตามบทบาทของตัวเล็กตัวใหญ่สลับกันไปในหน้าเดือนสิบเอ็ดและสิบสองตอนน้ำลงนั้น แล้วจากนั้นปลาสร้อยก็จะพากันว่ายน้ำหนีไป เราก็จะมองเห็นตัวปลาสีขาว ๆ ก็น่าดูมากทีเดียว การร้องสรภัญญ์ทำนองนี้ไม่เหมาะสมที่จะร้องเข้าประกวด เพราะเป็นทำนองร้องเสียงสูงแล้วต่ำลง วายาก แต่ถ้าจะร้องโชว์ในงานวัด บ้าน โรงเรียน ของตัวเองได้อยู่ เพื่อเป็นเกียรติในงานและเป็นการช่วยสนับสนุนงานนี้ให้สนุกสนานยิ่งขึ้น

๗. ทำนองแมงกูดอมดอก ทำนองนี้ท่านว่าเป็นทำนองเสียงโยน ๆ เสียงทุ้มเสียงใหญ่ เป็นเสียงเรียบเสมอดันเสมอปลายฟังดูแล้วไพเราะเสียงนิ่มนวลเหมือนเราอยู่ใกล้ ๆ ทั้งที่เสียงนั้นบางครั้งอาจจะอยู่ไกล ๆ เสียงนี้ทำให้จิตใจของผู้ฟังเคลิบเคลิ้มไปในขณะที่ฟัง เพราะเมื่อฟังแล้วก็ไพเราะเพราะพริ้งสนุกดีอุปมาเสมือนหนึ่งว่าเสียงปีกแมลงกูดอมดอกไม้ต่าง ๆ ในขณะที่มันบินอยู่ก่อนจะ โฉบลงบินลงไปที่ดอกลิ้นและกินเกสรดอกไม้และมันก็โฉบบินไปเรื่อย ๆ ดอชมกลิ้นเกสรดอกไม้บานาพันธุ์ไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะอิมหนาสำราญดี พอออกพอใจจึงจะกลับสู่รังนอนของมัน ทำนองนี้ คณะ ผู้ร้องสรภัญญ์ต้องมี

เสียงดังพร้อมกัน เสียงดีเสมอต้นเสมอปลาย ไม่เสียงต่ำ-สูง-แหลมคม แต่ต้องเสียงใหญ่ขนาดกลาง ๆ เป็นเสียงระดับผู้ใหญ่แล้ว

๘. ทำนองภูไทเลาะตูบ ท่านว่าทำนองนี้เป็นทำนองกลาง ๆ มีความไพเราะขนาดกลาง มีเนื้อหาสาระขนาดกลางทำนองไปเรื่อย ๆ วนไปเวียนมา ทำนองนี้ฟังแล้วก็ซึ่งดี อุปมาเปรียบเหมือนชาวภูไทเดินรอบกระท่อมหรือเลาะตูบ จะเข้าไปในกระท่อมหรือตูบก็ไม่เข้า จะนั่งพักผ่อนนอกกระท่อมหรือตูบก็ไม่นั่ง เลาะตูบไปมาอยู่นั่นเอง ทำนองนี้ส่วนมากจะใช้แคน พิณ ซอ เป็นดนตรีใช้เป่า ดีด สี ใสในการร้องสรภัญญ์ ในการร้องเพลง และในการลำหู่ ลำกลอนฯ

๙. ทำนองนกใส่บินข้ามทุ่ง – หงส์เหิน- แอ้งเส้น- บ่าวติดลม ท่านอนี้ท่านว่าเป็นทำนองการขับร้องสรภัญญ์ก็ดี การลำ การร้องกั๊ต การเทศน์เสียง หรือการเทศน์แหล่กั๊ต ซึ่งจัดว่าเป็นทำนองที่เร่รับในบางครั้ง สม่่าเสมอในบางครั้ง ไม่ค่อยสนใจต่อผู้ฟังเท่าไรในบางครั้ง และสนใจผู้ฟังบ้างในบางครั้ง ส่วนมากแล้วมักจะใช้ในการลำหู่ – ลำกลอนของชาวจังหวัดขอนแก่นและชัยภูมิ แต่ก็ไพเราะซึ่งดี อุปมาเปรียบเหมือนนกใส่เร่งบินข้ามลงนไปหากินอาหารตามที่ต่าง ๆ หรือเหมือนหงส์เหินฟ้ารีบบินไป หรือ แอ้งเส้นไปหรือดุกบ่าวติดลมมันก็เส้นไปมา

๑๐. ทำนองกาเต้นก๊อน ท่านว่าทำนองนี้เป็นทำนองแบบสั้น ๆ การขับร้องก็ร้องแบบ สั้น ๆ จะเน้นที่จังหวะให้หนักแน่น เป็นจุดเด่น ไม่เน้นเสียงเท่าไร ถ้าร้องจังหวะดี เสียงก็ดีด้วย ผู้ร้องต้องเสียงดี ทำจังหวะให้ดี จึงจะจัดว่าร้องดี อุปมาเปรียบเหมือนกาเต้นไปตามก๊อนขี้ไถ เพื่อหาเหยื่อกินในก๊อนขี้ไถนั่นเอง มันจะเดินไปหาเหยื่ออยู่เรื่อยรำไป เมื่อมันได้เหยื่อกินอิ่มหน้าสำราญแล้ว ก็จะบินหนีไปสูงรังนอนของมันเหมือนเดิม

คาถापันเทศนา

อภิวาทนสลิสุส นิจจํ วุฑฒาปจายโน จตตารโ ธมมา วฑฒนติ आयु वण्णो सुखं พลนติ
 อาตมาภาพขออำนวยพร อนุโมทนา ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ จะมีแก่สาธุชนท่านบดีผู้
 เคารพนับถือพระรัตนตรัย มีจิตเลื่อมใสในบวรพระพุทธศาสนา มีศรัทธาความเชื่อมั่นในคุณแห่งพระ
 รัตนตรัย ประกอบด้วยปัญญาพิจารณาเห็นคุณและโทษ และประโยชน์ผลอันจะติดตนไปในเบื้องหน้า จึง
 ได้พร้อมใจกันมากระทำการกุศลในวันนี้ ขอสาธุชนทั้งหลายจงตั้งใจฟังพระคาถापัน อันอาตมา
 ภาพจะมาวิสาขนาไปในกาลบัดนี้

* ทสวระคาถา * (๑๙ พระคาถา)

ผุสสุตติ วรพณณาเกติ อิหํ สตถา กปิลวตถุ อุปนิสสาย นิโครธาราเม วิหรนโต โปกขรวรสํ
 อารพภ กเถสิฯ เอสา จนฺทนจฺจนฺณน ปุชา ตุมฺhesu เม กตา ตุมฺหาทิสสส พุทฺธสฺส มาตา hesu อนาคติฯ
 ภนฺเต สุวณฺณมาลาย มยา ตวํ ปุชิตํ อาสิ เตน มยํ หํ อรุโร หุตํ มาลาปฺญญฺณ นิมมิตาติฯ ยาเจตถ ทวีหิ
 ตุมฺहेหิ ปุชา มยํ ปติฏฺฐิตา ตาย อิชฺฌนตุ ตุมฺหากํ ยถา ว ปตฺถนา ตถาติฯ

เนื้อความในกัณฑ์นี้ ว่าด้วย สมเด็จพระมหากรุณาทรงปรารภหาฝนให้เป็นเหตุ จึงตรัสเทศนามหาเวสสันดรชาดก ประกอบด้วยคาถาพื้นหนึ่งเต็มเหตุ คือ พระนางผุสดีปรารภจะเป็นพระพุทธานุชาจะเป็นพระพุทธรูปมารดา แต่ครั้งศาสนาพระพุทธรูปสืบทอด ท่องเที่ยวอยู่ในวิภวสงสารช้านาน เมื่อจวนจุติได้ทูลขอพร ๑๐ ประการ แต่พระอินทร์ พระองค์ประสาทให้แก่พระนางผุสดีนั้นแล

*** หิมวัตตคาถา* (๑๓๔ พระคาถา)**

ตโต จูตา สา ผุสดี ชตติเย อุปปชชถ เขตตตรมมิ นครเ สยชเยน สมามมีฯ ทส มาเส
ธารยิตวาน กโรนติ ปุริ ปทกขิณ เวสสาณ วิธียา ชเนสิ ผุสดี สมฯ น มยห มาติก นาม น เม เปต
ติกสมภว ชาโตมมิ เวสสวียา ตสมา เวสสนตรโร อหุ ยทาห ทารโก โหมิ ชาติยา อฏฐวสสิโก ตทา
นิสชช ปาสาเท ทานทาตุ วิจินตียฯ หทย จกขุ มสมปิ รุธิรมปิ จ ทเทยย กาย สาเวตวา ยทิ โกจิ ยาจโก
มมนติฯ

เนื้อความในกัณฑ์หิมวัตตนี้ ว่าด้วย นางผุสดีได้รับพร ๑๐ ประการแล้วก็จุติปฏิสนธิใน
ครรภ์พระมเหสีพระเจ้ามัทราชครั้นประสูติและเจริญวัยแล้วได้พระนามว่าพระนางผุสดี เมื่อพระชนมายุ
๑๖ ปี ได้ราชาภิเษกเป็นพระมเหสีแห่งกรุงพระเจ้าสญชัย ครั้นอยู่มาก็ประสูติ พระราชบุตรองค์หนึ่งพระ
นามว่าพระเวสสันดร ครั้นพระเวสสันดรทรงเจริญวัย มีพระชนมายุ ได้ ๑๖ ปี ได้อภิเษกกับพระนางมัทรี
เสวยราชสมบัติมาช้านาน มีพระราชบุตรองค์หนึ่งพระนามว่า ชาลี และมีพระราชธิดาองค์หนึ่งพระนาม
ว่ากัณหา ต่อมาพระเวสสันดรประทานช้างพิชัยมงคลให้เป็นทาน ชาวเมืองโกรธพากันกล่าวโทษกราบ
ทูลแด่พระเจ้ากรุงสญชัย ให้ทรงขับไล่เสียจากพระนครนั้นแล

*** ทานกนุชคาถา* (๒๐๙ พระคาถา)**

ผุสดีปิ โข เทวี ปุตตสส เม ภูวกสาสน อาคต กิณนุ โข กโรติ อหิ คนตวา ขานิสสามิติ
ปฏิจณนโยเคน คนตวา สิริสนนคพทวเร ฐิตา เตส สลลาปิ สุตวา กลูน ปริเทว ปริเทวติ ตมตถ ปกา
เสนโต สติกา อาหิ เตส ลาลปิติ สุตวา ปุตตสส สุนิสาย จ กลูน ปริเทเวสิ ราชปุตติ ยสสสินิ เสโย วิส
เม ขายิต ปปาตา ปเปตยยหิ รชชยา พชฌ มียยาหิ มยิ อมรณนติ กสมา เวสสนตร ปุตต ปพพาเซนติ
อทุสก อชฌายิก ทานปติ ยาจโยค อมจจวิ ปุชิต ปฏิวาฐิ กิตติมนต ยสสสินิ กสมา เวสสนตร ปุตต ปพ
พาเซนติ อทุสกฯ

เนื้อความในกัณฑ์ทานกัณฑ์นี้ ว่าด้วย พระเวสสันดรให้สัตตสดกมหาทานแล้ว ก็พาพระนาง
มัทรีพระชาลีและพระกัณหา ไปทูลลาพระมารดาและพระบิดาแล้วก็พากันขึ้นพิชัยราชรถ เสด็จออกจาก
พระนครในกาล นั้นแล

*** วณเวสนคาถา* (๕๗ พระคาถา)**

เต ปฏิเปถ อาคจณเต มนุสเส ทิสวา กุหิ วงกฏปพเพ โตติ ปุจณนติ มนุสสา ทูเรติ วทนติ
ยทิ โกจิ มนุโซ เอติ อนุมคเค ปฏิเปถ มคคณเต ปฏิปุจณาม กุหิ วงกฏปพเพโตติ เต ตตถ อมเห ปสสิตวา
กลูน ปริเทว ทุกชนเต ปฏิเวทนติ ทูเร วงกฏปพเพ โต ยทิ ปสสนติ ปวเน ทารกา ผลิเต ทูเม เตส

ผลานํ เหตุุมหิ อุโปโรหนติ ทารกา โรหนเต ทารเก ทิสวา อุพพิคคา วิปูลา ทูมา สยเมโวนมิตวาน
 อุปคจณติ ทารเก อิหํ อจฺเณรํ ทิสวา อพฺภูตํ โลมํหํสนํ สาธุการํ ปวตเตสิ มหํทํ สพฺพงคโสมภณานํ
 เนื้อความในกัณฑ์วนปเวศน์นี้ ว่าด้วย พระเวสสันดรเสด็จไปวันเดียวล่องหนทาง ๒๕ โยชน์ ถึงเมืองเจต
 ราช พระยาเจตราชทั้ง ๖ หมั่น เชิญไปเสวยราชสมบัติ พระองค์ก็ทรงไม่ปรารถนา แล้วพระยาเจตราชก็
 ทางตามส่งเสด็จจนถึงประตูป่า และได้ตั้งเจตบุตรให้รักษาประตูป่า พระยาทั้งหลายจึงเสด็จเข้าพระนคร
 พระเวสสันดรก็พาพระนางมัทรีและพระโอรสธิดาเสด็จไปโดยมรรคา ถึงเขาวงกตแล้ว พระองค์ก็ทรง
 บำเพ็ญพรตอยู่ในพระอาศรม อันพระวิษณุกรรมนิมิตถวาย พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญพรตพรหมวิหารสี่
 กาล ๗ เดือน โดยนิยมนั้นแล.

* ชุชกคาถา* (๗๙ พระคาถา)

ตทา กลิงฺครฐฐะ ทุนนิวิภูฏพฺราหฺมณคามา วาสี ชุชโก นาม พฺราหฺมโณ ภิกฺขา จริยา
 กหาปณสตํ ลภิตฺวา เอกสฺมี พฺราหฺมณกุลे ฐูปเตวา ปุณฺ ฐนํ ปริเยสนตฺถาย คโตติ ตสฺมี จิรายนเต พ
 ราหฺมณกุลํ วลฺยเซตฺวา ปจฺฉา อิตฺเรน อาคนฺตฺวา โจทฺยมานํ กหาปणे ทาตุ ทสฺสโกณฺตํ อมิตตฺตาปนํ นาม
 อตฺตโน ธีตรํ ตสฺส อทาสี ตมตถํ ปกาเสนโต สตฺถา อาห อาหุ วาสี กลิงฺเคสุ ชุชโก นาม พฺราหฺมโณ ตส
 สปิ ทหฺรา ภริยา นามเณนามิตตฺตาปนา ตา นํ ตตฺถ คตาโวจฺ จ นทํ อุทกหาริยา ถิโย นํ ปริภาสีสุ สมาคนต
 วา กุตุหลาฯ

เนื้อความในกัณฑ์ชูชกนี้ ว่าด้วย นางอมิตตตาปนาใช้ให้ชูชกไปขอพระชาลีและพระกัณหา เฒ่าชราาก็ไป
 ตามมรรคาจนถึงสำนักเจตบุตรพรานป่า พรานป่าก็ทำที่จะฆ่าชูชกเสียให้ตาย เฒ่าชราว่าร้ายได้กล่าว
 มุสาวว่า เป็นราชทูตของพระเจ้ากรุงสุยชัย เจตบุตรดีใจชี้หนทางให้ชูชกในกาลนั้นแล.

* จุลลวนคาถา* (๓๕ พระคาถา)

เอวํ เจตปุตฺโต พฺราหฺมณํ โภเซตฺวา ปาถะยยสฺสตฺถาย ตสฺส มจฺจุโน ตุมพฺพเจว ปกฺกมิกสฺตถิณจ
 ทตฺวา มคเค ฐูปเตวา ทกฺขิณตถํ อุกฺขิปีตฺวา มหาสตฺตสฺส วสโนกาสํ อาจิกฺขนโต อาห เอส เสโล มหพฺราห
 เม ปพฺพโต คนฺธมาโท ยตถ เวสฺสนโต ราชา สห ปุตเตหิ สมมติ ธาเรนโต พฺราหฺมณฺณํ อาสทฺถจ
 มสฺสยชฺ্ฌํ จมฺมวาสี ฌมา เสติ ชาตีเวทํ นมสฺสตีติ เอเต นิสา ปทิสฺสนติ นานาฉลธฺรา ทูมา อุคฺคตา อพภ
 ภูฏาว นีลา อณฺชนปพฺพตา ธวสฺสกณฺณา ขทฺริรา สาธา ผนฺทนมาสุวา สมปเวธเนติ วาเตน สกํ ปิตาว มาณ
 วา อุปริ ทุมปฺริยาเยสุ สงฺคีติโยว สฺยเยเร นชฺชฺหา โกกิสา สํฆา สมปตฺนติ ทูมา ทุมํฯ

เนื้อความในกัณฑ์จุลพนนี้ ว่าด้วย พรานเจตบุตรพาชูชกไปแทบมรรคา แล้วยกมือชี้บอก
 ระยะมรรคา พรรณนาภูเขาและนก และต้นไม้อันมีอยู่ในป่าหิมพานต์ถ้วนทุกประการ แล้วส่ง พฤตมา
 จารยไปในกาลนั้นแล.

* มหาวนคาถา* (๔๐ พระคาถา)

คจฺจนโต โส ภารทฺวาโซ อทฺทส อจฺจุตุ อีสํ ทิสวาน ตํ ภารทฺวาโซ สมโมทิติ อีสินา สห กจฺจิ น
 โภโต กุสฺลํ กจฺจิ โภโต อนามยํ กจฺจิ อุณฺเณน ยาเปถ กจฺจิ มูลผลา พหุ กจฺจิ ฑํสา จ มกฺสา อปฺปเมว สี

รื้อสไป วเน พาพมิกาภิณเณ กจจิ หีสา น วิชชตีติ กุสลญเจว เม พรหมเม อโถ พรหมเม อนามย อโถ อุณเณ ยาเปถ อโถ มุลผลา พหุ อโถ ทสา มกสา อปปเมว สิริสไป วเน พาพมิกาภิณเณ หีสา มยห น วิชชตีติ พหุนิ วสสปัญา นิ อสสเม สมมโต มม นาภิขานามิ อุปปนัน อาพาธ อมโนรม สุวาคตนเต มหาพราหเม อโถ เต อทราคต อโนโต ปวีส ภททนต์ ปาเท ปกขาลยสสุ เต ติตยทุกา นิ ปียาลา นิ มธเก กาสมาริโยฯ

เนื้อความในกัณฑ์มหาพนนี้ ว่าด้วย ชูชกไปตามมรรคาที่เจตบุตรบอกให้ตาแก่ก็เดินไปจนถึงอาศรมบท พระอจุตถาชี แล้วชี้ถามถึงที่อยู่แห่งพระเวสสันดร พระอจุตถาชีพรรณนาภูเขาและพฤษชาติทั้งสระศรี แล้วชี้ก็ลาไปนั้นแล.

* กุมารคาถา* (๑๐๑ พระคาถา)

ชูชโกปี อจจุตตปาเสณ กถิตมคเคน ยาว จตุรสสุโปกขณตีริ ปตวา จินเตสิ อชชาติสายณเห อิทานิ มทที อรณญโต อาคมิสสติ มาตุคนโม หิ นาม ทานสส อนตรายกโร โหติ เสว ตสสา อรณญคต กาลเ อสสมปท คนตวา เวสสนตร อุปสงกมิตวา ทารเก ยาจิตวา ตาย อนาคตยา เอวนิเต คเหตุวา ปก กมิสสามิตี อุณฐหิ ชาลี ปติฏฐ โปราณ วีย ทิสสติ พราหมณ วีย ปสสามิ นนทีโย มาภิกิเรติ อหิปี ตาต ปส สามิ โย โส พรหมาว ทิสสติ อตถิโก วีย อายาติ ลตถิ โน ภวิสสตีติ กจจิ นุ โภโต กุสล กจจิ โภโต อนามย กจจิ อุณเณ ยาเปถ กจจิ มุลผลา พหุฯ

เนื้อความในกัณฑ์กุมารนี้ ว่าด้วย ชูชกเดินทางไปถึงสำนักพระเวสสันดรแล้ววิงวอนขอพระชาลี และ พระกัณหา เมื่อได้แล้วตาแก่พาพระชาลีและพระกัณหาไปถึงประตูป่านนั้นแล.

* มหุติคาถา* (๙๐ พระคาถา)

ย ปน รณญา มหาปฐวี อุณาเทตวา พราหมณสส ปิยปุตเตสุ ทินเนสุ ยาว พรหมโลกา เอก โกลาหล เตนาปี ภิชิตททยา วีย ทิมนตวาสิ โน เทวตโย เตส พรหมณณ นิยิมานาน ต วิลาป สุตวา มนตยีส สเจ มทที สกาลสเสว อสิสม อาคมิสสติ ทินนภาว สุตวา พลลสิเนเหน ปทานุปท อหริตวา มหนต ทุกข อญญเวยยาติ ตมตถ ปกาเสนโต สดถา อาท เตส สาลปีต สุตวา ตโย พาพา วเนมิกา สีโห พยคโฆ จ ทีปี จ อิท วจนพรู มา เหว โน ราชปุตตี สาย อุณฐาโต อาคตา มา เทวมหาก นิพิโกเค เหฐยิตถ วเน มิคาฯ

เนื้อความในกัณฑ์มัทรีนี้ ว่าด้วย พระนางมัทรีกลับมาแต่ป่า เทียวหาพระชาลีและ พระกัณหาก็มิได้พบ แล้วกลับเข้าสู่สำนักพระราชธานี พระนางทรงพระกัณแสงถึงพระลูกเจ้าทั้งสอง พระองค์จันสลบอยู่ต่อหน้าพระที่นั่ง พระเวสสันดรเอาน้ำมารดพระกายพระนางมัทรี พระนางมัทรีก็ได้ สติคืนมา แล้วกราบทูลถามถึงเจ้าลูกทั้งสองพระองค์ พระเวสสันดรจึงตรัสตอบว่า พระน้องเอ๋ย พี่ให้เป็นทานไปแล้ว พระนางมัทรีก็ชื่นชมอนุโมทนาด้านทานนั้นแล.

* สกปพพคาถา* (๔๓ พระคาถา)

เอวเนเตสุ อญญมณญ สมโมทนีย กถ กณเตสุ สกโก เทวราชา กิณเตสิ อย เวสสนตรมหา ราชา ทิยโย ชูชกสส ปฐวี อุณาเทตวา ทารกา อทาสิ อิทานิ น เอจิ หินปุริโส อุปสงกมิตวา สพ

พลกษณสมปนน์ สีสวด มหุที ยาจิตวา ราชาน์ เอกลํ กตวา มหุที คเหตุวา คจเณย ตโต เอส อนาโล
นีปปัจจโย ภเวย ยนฺนุนาหํ พราหมณวณเณน นํ อุปสงกมิตวา มหุที ยาจิตวา ปารมิญฺณ คาหาเปตวา
อสฺสจ อวิสขณินํ กตวา ปุณฺ ตํ ตสฺสเสว ทตวา อาคมิสฺสามิตี ตมตถํ ปกาเสนโต สตถา อาห ตโต รตยา
วิวเสน สุริยสฺสคฺคมนํ ปตี สกโก พราหมณวณเณน ปาโต เนสํ อทิสฺสชาติฯ

เนื้อความในกัณฑ์สักบรรพนี้ ว่าด้วย สมเด็จพระรินทรราชราชแปลงเพศมาขอพระนางมัทรี ได้แล้วก็ถวาย
คืนไว้ดังเช่นเดิม แล้วถวายพร ๘ ประการแด่พระเวสสันดร และให้โอวามสั่งสอน แล้วเสด็จกลับไปสู่
วิมานของพระองค์นั้นแล.

* มหาราชคาถา* (๖๙ พระคาถา)

เอวํ โปธิ สโตโต จ มหุที จ สมโหมทานา สกุกทตฺติเย อสฺสเม วสฺสํ ชุชโกปิ กุมารเ คเหตุวา
สฺมูจฺฉิโยชนมคฺคํ ปฏิปชฺชิ เทวตา กุมารานํ อารกฺขมกํสุ ชุชโกปิ สุริเย ลตถงคฺมิเต กุมารเ คจเณ พนธิวา ภู
มิมิ นิปชฺชาเปตวา สยํ จณฺทพาฬมคฺคเณน รุกฺขํ อารุหฺย สาขวิญฺญปสฺสพณฺตเร สยตีติ สกฺเสตํ มุขมาภาติ
เหมวฺตตตตมคฺคินา นิกฺขวํ ชาตฺรปสฺส อุกกามุขํ บหฺสตีติ อุโฆ สทิสฺสจจจกา อุโฆ สทิสฺสภุชฌา ชาลิสฺส สทิ
โส เอโก เยกา กณฺหาชิโน ยถา สีหา พิลาว นิกฺชนตา อุโฆ สมปตฺติ รูปกา ชาตฺรปมยา เยว อิมเ ทิสฺสนติ
ทาทกาติฯ

เนื้อความในกัณฑ์มหาราชนี้ ว่าด้วย ชุชกพาสองกุมารไปถึงกรุงพิชัยเชตุตร สมเด็จพระเจ้า
กรุงสุโขทัยได้เฝ้าพระเจ้าหลานไว้ แล้วพระชาลิทูลเตือนพระอัยกาให้เสด็จไปอาราธนา พระเวสสันดร พระ
เจ้ากรุงสุโขทัยทรงเห็นชอบด้วย จึงทรงตั้งพระชาลิเป็นทัพหน้า เสด็จออกจาก พระนครไปนั้นแล.

* ฉษัตติยคาถา* (๓๕ พระคาถา)

ชาลิกุมารโปิ มุจฺจลินทฺสเร ชนธาวารํ นิวาสาเปตวา จตฺตททสฺสธสฺสทานิ อาคตมคฺคาภิมุ
ชาเนว ฐเปตวา ตสฺมี ตสฺมี ปเทเส สีหพฺยคฺชทปิชคฺคาทิสฺสุ อารกฺขํ สฺสวิทฺติ หตฺถิอาทินํ สทฺโท สุตวาน นิค
โฆสํ เวสฺสนตโร ภิโต เวสฺสนตโร อหุ ปพฺพตํ อภิรุยฺหิตวา ภิโต เสนํ อุทิกฺขติ อิงฺฆ มหุที นิสาเมหิ นิคโฆโส
ยาทิสํ เวเน อาชานียา หลิสฺสนติ ฐชคฺคาเนว ทิสฺสาร อิมเ นูม อรณฺญมฺหิ มิคสงฺฆานิ ลุทฺทกา วาคราหิ
ปริกฺขิตวา โสฬเก ปาเตตวา ตาวเท วิกโกสมานา ติพฺปาหิ หนติ เนสํ วรํ วรํ ตถา มยํ อทฺฐกา อรณฺญเ อว
รุตฺถา อมิตตหตฺถภูตฺตา ปสฺส พุพฺพลฆาตกํ อมิตฺตา นปฺปสฺสเหยฺย อคฺคิวั อุทกณฺณเวฯ

เนื้อความในกัณฑ์ฉษัตริย์นี้ ว่าด้วย สมเด็จพระเจ้าทกรุงสุโขทัยเสด็จกรีธาทัพ จาตุรงค์
เสนา ตั้งพระชาลิเป็นหัวหน้า ไปยังเขาวงกตอันเป็นที่อยู่แห่งพระเวสสันดร หกษัตริย์เมื่อพบกันก็ทรง
กันแสง ด้วยพลัดจากกันมานานจบสลบลงทั้งหกษัตริย์ สมเด็จพระรินทรราชราชจึงบันดาลให้ท่าฝนตกลง
มา หกษัตริย์จึงฟื้นได้สติแล้ว ทรงพระโสมนัสในกาลนั้นแล.

* นครกณฺทคาถา* (๔๘ พระคาถา)

ตํ สุตวา มหาสโตโต ปิตฺรา สทฺธี สลลปฺนโต อิมํ คาถมาห ฌมเม รชฺชํ กาเรนตํ รมฺมฐา ปพ
พาชยิตถ มํ ตวญฺจ ชนปทา เจว เนคมา จ สมากตา ทุกกณฺณจ ทิ โน ปุตฺต ภูณหจฺจํ กตํ มยา โยหํ สิริวัน

ปพพาเชลี อุทุสกะ เยน เกณจิ วณณณ ปิตุ ทุกข์ อุทพพเห มาตุยา ภคินิยาปิ อปิ ปาณเห อตตโนติ ตสฺมา
โทส อถวาน วณฺ ติว กโรหิ เม อีสลิ่งคํ นีหริตฺวา ราชเวลลํ อคณฺหลิตฺติ ตโต เวสสนตโร ราชา รัชชลลํ
ปวาทฺหิ สพฺพํ วตฺตํ จเชตฺวา ราชเวสมธารยิตฺติ ตมตถํ ปกาเสนโต สตถา อาห สีสฺนหาโต สุจิตฺโต สพฺพาลง
การภูสิตํ ปจฺจยํ นาคมารุยํ ชคคํ พนฺธิ ปรนตปํ

เนื้อความในกัณฑ์ครั้งนี้ ว่าด้วย สมเด็จพระเจ้ากรุงสุโขทัยเชิญพระเจ้าลูกให้ทรงลาพระตแล้ว
อภิเษกเป็นเอกกษัตริย์ แล้วกษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์ก็ทรงปริดาภิรมย์ยินดี ให้เคลื่อนพลโยธาไปสู่นครพิเช
ตุตระ ห่าฝนแก้ว ๗ ประการ ก็บันดาลตกลงมาในท่ามกลางที่ประชุม ต่อจากนั้นไป พระเวสสันดรก็ทรง
บำเพ็ญทานบารมี อยู่จนตราบเท่าสิ้นพระชนมายุ เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วก็ได้ไปเสวยทิพย์สมบัติในดุสิต
พิภพนั้นแล.

จุดมุ่งหมายในแต่ละกัณฑ์

ประเพณีบุญผะเหวด หรือบุญเดือนสี่ ของชาวอีสานเป็นหนึ่งในฮีตสิบสองคองสิบสี่ เป็น
มรดกของบรรพบุรุษที่ชาวอีสานได้สืบทอดต่อกันมา เป็นวัฒนธรรมที่งดงาม ผ่องแผ้วความเชื่อ เรื่อง บุญ
บาป ความดี ความชั่ว สิ่งที่ดีควรทำ สิ่งที่ไม่ควรทำ ศีลธรรม พุทธศาสนา ซึ่งเหล่านี้ได้ทำให้นิสัยใจคอของ
ชาวอีสาน เป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ กตัญญูรู้คุณ เคารพผู้อาวุโส พระสงฆ์ เป็นคนดี มีศีลธรรมส่งผลให้เกิด
สังคมที่สงบสุข เป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของประเพณี ในขณะเดียวกันชาวอีสานได้นำคติบุญผะเหวด ไปใช้
ในชีวิตประจำวัน อาทิ

๑. กัณฑ์เทศน์

การทำบุญจักให้สำเร็จสมประสงค์ต้องอธิษฐานจิตตั้ง เป้าหมายชีวิตที่ตนปรารถนาไว้ ความ
ปรารถนาที่จะสำเร็จสมดังตั้งใจผู้นั้นต้องมีศัลบบริบูรณ์ คือ

- ๑) ต้องกระทำความดี
- ๒) ต้องรักษาความดีนั้นไว้
- ๓) หมั่นเพิ่มพูนความดีให้มากยิ่งขึ้น

๒. กัณฑ์หมพนาค

- ๑) คนดีเกิดมานำพาโลกให้ร่มเย็น
- ๒) โลกต้องการผู้เสียสละมีเมตตาอันหาญจะบังเกิด
- ๓) การทำดีย่อมมีอุปสรรค "มารไม่มีบารมีไม่มาบารมียังมาบารมียิ่งแก่กล้า"
- ๔) จุดหมายแห่งการเสียสละอยู่ที่พระโพธิญาณมิหวนไหวแม้จะได้รับทุกข์

๓. ทานกัณฑ์

- ๑) ความรักของแม่ ความห่วงของเมีย
- ๒) โทษทัณฑ์ของการเป็นหม้าย คือถูกประณามหยามหมิ่นอาจถึงจบชีวิตด้วยการก่อ
กองไฟให้รุ่งโรจน์แล้วโดดฆ่าตัวตาย

๓) เพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม พึงยอมเสียสละประโยชน์สุขส่วนตัว

๔) ยามบุญมีเขาก็ยกยามตกต่ำเขาก็หยาม ชีวิตมีทั้งขึ้นบานและขึ้นชม

๔. กัณฑ์วนประเวศน์

๑) ยามเห็นใจ ยามจน ยามเจ็บ ยามจากเป็นยามที่ควรจะได้รับความสะดวกเสียแล

๒) ผลดีของมิตรแท้ คือ ไม่ทอดทิ้งในยามเพื่อนทุกข์ ช่วยอุ้มชูยามเพื่อนอ่อนล้า ช่วย
นุดดึงยามเพื่อนตกต่ำ

๓) น้ำใจของคนดี หากรู้ชัดว่าปกติสุขของคนส่วนมากจะตั้งอยู่ได้ เพราะการเสียสละ
ของตน ก็สมัครสัดโอกาสและโชคลาภอันจะพึงได้ ด้วยความชื่นชม

๕. กัณฑ์ชูชก

๑) ของที่รักและหวงแหน ที่โบราณห้ามฝากผู้อื่นไว้คือ เงิน ม้า เมีย ยิ่งน้องเมียห้าม
ฝากเด็ดขาด อันตรายมาก

๒) ภรรยาที่ดีย่อมไม่ย่อหย่อนต่อหน้าที่ ข้าวดำ น้ำตัก ฟืนตอหักหา น้ำร้อน น้ำชา
เตรียมไว้เสร็จ

๓) ของไม่คู่ควรย่อมมีปัญหา ตำราหิโตปเทศกล่าวว่า "ความรู้เป็นพิษเพราะเหตุที่ไม่ใช้
อาหารเป็นพิษเพราะเหตุที่ฟาดไม่ย่อย เมียสาวเป็นพิษเพราะผัวแก่"

๖. กัณฑ์จุลพน

๑) มีอำนาจหากขาดปัญญาย่อมถูกหลอกได้ง่าย

๒) คนโง่ย่อมเป็นเหยื่อของคนฉลาด

๓) ไว้ใจทาง วางใจคน จะจนใจตัว

๗. กัณฑ์มหาพน

๑) ฉลาดแต่ขาดเฉลียว มีปัญญาแต่ขาดสติก็เสียทีพลาดท่าได้

๒) สงสารนิบหนาย เชื่อง่ายเป็นทุกข์

๓) คบคนให้ดูหน้า ซื้อผ้าให้ดูเนื้อ ซื้อเสื้อให้ดูลาย

๘. กัณฑ์กุมาร

๑) ความเป็นผู้รู้จักกาลเทศะ ไม่ผลิผลามเข้าไปขอร้องจนพระมัทรีเข้าป่าจึงเข้าเฝ้า เพื่อ
ของสองกุมาร เป็นเหตุให้ชูชกประสบผลสำเร็จสิ่งที่ตนปรารถนา ดังภาษิตโบราณว่า "ข้า ๆ จะได้พริ้ว
เล่มงาม ด่วนได้สามผลามักพลิกแพลง" ข้าเป็นการนานเป็นคุณ ผู้รู้จักโอกาส มีมารยาท กล้าหาญ ใจ
เย็น เป็นสำเร็จ

๒) พ่อแม่ทุกคนรักลูกเหมือนกัน แต่เป็นห่วงไม่เท่ากัน ห่วงหญิงมากกว่าห่วงชาย
เพราะท่านเปรียบไว้ว่า "ลูกหญิงเหมือนข้าวสาร ลูกชายเหมือนข้าวเปลือก"

๓) สติ เติสสัง นิวารณัง สติเป็นเครื่องป้องกันอันตรายทั้งปวงได้ ชันติ สาหสวารณา ชันติป้องกันความหุนหันพลันแล่นได้ เป็นเหตุให้พระเวสสันดรไม่ประหารชุกด้วยพระขรรค์ เมื่อถูกชุกประนาม

๔) วิสัยหญิงนั้น แม้จะมากอยู่ด้วยเมตตากรุณา ชอบปลดเปลื้องทุกข์แก่ผู้อื่นก็จริงอยู่ แต่เว้นอย่างเดียว ที่ผู้หญิงนั้นไม่มีวันจะสละสิ่งนั้น คือ "ลูก"

๙. กัณท์มัทรี

ลูกคือแก้วตาดวงใจของผู้เป็นพ่อแม่ "ลูก ดีเป็นที่ชื่นใจของพ่อแม่ ลูกแม่พ่อแม่เข้าใจ" รักใครเล่าจะเท่าพ่อแม่รัก ห่วงใดเล่าจะเท่าพ่อแม่ห่วง ห่วงใดเล่าจะเท่าพ่อแม่ห่วง ให้ใครเล่าจะเท่าพ่อแม่ให้ เพราะฉะนั้น พึงเป็นลูกแก้ว ลูกขวัญ ลูกกตัญญู ที่ชาวโลกชื่นชม พรหมก็สรรเสริญฯ

๑๐. กัณท์ลักกัณณ

การทำดีแม้ไม่มีคนเห็น ก็เป็นความดีอยู่วันยังค่ำ ดุจทองคำแม้จะอยู่ในตู้โชว์ หรือในกำปั้นก็เป็นทองคำอยู่นั่นเอง เข้าลักษณะว่า ความ (ของ) ดีดีเด็ดเหมือนเพชรเหมือนทอง ถึงไร้เจ้าของก็เหมือนตัวยัง ถึงใส่ตู้ดูด ถึงซุดหลุมฝัง ก็มีวันปลั่งอะหลังฉั่งชู การทำความดีแม้ไม่มีคนเห็น แต่เทพดาอารักษ์เบื้องบนท่านย่อมรู้

๑๑. กัณท์มหาราช

คนดีตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้ ย่อมได้รับความปกป้องคุ้มครองภัยในทุกสถาน

๑๒. กัณท์ฉกษัตริย์

๑) พรากรมวันพบ จากมีวันเจอ จากกันยามเป็นได้เห็นน้ำใจจากกันยามตายได้เห็นน้ำตา

๒) การให้อภัยเป็นเพราะได้สำนึกเป็นเหตุให้ลบรอยร้าวฉานบันดาลสันติสุขแก่ส่วนรวม

๓) สี่เท้ายังรู้พลาด นักปราชญ์ยังรู้ผิด บรรพชิตยังรู้เผลอ ความผิดพลาดเป็นเรื่องของมนุษย์ แต่การให้อภัยเป็นวิสัยของเทวดา

๑๓. นครกัณท์

การทำความดี ย่อมได้รับผลดีตอบแทน การใช้ธรรมะในการปกครองย่อมทำให้เกิดความสงบร่มเย็น

เรื่องเวสสันดรชาดกมีปรากฏในพระไตรปิฎกอยู่ในรูปคำร่ายกรองต่อบรรพบุรุษของเราเห็นว่าเป็นสิ่งเหมาะสมที่จะช่วยชูในการสร้างเสริมสร้างอหิยาชัยของคนในชาติจึงได้มีการแปลเวสสันดรชาดกสู่ภาคภาษาไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี

ครั้งมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดให้ประชุมบรรดานักปราชญ์แต่งเวสสันดรชาดก เป็นคำกลอน ในปีพุทธศักราช ๒๐๒๕ มาในแผ่นดินของ พระเจ้าทรงธรรม

พุทธศักราช ๒๑๔๔ ถึง พุทธศักราช ๒๑๗๐ ได้โปรดให้แต่งมหาชาติคำหลวงขึ้นอีกผู้วิจัยได้มีเนื้อหาที่จะนำมาเปรียบเทียบในแต่ละข้อ ดังนี้

รสทางวรรณคดีสันสกฤต

รสวรรณคดีสันสกฤต มีปรากฏใน ตำรานาฏยศาสตร์ (นาฏยเวท) ของพระภทรมนี ซึ่งกล่าวถึงคุณสมบัติของตัวละครสันสกฤตที่ดีกว่า ต้องประกอบด้วยรสน ๙ รสน คือ ศฤงคารรสน หาสยรสน กรณารส รุทธรส วีรรส ภัยานกรส พิภตสรส อัปภูตรสและศานตีสรส โดยจะได้จัดเนื้อหาของแต่ละกัณฑ์เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับรสนในวรรณคดี มีรายละเอียดดังนี้

๑) ศฤงคารรสน (รสนแห่งความรัก) เป็นการพรรณนารักระหว่างหนุ่มสาวระหว่างสามี ภรรยา ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย บิดามารดากับบุตร ญาติกับญาติ ฯลฯ สามารถทำให้ผู้อ่าน พอใจรัก เห็นคุณค่าของความรักนี้ก้อยากรักกับเขาบ้างเช่น รักฉันชั่วสาว รักหมู่คณะ รักประเทศชาติ เป็นต้น อย่างเช่น เรื่องลิลิตพระลอ เต็มไปด้วยรสนรัก(บาลี เรียกรสนี้ว่า รตีสร) จะกล่าวว่าในรสนี้ อาจเทียบได้กับนารีปราโมทย์ก็ได้

ถึงไปก็ไม่อยู่นาน

เยวมาลย์อย่าโศกเศร้าหมอง

พระจุมพิตชิดเชยปรางทอง

กรประคองนฤมลขึ้นบนเพลาฯ

ในบทนี้ เนื้อความจะคล้ายกับตัวอย่างที่ยกไว้ในรสนนารีปราโมทย์ คือตนก็ยังรักจินตะหราอยู่ ไม่ได้หนีหายไปไหน ขอจินตะหราอย่าโศกเศร้าเสียใจไปเลย กัณฑ์ที่นำมาเปรียบเทียบ คือ กัณฑ์ทศพร

๒) หาสยรสน (รสนแห่งความขบขัน)เป็นการพรรณนาที่ทำให้เกิดความร่าเริง สดชื่น เสนาะขบขัน อาจทำให้ผู้อ่าน ผู้ดูยิ้มกับหนังสือ ยิ้มกับภาพที่เห็น ถึงกับลืมทุกข์ดับกลุ้มไปชั่วขณะ เช่น เรื่องระเด่นลันได เป็นต้น (บาลีเรียกรสนี้ว่า หาสะรสน) ตัวอย่าง เช่น

บ้างป่าวเข้าคนละบำพนายวัง

ประเจียดเครื่องเปลื้องทิ้งไว้เกลื่อนกล่น

บ้างหนามเกี่ยวหัวไม่รู้ตน

ซุกซนดันไปแต่ลำพัง

บ้างเททั้งไถ่ข้าวเข่งปิ่น

รื้อตื่นเสียงเพื่อนกันข้างหลัง

ที่ถูกปิ่นป่วยขาละล้าละล้ง

อุตส่าห์คลานเซซังซุกไปฯ

กวีตั้งใจจะให้ดูแล้วตลกขบขัน แม้ว่าเราอาจจะอ่านแล้วรู้สึกเฉย ๆ ไม่ขำสักเท่าไร คือเมื่อทำวาทะหมิงถูกกริชแล้ว โดยปกติเมื่อแม่ทัพตาย ใครเล่าจะยังอยู่รอบต่อ ก็ได้แต่แตกกระเจิงหนีกัน หัวซุกหัวซุน บ้างก็วิ่งกันฝ่าฝนหลดลุ่ม หนามทิ่มแทงเกี่ยวไปเกี่ยวมา บ้างวิ่งบ้างคลาน เห็นถึงความซุกมุ่นวุ่นวายไปหมด กัณฑ์ที่นำมาเปรียบเทียบ คือ กัณฑ์ฉกษัตริย์

๓) กรณารส (รสนแห่งความเมตตากรุณาที่เกิดภายหลังความเศร้าโศก) เป็นบทพรรณนาที่ทำให้ผู้อ่านหดหู่เหี่ยวแห้ง เกิดความเห็นใจถึงกับ น้ำตาไหล พลอยเป็นทุกข์ เอาใจช่วยตัวละคร เช่น เห็นใจนางสีดา เห็นใจจรกา และเห็นใจนางวันทอง เป็นต้น(บาลีเรียกรสนี้ว่า โสกะรสน)

แต่การศึกษานี้ไม่ควรเป็น เกิดเหตุเพราะลูกอัปลักษณ์
จะมีคู่ชาก็ไม่รัก จึงหักให้สาสมใจ

เมื่ออ่านตรงช่วงนี้แล้ว เราจะรู้สึกสงสารท้าวดาหามาจับใจ เพราะท้าวดาหาได้แต่ตัดพ้อ
ต่อว่าน้อยใจ ว่าศึกสงครามนั้นมันไม่น่าเกิดขึ้นหรอก ถ้าไม่ใช่เพราะว่าลูกของตนนั้นหน้าตาอัปลักษณ์ ดู
สิ ขนาดว่าจะแต่งงานทั้งที ผู้ชายเขายังไม่รักเลย ซึ่งเป็นการ กล่าวประชดประชัน เพราะท้าวดาหานั้น
กำลังน้อยใจอิเหนา กัณฑ์ที่นำมาเปรียบเทียบ คือ กัณฑ์หิมพานต์และทณกัณฑ์

๔) รุทรรส/เรวทรส (รสแห่งความโกรธเคือง) บทบรรยายหรือพรรณนาที่ทำให้ผู้อ่านผู้อ่าน
ใจฉุนเฉียว ชัดเคืองบุคคลบางคนในเรื่อง บางทีถึงกับขว้างหนังสือทิ้ง หรือฉีกตอนนั้นก็มี เช่น โกรธขุน
ช้าง โกรธชูชก (บาลีเรียกเรื่องนี้ว่า โกธะ) รสนี้ เทียบได้กับรสวรรณคดีไทยคือ พิโรธวาทัง

เมื่อนั้น ท้าวกะหมังกุหนิงนเรนทร์สุร
ได้ฟังทั้งสองทูตทูล ให้อาตุรเดือดใจตั้งไฟฟ้า
จึงบัญชาตรัสด้วยขัดเคือง ดูดูเจ้าเมืองดาหา
เราอ่อนน้อมขอไปในสารา แต่จะวาร์บไว้ก็ไม่มี

เป็นตอนที่ท้าวกะหมังกุหนิงกำลังโกรธยิ่งนัก เพราะตนนั้นยอมอ่อนข้อส่งคนไปขอเจรจา
แต่ท้าวดาหานั้นหาได้จะรับไว้แม้แต่นิดเดียวเลย คิดแล้วก็น่าแค้นใจนักกัณฑ์ที่นำมาเปรียบเทียบ คือ
กัณฑ์ชูชก

๕) วีรรส (รสแห่งความกล้าหาญ) บทบรรยายหรือพรรณนาที่ทำให้ผู้อ่าน ผู้ดู ผู้ฟังพอใจ
ผลงานและหน้าที่ ไม่ดูหมิ่นงาน อยากรับใหญ่ อยากร่ำรวย อยากรู้ชื่อเสียง เลียนแบบสมเด็จพระ
นเรศวร ชอบความมีชาติमानะของพระมหาอุปราชา จากเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย (บาลีเรียกเรื่องนี้ว่า
อุตสาหะรส)

จะตั้งหน้าอาสาชิงชัย มิได้ย่อท้อถอยหลัง
สู้ตายไม่เสียดายชีวิตร กว่าจะสิ้นชีวิตรของข้านี้

เมื่อได้อ่านบทนี้แล้ว บางคนอาจจะเลิ่ดรักชาติพล่งปลานเลยเถียว บนข้างต้นนี้เป็นตอนที่
เจ้าเมืองในปกครองของท้าวกะหมังกุหนิง นั้นรับปากเป็นมั่นเป็นเหมาะอย่างดีว่า ตนยินดีร่วมรบร่วม
ต่อสู้อย่างสุดกำลัง พร้อมจะสู้แม้ตัวจะตายก็ยอม กัณฑ์ที่นำมาเปรียบเทียบ คือ กัณฑ์วนประเวศน์

๖) ภยานกรส (รสแห่งความกลัว ตื่นเต้นตกใจ) บทบรรยายหรือพรรณนาที่ทำให้ผู้อ่านผู้ฟัง
ผู้ดู มองเห็นทุกข์ เห็นโทษ เห็นภัยในบาปกรรมทุจริต เกิดความสะดุ้ง กลัวโรคภัยสัตว์ร้าย ภูตผีปีศาจ
บางครั้งต้องหยุดอ่าน รู้สึกขนลุกชู อ่านเรื่อง ผีต่าง ๆ

เห็นระตุถอยเท้าก้าวผิด พระกรายกริชแทงอกตลอดหลัง
ล้มลงด้าวดินสิ้นกำลัง มอดม้วยชีวิตรปลดปลงฯ

เมื่ออ่านแล้วคงรู้สึกอึ้ง เสียขวัญหลังไปชั่วขณะ เราคงจะรู้สึกว่าโลกนี้นั้นล้วนเป็นอนิจจังจริงๆ เพราะเราได้เห็นบทสรุปของการไม่รู้จักที่ต่ำที่สูง บทสรุปของการลำพองตน ตนเองนั้นเป็นดังแสงหิ่งห้อย จะไปแข่งกับแสงอาทิตย์ได้เช่นไร บทข้างต้นนี้บรรยายให้เห็นภาพได้อย่างชัดเจนว่าท้าวกะหมังกุหนิงนั้น เพียงแค่ก้าวเท้าผิดเพียงก้าวเดียว ก็ถูกอิเหนาแทงกริชจากอกทะลุไปถึงหลัง ล้มลงนอนดิ้นลงไปเลยทีเดียว นี่ก็แล้วคง สยดสยองมิใช่น้อย กัณฑ์ที่นำมาเปรียบเทียบ คือ กัณฑ์มัทรี

๗) พีกัสสร (รสแห่งความซัง ความรังเกียจ) บทบรรยายหรือพรรณนาที่ทำให้ผู้อ่านผู้ดูผู้ฟังซังน้ำหน้าตัวละครบ้างตัว เพราะจิต (ของตัวละคร) บ้าง เพราะความโหดร้ายของตัวละครบ้างเช่นเกลียดนางผีเสื้อสมุทร ในเรื่องพระอภัยมณีที่ฆ่าพ่อเจือก เป็นต้น (บาลีเรียกรสนี้ว่า ชิกฺขณฺณรส) ในตอนที่ศึกษานี้ ไม่พบว่ามิตอนที่ให้อารมณ์ได้อย่างเกลียดชังเท่าไรนัก

๘) อัปภูตรส (รสแห่งความพิศวงประหลาดใจ) บทบรรยายหรือพรรณนาที่ทำให้รู้สึกแปลกใจ เอะใจ อย่างหนัก ตื่นเต้นนึกไม่ถึงว่า เป็นไปได้ เช่นนั้น หรือ อัศจรรย์คาดไม่ถึงในความสามารถ ในความคมคายของคารม ในอุบายหรือในศิลปวิทยาคุณแปลกใจในสุปฏิปัติ (ความประพฤติที่ติงาม) แห่งขันตี เมตตา กตัญญู อันยากยิ่งที่คนธรรมดาจะทำได้ (รสนี้บาลีเรียก วิมหะยะรส)

๙) ศานติรส (รสแห่งความสงบ) อันเป็นอุดมคติของเรื่อง เช่น ความสงบสุขในแดนสุชาวดี ในเรื่อง วาสิฏฐี อันเป็นผลมุ่งหมายทางโลก และทางธรรม เป็นผลให้ผู้อ่าน ผู้ดู ผู้ฟัง เกิดความสุขสงบในขณะได้เห็นได้ฟัง ตอนนั้นด้วย (บาลีเรียกรสนี้ว่า สมะรส)

๒.๑๐ พิธีกรรมขณะฟังเทศน์

วัดพุทธประดิษฐ์ ได้เห็นความสำคัญของบุญเดือนสี่มาตลอด ได้นำมาจัดขึ้นเป็นประจำเป็นประจำทุกปี จนมีความโดดเด่นของการเทศน์เฉพาะเทศน์นั้นจะเน้นการเทศน์ เนื้อหาของการเทศน์ สติการเทศน์ นั้นยังคงไว้ซึ่งความงามในการเทศน์บุญเฉพาะเทศน์ ทำให้ผู้มารับฟังการเทศน์ คือ อุบาสก อุบาสิกา ประชาชนทั่วไป ได้ฟังการเทศน์เฉพาะเทศน์ ฟังแล้วเกิดความผาสุกร่มเย็น จิตใจ เบิกบาน เมื่อได้รับฟังเพราะการเทศน์แบบร้อยแก้ว ทำให้การเทศน์เฉพาะเทศน์เป็นเอกลักษณ์ ซึ่งการเทศน์เฉพาะเทศน์ของวัดพุทธประดิษฐ์ โดยภาพรวมมี ๒ แบบ คือ การเทศน์แบบลำเฉพาะเทศน์ และการเทศน์แหล่ ส่วนการเทศน์เฉพาะเทศน์อันเป็นงานประจำวัดพุทธประดิษฐ์นั้น ใช้การเทศน์แบบลำเฉพาะเทศน์ จุดมุ่งหมายโดยตรงของการจัดงานบุญเฉพาะเทศน์ก็คือการต้องการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ ที่ติงามของคนให้มีความเสียสละโดยเริ่มตั้งแต่การเสียสละกำลังกายช่วยเหลือเตรียมงานจนกระทั่งงานเสร็จสิ้น แม้จะมองดูว่าการเทศน์หรือการเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์ที่มุ่งเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์นั้น ฆราวาสได้มีบทบาทนำหน้าไปมากกว่า และดูเหมือนว่าจะมีส่วนได้จากกิจกรรมดังกล่าวมากกว่าที่พระสงฆ์ดำเนินการเองเสียอีก เพราะพระสงฆ์นั้นมุ่งเน้นที่ ความงามเนื้อหาของการเทศน์ ความงามของภาษา ความงามของทำนองของการเทศน์เฉพาะเทศน์ เมื่อผู้ฟังฟังตามแล้วนำไปคิดพิจารณาด้วยตนเองแล้ว จึงจะสามารถกลั่นกรองออกมา

เป็นพฤติกรรมของตนเองที่อยู่ข้างในจิตใจที่ดั่งงามในแต่ละบุคคลได้ สร้างภาพจินตนาการนั้นเป็นภาพลักษณ์ที่ดีต่อชุมชน มองโดยภาพรวมแล้วผู้วิจัยเห็นว่างานบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ พิธีการเทศน์ผะเหวดทำให้คนได้รับรู้ความเป็นมาของตำนานบุญผะเหวด บทบาทของตัวละครแต่ละตัว รวมถึงการทราบวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านโพนที่สื่อออกมาจากการเทศน์ต่าง ๆ ซึ่งควรอนุรักษ์และหวงแหนไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมประเพณีต่อไปสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งที่เราจะเห็นได้จากงานบุญผะเหวดนั่นก็คือ การสร้างงานศิลปะ อันสื่อให้เห็นถึงความละเมียดละไมทางจิตใจของผู้สร้างสรรค์งานศิลป์ เพราะศิลปะเปรียบดังภาษาที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมของมนุษยชาติ ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน บ่อเกิดของอารยธรรมแหล่งต่าง ๆ ของมนุษยชาติ สภาพแวดล้อมล้วนแต่ นำความสงบสุขมา

๒.๑๑ แท้กันท์หลอน

กันท์หลอน เป็นเครื่องกันท์ของผู้มีศรัทธานำมาถวายในวันฟังเทศน์ ไม่เจาะจงรูปใด รูปหนึ่ง เพียงกำหนดว่ารูปใดกำลังเทศน์อยู่บนธรรมมาสน์ก็ถวายรูปนั้น โดยไม่ยอมถวายรูปอื่นเด็ดขาด เมื่อแห่เครื่องกันท์ไปถึงแล้วจุดธูปเทียน พระเทศน์ลงจากธรรมมาสน์ นิมนต์รับเครื่องกันท์พิเศษเรียกว่า ถูกกันท์หลอน บางหมู่บ้านมีกันท์หลอนจำนวนมาก อาจแห่ตั้งแต่เช้าจนมกราคมเมื่อพระเทศน์มหาเวสสันดรชาดก เทศน์กันท์ฉลองจบแล้ว ญาติโยมแต่งขันธ ๕ พร้อมขอโทษคารวะพระรัตนตรัยแล้วนำถวายพระ ดังนี้

คำสัมมาคารวะ โอกาสะ ๆ ผู่ข้าทั้งหลาย ทั้งหญิงชายแลนท้าว ทั้งหนุ่มบ่าวและสาวฮาม ทั้งสูงอาวและพ่อแม่ เฒ่าแก่และลูกตา มีใจใสศรัทธาเฮืองพร้าพร้อม ใจอ่อนน้อมพากันเข้ามาฟังธรรมยังลำหาเวสสันดรชาดก ได้สาธกจบมือหนึ่งวันเดียว บางฟ่องเทียวหาเงินตามแต่ได้ พร้อมกันถือดอกไม้ธูปเทียนทอง ใจฟ่องใสในธรรมขมชื่น ยกยื่นพร้อมพากันมา ได้ศีลانهเหมียงหมาก ข้าวน้ำมากทั้งคาวหวาน เป็นของทานบ่น้อย มีน้ำอ้อยแล่นตาล เป็นของหวานข้าวหนมแลข้าวต้ม ของสั้มแซบซ้อยอุดมดี มีทั้งข้าวมันและข้าวปาด ใส่เต็มถาดแลจานทอง ของในบุงเต็มกะตา เพื่อถวายบูชาพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสังฆเจ้า น้อมตนเข้าบูชาแก่พระรัตนตรัยเจ้าทั้ง ๓ สถิตอยู่ในอาฮามช่วงเขต พร้อมกันถวายเจ้ากุดนวิเศษบรรวร

บัดนี้ผู่ข้าทั้งหลาย ขอแก้ขบาไหววันทา ขอสั้มมาคารวะโทษ จงผายโผดให้กุณา ขอได้อโหสิกรรมหาย กาย วาจา ใจ ผิดพลาด หลอนว่าได้ประมาทบ่ฮู้เมื่อยังตน อดทนเสียงกักก้อง ทั้งพี่น้องเด็กน้อยตายาย บางฟ่องบ้วนน้ำลายในช่วงเขต บ่ได้สังเกตลิ้มตน บางฟ่องเป็นกัวงลนำเด็กน้อย ให้อ้อมอ้อยแล่นกินนม แม่จิ้งโงมจับกินจู้ บางฟ่องบ่ฮู้เหยี่ยวในเขตอาฮาม แล่นเล่นตาม ปิด มีมวง เหล่นในช่วงอยอโยกันโรทันตาแล่นฮ้องให้ ได้ไม้ค่อนไล่ตีกัน เสียนินนาก้องแซวซั่ว บักล้วย่านเมื่อฟังธรรม บ่ยำเกรงเกินประมาท ขอเจ้ากุดจงอนุญาตอโหสิกรรม บ่ได้ตั้งใจทำจงดโทษ จงผายโผดแก่ผู่ข้าทั้งหลาย ได้ยายกันมาฟังเทศน์ ถวายเกตุ่น้อมบูชา ขอถวายสมมาพระสัพพัญญูเจ้า น้อมตนเข้าในโลกุตตรธรรม

ขอถวายบูชาสัมาแก่พระอริยะสงฆ์เจ้า เอาตนเข้าอธิษฐาน ขอบูชา พระเจดีย์ไม้ศรีมหาโพธิ์ บุญนั้น
โสดทั่วชมพู ขอบูชาเทพบุตร เทพดา พระอินทร์ พระพรหม พระยายมราช นางน้อยนารถเมฆชา นาง
ธรรณีสूर เป็นเค้า トラบต่อทุกก้าทุกถายหายบช้า

ขอให้ฝูงข้าทั้งหลาย หายโภภัยอันตรายและพยาธิ หายอุบาทและจัญไร อย่าได้มีจิตใจอัน
เป็นบาปหายบช้า ขอให้ฝูงข้าได้ข้ามวิภวสังสาร เถลิงนิรพานในภพช้อย บางผ่องพวงหนุ่มสาวฮาม ทำบ
งามอย่าได้โทษ บางผ่องบ่เหี้ยงโสดพึงธรรม ใจบ่น่าเหน็ดเหนื่อย นังโดนเหมื่อยเหยียดแข่งชา บางผ่อง
ย่างไปมาปากว่า เมื่อสังขะเจาเทศนา คึดไปมาบ่เอาหุต่อ คึดม่อ ๆถึงเฮือน ใจบิตเบียนคึดถึงฮั่วฮั่ว บ่
เอาใจใส่พึงธรรม บางผ่องคึดนำเด็กน้อย ได้ด่าบ้อยเว้าบตี หัวใจหนีจี้ใจจำบได้คำสอน เลยหวานอนคึด
ถึงลูกเต้า บางผ่องกินเหล้าและเมรัย ในบ่ไสมียาน ปากกล่าวด้นถึกกลืนสุรา ขออาชญากรรมขอ
อโหสิกรรมหายโทษ จงผายโผดให้ฝูงข้าทั้งหลาย ได้ถึงเมืองแก้วแล้วคือ นิรพานทุกตนทุกองค์ข้า
เทอญ

๒.๑๒ ทำนองเสียงเทศน์

ทำนองการเทศน์ของวัดพุทธประดิษฐ์ ส่วนมากนิยมเทศน์ ๓ ทำนอง คือ

๑. ทำนองกาเต้นก๊อน เป็นทำนองเทศน์ช้าบ้างเร็วบ้าง ขยับเสียงช้าเร็วเหมือนอีกาเต้นตาม
มูลไถ มันเดินไปเดินมาก็หยุด ประเดี้ยวก็เดินตามก๊อนมูลไถ ผู้เทศน์จะขยับเสียงบ้างปล่อยเสียงบ้าง ฟัง
แล้วไพเราะ ผู้ฟังรู้สึกโล่งใจ ทำนองกาเต้นก๊อนนี้

๒. ทำนอง ลมพัดพร้าว หรือลมพัดชายเขานั้น เป็นลักษณะการเทศน์ปล่อยเสียงทอด เสียง
แรงบ้างเบาบ้าง ทำนองเดินหนังสือช้าเสียงยาวเหมือนลมพัดใบต้นพร้าวหรือพัดชายเขา เทศน์ช้าไม่รีบ
ร้อน ว่าเป็นจังหวะอย่างสบายใจ ไม่โลดโผน ทำนองเรียบ ๆ

๓. ทำนองช้างเทียมแม่ หรือลูกโคเทียมพ่อโค เป็นทำนองเทศน์เสียงน้อยเสียงใหญ่ กดเสียง
พอดีไม่ค่อยปล่อยเสียง ทำนองสูงต่ำไม่ยัดเยียด เดินหนังสือขยับเสียงไปในตัว ไม่เล่นเสียงยาว ได้วรรค
ตอนสม่ำเสมอ ไม่ยาว ไม่สั้น เดินท้องเรื่องแจ่มใส

การเทศน์ผะเหวดตามทัศนะจิตนิยมของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอเชียงยืน
จังหวัดมหาสารคาม ก็เป็นส่วนหนึ่งที่แสดงถึงจินตนาการ การถ่ายทอดถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ
พุทธประวัติอันสำคัญยิ่ง และยังเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นได้ชัดเจนในความศรัทธาและรักใคร่ ใน
พระพุทธศาสนา ซึ่งในประเด็นของความงามตามหลัก จิตนิยมนี้ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์ประชากร
กลุ่มผู้ให้ข้อมูล และกลุ่มประชากรที่มีคำให้สัมภาษณ์ที่สอดคล้องแนวคิดของกลุ่มจิตนิยม นั้นมีคำให้
สัมภาษณ์ ดังนี้

พระครูโฆสิตธรรมวิมล ได้กล่าวว่า “ประเพณีบุญผะเหวด การเทศน์มหาชาติของ ชาวอีสานเขตบ้านพากันทำทุก ๆ ปี ในทุก ๆ บ้าน ซึ่งสิ่งที่เด่นที่สุดคือการเทศน์ผะเหวด ซึ่งทำนองบทร้อยกรองที่กลั่นจากหัวใจของเฒ่าคนแก่ในสมัยก่อนเป็นผู้เรียบเรียงมาให้ฟังง่ายเข้าใจเร็ว ในปัจจุบันเทศน์เป็นทำนองสรภัญญ์เป็นเสียงแหล่อีสาน มีการสมมติตัวตนประกอบให้เข้าใจทั้งคนเทศน์และ คนฟัง มีใจความที่มุ่งเน้นให้ผู้ฟังนำไปปฏิบัติบูชา ให้เข้าถึงหลักธรรมในการเทศน์ผะเหวด เช่น ให้รู้จักการให้ทาน ส่วนภาษาเป็นภาษาพื้นบ้านแต่ละท้องถิ่นมีการใช้ภาษาที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งสวยงามทางด้านจิตใจอย่างมากสำหรับผู้ที่ได้รับฟังการเทศน์”^๓

พระครูประดิษฐ์วิริยาภรณ์ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “ความงามของการเทศน์ผะเหวดนั้น เกิดจากการได้ยินได้ฟังการเทศน์ จนทำให้เกิดความปิติในจิตใจ โดยไม่ต้องจำเป็นว่าจะต้องมี ความไพเราะอย่างเดียว เนื่องจากความศรัทธานั้น ล้วนเกิดจากจิตสำนึกภายในมากกว่า แสดงให้เห็นถึงความเคารพในพุทธศาสนาของคนฟัง”^๔

พระประเสริฐ ปญญาโว ได้กล่าวว่า “การเทศน์ผะเหวดนั้น เป็นคำเรียกของ ชาวพื้นบ้านอีสานที่จัดขึ้นตามฮีตประเพณีสืบกันมา ซึ่งทางวัดพุทธประดิษฐ์เองก็จัดขึ้นทุกปี ส่วนสำคัญที่ขาดไม่ได้คือการเทศน์ผะเหวด ซึ่งเป็นการนำเรื่องราวของพระเวสสันดรมาแสดง ส่วนการเทศน์ก็แตกต่างกันไปแต่ละภาคแต่สิ่งที่มีทุกภาคคือการแสดงออกถึงความศรัทธาในศาสนา ทำให้ผู้เทศน์เองก็เทศน์ด้วยความตั้งใจ ผู้ฟังก็ฟังด้วยความเคารพอ่อนน้อมต่อพระศาสนาด้วยจิตใจ”^๕

พระปรีชา กินรี ได้อธิบายไว้ว่า “การเทศน์ผะเหวดนั้นมีเนื้อหาสาระที่สำคัญและ คนเทศน์จะเน้นทำนองที่น่าฟัง ทำให้คนฟังเพลิดเพลินไปตามกัน”^๖

นายสำราญ บุตรล้านช้าง อุบาสกวัดพุทธประดิษฐ์ให้สัมภาษณ์ว่า “สำหรับผู้ที่ได้ฟังการเทศน์ผะเหวด ไม่ว่าจะเข้าใจเนื้อหาหรือไม่เข้าใจก็ตาม แต่จะได้ความไพเราะของทำนองซึ่งผู้เทศน์ถ่ายทอดออกมา ทำให้สนุกสนานไปด้วย ซึ่งการฟังเทศน์นั้นก็ทำให้รู้สึกดีต่อสภาพจิตใจอีกด้าน” ส่วนอุบาสกอีกท่านหนึ่งคือ^๗

นายลัม คำดี ก็อธิบายว่า “กาเทศน์ผะเหวดทุกวันนี้นิยมให้การเทศน์ ๓ รูป และการเทศน์ก็เทศน์แบบตัดตอนให้สั้นลงเพื่อกระชับเวลา และได้ใจความของเรื่องราวในการเทศน์ เน้นความไพเราะสนุกสนานที่ทำให้คนฟังมีความสุข จนเป็นที่นิยมสืบมาเรื่อย ๆ”^๘

^๓ สัมภาษณ์ พระครูโฆสิตธรรมวิมล, พระสงฆ์วัดพุทธประดิษฐ์, ๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

^๔ สัมภาษณ์ พระครูประดิษฐ์วิริยาภรณ์, พระสงฆ์วัดพุทธประดิษฐ์, ๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

^๕ สัมภาษณ์ พระประเสริฐ ปญญาโว, พระสงฆ์วัดพุทธประดิษฐ์, ๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

^๖ สัมภาษณ์ พระปรีชา กินรี, พระสงฆ์ในตำบลโพธิ์ทอง, ๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

^๗ สัมภาษณ์ นายสำราญ บุตรล้านช้าง, อุบาสกวัดพุทธประดิษฐ์, ๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

^๘ สัมภาษณ์ นายลัม คำดี, อุบาสกวัดพุทธประดิษฐ์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

นายสมร ไปดง ประชากรในชุมชนวัดพุทธประดิษฐ์ก็ได้กล่าวว่า “บุญผะเหวดนั้น จัดขึ้นตามฮีตประเพณีสืบกันมา วัดพุทธประดิษฐ์ก็จัดทุกปี ที่ขาดไม่ได้คือการเทศน์ผะเหวด ซึ่งเป็นการนำเรื่องราวของพระเวสสันดรมาแสดง การเทศน์ของทางอีสานแตกต่างกับทุกภาค แต่ก็ผู้ฟังก็ฟังด้วยความเคารพนอบน้อมต่อพระศาสนาด้วยจิตใจ”^๙

นอกจากนั้นยังมีประชากรกลุ่มเป้าหมายที่ให้สัมภาษณ์แตกต่างออกไปอีก คือ

นายภักภูมิ ภูศรี ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “การเทศน์ผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์นั้นแต่ละปีจะแตกต่างกันเพียงแค่ลักษณะการเทศน์น้อยนิดเท่านั้นเอง เพราะแต่ละปีทางวัดก็นิมนต์พระสงฆ์มาเทศน์ไม่ซ้ำกัน บางปีก็สนุกสนามได้สาระ บางปีก็ไม่เพลิดเพลินแต่ได้สาระใจความ จะมีความไพเราะหรือไม่นั้นก็ขึ้นอยู่กับพระสงฆ์ผู้เทศน์ด้วย” ส่วน^{๑๐}

นายสงวน อุบันท์ ชาวบ้านโพนทองก็อธิบายว่า “หลังจากที่ได้ฟังการเทศน์ผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์มาต่อกันหลายปี จะสังเกตเห็นได้ว่าเสียงเทศน์จะไพเราะหรือไม่นั้นบางครั้งก็ต้องขึ้นอยู่กับเทคนิคของผู้เทศน์เอง ก็มีการปรับเปลี่ยนเสียงไปตามจังหวะด้วย แต่เนื้อหานั้นคงเดินทั้งหมด” และ^{๑๑}

นายเชมชาติ ไชยโวหาร ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “การเทศน์จะมีความไพเราะสนุกสนานนั้น จะขึ้นอยู่กับผู้เทศน์เอง ซึ่งจะมีเทคนิคการเทศน์ไม่เหมือนกัน บางรูปเสียงไพเราะ บางรูปก็พอฟังได้ แต่ปัจจุบัน การจัดเทศน์บุญผะเหวดนั้นจะนิยมใช้พระสงฆ์ที่เสียงดีมาเทศน์ในประเพณีแต่ละปี” นอกจากนี้ ยังมีประชากรกลุ่มเป้าหมายอีกส่วนหนึ่ง ได้ให้สัมภาษณ์แตกต่างออกไปอีก คือ ^{๑๒}

พระอธิการอัมพร อนุตตรโ ได้กล่าวว่า “การเทศน์ผะเหวดนั้น เป็นการถ่ายทอดเรื่องราวคล้าย ๆ กัน แตกต่างแค่เพียงภาษาที่ใช้เทศน์ ส่วนการเทศน์ผะเหวดจะมีความไพเราะ หรือไม่นั้นจะต้องประกอบกับเทคนิคการเทศน์และความตั้งใจของผู้ฟังด้วย ซึ่งการเทศน์ผะเหวดของทางวัดพุทธประดิษฐ์เองก็มีความไพเราะ งามจดทั้งทางด้านภาษาและได้เนื้อหาสาระ ทำให้ผู้ฟังปิติ อิ่มอกอิ่มใจ และมีความเคารพศรัทธาต่อพระพุทธศาสนายิ่งขึ้นไปอีก”^{๑๓}

^๙ สัมภาษณ์ นายสมร ไปดง, อุบาสกวัดพุทธประดิษฐ์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐} สัมภาษณ์ นายภักภูมิ ภูศรี, อุบาสกวัดพุทธประดิษฐ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑} สัมภาษณ์ นายสงวน อุบันท์, ประชาชนที่เคยฟังเทศน์ผะเหวดวัดพุทธประดิษฐ์, ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒} สัมภาษณ์ นายเชมชาติ ไชยโวหาร, ประชาชนที่เคยฟังเทศน์ผะเหวดวัดพุทธประดิษฐ์, ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระอธิการอัมพร อนุตตรโ, พระสงฆ์ในตำบลโพนทอง, ๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

นายสงวน ผิวผ่อง ก้ออธิบายว่า “การเทศน์ผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์นั้นแต่ละปีทางวัดได้นิมนต์พระนักเทศน์ที่มีชื่อเสียง เทศน์ได้เนื้อหาสาระชัดเจน ซึ่งจะทำให้ผู้ที่ได้ฟังการเทศน์มีความเข้าใจและเพลิดเพลินในจิตใจ ผังความเคารพศรัทธาต่อพุทธศาสนาลงไป” และ^{๑๔}

นางสาวสุภาณี ภูศรี ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “การเทศน์ผะเหวดของทางวัดพุทธประดิษฐ์นั้นแต่ละปี จะนิมนต์พระนักเทศน์เสียงที่ชำนาญมาเทศน์ในงาน การเทศน์จะไพเราะก็ขึ้นอยู่กับพระผู้เทศน์ และการขยายเนื้อความของเรื่องที่เทศน์ด้วย”^{๑๕}

ผู้วิจัย จึงได้ศึกษาความงามการเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดตามทัศนะจิตนิยมของ วัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพททอง อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งการเทศน์ในประเพณี บุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์นั้น ก็มีความไพเราะ มีความงามทั้งทางด้านเนื้อหาและปริศนาธรรม ด้านภาษา ด้านจังหวะท่วงทำนอง ซึ่งจะได้อธิบายในหัวข้อ ดังต่อไปนี้

๒.๑๓ การเคารพหนังสือเทศน์

การแสดงความเคารพตามหลักพระพุทธศาสนา ต่อพระรัตนตรัย ปุชนียสถาน ปุชนียวัตถุ และปุชนียบุคคล

การเคารพถือว่าเป็นมงคล คือ ความเจริญก้าวหน้า เพราะความเคารพเป็นสิ่งปลูกสร้างนิสัย ในทางที่ดีงามน่ารัก เสริมบุคลิกภาพของคนให้น่าคบหา ช่วยให้คนอยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็น สนิทสนม ไม่เบียดเบียนกัน ความเคารพทำให้คนประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ประกอบการสิ่งใดก็อบอุ่นใจ เพราะมีเพื่อนมากมีผู้ให้การสนับสนุนช่วยเหลือมาก คนที่รู้จักเคารพผู้อื่น ถือว่าเป็นคนดี มีมารยาท ไปในที่ไหน ๆ มักได้รับการต้อนรับและทักทายก่อนเสมอ เป็นบุคคลที่สังคมต้องการ บิฑามารดา ครู อาจารย์ และญาติมิตร ย่อมมีเมตตาจิตต่อลูกหลาน และศิษย์ที่มีความเคารพ พระพุทธศาสนาแสดงประเภทแห่งบุคคลที่ควรเคารพไว้ ดังนี้

๑. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นศาสดาเอกของโลก ให้กำเนิดพระพุทธศาสนา เผยแพร่ธรรม สอนประชาชน ให้ละชั่วประพฤติดีชั่วระจิตใจของตนให้บริสุทธิ์

๒. พระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้ธรรมดับกิเลสตัณหาได้เฉพาะตัวไม่สอนผู้อื่น ประพฤติ สันโดษตามลำพัง มีเมตตากรุณาเมตตาอุเบกขาเป็นเครื่องอยู่ ไม่สั่งสมบุญไม่สั่งสมบาปไม่เป็นศัตรูกับใคร แม้เมตตาจิตให้เกิดความสุขแก่สัตว์โลกอย่างเดียว

๓. พระสงฆ์สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบทางกายวาจาและใจด้วย ตนเองแล้ว สืบต่ออายุพระพุทธศาสนาด้วยการเทศน์สั่งสอนประชาชนให้ประพฤติดีปฏิบัติชอบตามพระ

^{๑๔} สัมภาษณ์ นายสงวน ผิวผ่อง, ประชาชนที่เคยฟังเทศน์ผะเหวดวัดพุทธประดิษฐ์, ๘ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๕} สัมภาษณ์ นางสาวสุภาณี ภูศรี, ประชาชนที่เคยฟังเทศน์ผะเหวดวัดพุทธประดิษฐ์, ๘ มีนาคม ๒๕๖๐.

อุปฌาย์อาจารย์ ผู้คอยสอดส่องความประพฤติแล้ววักกล่าวตักเตือน แนะนำ พร่ำสอน ศิษยานุศิษย์ ให้ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย

๔. มารดาบิดาผู้ให้กำเนิดบุตรธิดา และเลี้ยงดูอบรมสั่งสอนบุตรธิดาของตนให้เจริญเติบโตเป็นคนดีมีวิชาความรู้

๕. ญาติผู้เจริญในสกุลมีพี่ชายพี่สาวเป็นต้น ท่านผู้เจริญเหล่านั้น ย่อมปรารภนาดี และหวังดีต่อพวกน้อง ๆ และลูกหลานในสกุลของตนอยู่แล้ว ยิ่งเห็นพวกพี่น้อง และลูกหลาน มีสัมมาคารวะต่อตน ก็ยิ่งจะเพิ่มพูนความรักความเมตตามากขึ้นอุทุมบุคคล ๓ ประเภท ได้แก่

ก. ขาดูทุม ผู้เจริญโดยชาติสกุลมีพระมหากษัตริย์เป็นต้น ท่านเหล่านี้ได้ดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ปกครองประเทศชาติให้สงบร่มเย็น ไพร่ฟ้าประชาชนไม่เดือดร้อนประกอบอาชีพการงานเป็นปกติเพราะอาศัยพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระองค์ พระมหากษัตริย์บางพระองค์ทรงห่วงใยในประชาชนยิ่งกว่าทางห่วงใยในตัวของพระองค์เองอีก

ข. ้วยดูทุม ผู้เจริญด้วยวัยมีอายุยืนนาน เป็นรัตตัญญูรอบรู้เชี่ยวชาญปัญหาทางโลกและทางธรรมได้ดี ควรเคารพท่านในฐานะผู้แก่ผู้เฒ่าผ่านประสบการณ์แห่งชีวิตมานาน รู้ดีรู้ชั่วเห็นพระจันทร์พระอาทิตย์มาก่อนเรา

ค. คุณดูทุม ผู้เจริญด้วยคุณความดีมีศีลมีกัลยาณธรรม เป็นบัณฑิตบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม

บุคคลผู้ไม่มีความเคารพต่อพระรัตนตรัย ต่อปูชนียวัตถุ และปูชนียบุคคล ถือว่าเป็นอัปมงคล ทำให้เกิดความเสื่อมโชคลาภ ประสบเคราะห์ร้าย อัปยศชื่อเสียง ทำลายบุคลิกภาพสิ้น สง่าราศีกลายเป็นบุคคลแข็งกระด้างไม่น่าคบหา ไม่น่าไว้วางใจของชุมชน ความไม่เคารพจึงเป็นตัวทำลายไมตรีจิต ทำให้การงานต่าง ๆ ประสบความล้มเหลว เพราะขาดคนร่วมมือช่วยเหลือ ความไม่เคารพทำให้โลกร้อนเป็นไฟ เพราะเมื่อไม่มีการเคารพกัน ทำให้ไม่เกรงใจกัน การไม่เกรงใจกันทำให้เกิดการถือดี การถือดีทำให้เกิดการข่มขู่กันทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง การข่มขู่กัน ทำให้เกิดการบาดหมางกัน การบาดหมางกันทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน การทะเลาะวิวาทกัน ทำให้เกิดการมุ่งทำลายกันให้ย่อยยับไปในที่สุด ความไม่เคารพจึงเป็นเรื่องอัปมงคลดังกล่าว

๒.๑๔ ถวายกัณฑ์เทศน์

กัณฑ์เทศน์พิเศษนอกเหนือจาก กัณฑ์เทศน์ใน "บุณยะเหวด" ซึ่งมีเพียง ๑๓ กัณฑ์ และ แต่ละกัณฑ์จะมีเจ้าภาพเป็นเจ้าของกัณฑ์นั้น ๆ อยู่แล้ว กัณฑ์หลอน จึงเป็นกัณฑ์เทศน์ที่ไม่ได้จองไว้ก่อน แต่จะเป็น กัณฑ์เทศน์ที่ชาวบ้านแต่ละคุ้มร่วมกันจัดขึ้นในวันที่มีการ เทศน์ผะเหวดนั่นเอง โดย ผู้มีศรัทธาจะตั้งกัณฑ์หลอนไว้ที่ บ้านของตนแล้วบอกกล่าวพี่น้องที่มีบ้านเรือนอยู่ในคุ้มนั้น ๆ จัดหาปัจจัยไทยทานต่าง ๆ เท่าที่มีจิตศรัทธาหาได้ ซึ่งส่วนมาก จะใช้กระบุงหรือกระจาตไม้ไผ่ หรืออาจจะเป็นถังน้ำ

พลาสติก ใส่ข้าวสารลงไปประมาณครึ่งถัง แล้วหาต้นกล้วยขนาดสูง ประมาณ ๑ เมตร ตั้งไว้กลางกระบุง กระจาด หรือถังน้ำนั้น แล้วนำเงินชนิดต่าง ๆ เช่นใบละ ๒๐, ๕๐, ๑๐๐, ๕๐๐ หรือ ๑,๐๐๐ บาท คีบด้วยไม้ไผ่ แล้วนำไปเสียบไว้ที่ลำต้นของ ต้นกล้วย ส่วนที่โคนต้นกล้วยนั้นนอกจากข้าวสารแล้วอาจจะนำปัจจัยอื่น ๆ เช่น รูปเทียน ผงซักฟอก มะพร้าวอ่อน กล้วยสุก ยาสามัญ ประจำบ้าน ฯลฯ ใส่ไว้เป็นเครื่องไทยทาน

เมื่อได้เวลานัดหมาย คณะผู้มีศรัทธาจะพากันแห่กัน หลอมจากที่ตั้งโดยมีกลองยาว แคน ฉิ่ง ฉาบ ฯลฯ นำขบวน ผู้มีศรัทธาบางคนก็จะพากันเพื่อนรำไปตามจังหวะเสียงกลอง อย่างสนุกสนานพอถึงวัดจะแห่รอบศาลาโรงธรรมโดยเวียน ขวา ๓ รอบ แล้วนำกันหลอมขึ้นบนศาลาถวายแด่ภิกษุรูปที่กำลังเทศน์อยู่ขณะนั้น กันต์หลอม สามารถนำไปทอดได้ ตลอดทั้งวันขณะที่มี การเทศน์มหาชาติ ซึ่งอาจจะถึงมืดค่ำก็ได้ และอาจจะมีการหลอมจากหมู่บ้านอื่นแห่มาสมทบอีก ก็ได้ โดยไม่จำกัดจำนวน ถือเป็นการสร้างความสามัคคีของคนระหว่างหมู่บ้าน ที่อยู่ในละแวกเดียวกัน

๒.๑๕ คำสมาคารวะ

วัดพุทธประดิษฐ์ ได้เห็นความสำคัญของบุญเดือนสี่มาตลอด ได้นำมาจัดขึ้นเป็นประจำเป็นประจำทุกปี จนมีความโดดเด่นของการเทศน์ผะเหวดซึ่งการเทศน์นั้นจะเน้นการเทศน์ เนื้อหาของการเทศน์ ลีลาการเทศน์ นั้นยังคงไว้ซึ่งความงามในการเทศน์บุญผะเหวด ทำให้ผู้มารับฟังการเทศน์ คือ อุบาสก อุบาสิกา ประชาชนทั่วไป ได้ฟังการเทศน์ผะเหวด ฟังแล้วเกิดความผาสุกร่มเย็น จิตใจ เบิกบาน เมื่อได้รับฟังเพราะการเทศน์แบบ ร้อยแก้ว ทำให้การเทศน์ผะเหวดเป็นเอกลักษณ์หลังจากการเทศน์จบลงก็จะมีพิธีกล่าวคำคารวะพระรัตนตรัย (กล่าว ตอนเทศน์ผะเหวดหมดทุกกันต์และเทศน์ฉลองผะเหวดแล้ว ก่อนผู้ไปร่วมฟังเทศน์กลับบ้าน) ผู้วิจิตรจะขอยกตัวอย่าง การทำสมาคารวะของวัดพุทธประดิษฐ์ ดังนี้

โอกาสะ โอกาสะ ผุ่งข้าทั้งหลาย ทั้งหญิงชายและนงค์ท้าว ทั้งผู้บ่าวและผู้สาว ทั้งลุงอาวและพ่อแม่ทั้งเฒ่าแก่และลูกตา ทั้งท้าวพญาเสนาและอำมาตย์ ทั้งนักปราชญ์และบุโรหิต ทั้งบัณฑิตและชาวเมือง มีศรัทธาเลื่องพร้าพร้อม ใจอ่อนน้อมในธรรม บางพ้อมีเงินคำ ตามแต่ได้ บางพ้อมีดอกไม้และเผิงเทียน ใจเสถียรขมชื่นยาเย็นพร้อมกันมา มีดีลาและเมียงหมาก หลากหลาก พร้อมอาหารมีเครื่องหวานเป็นเค้า คือว่าข้าวต้มและข้าวหนมประสมกับข้าวมธุปายาส ข้าวปาดและข้าวมัน สัพพะสรรพ ปึงจีหมกมอกหมี่ แกมแกม เป็นของแพงอันประณีตแซบซ้อยจิตเพิงใจ มโนมัยตกแต่ง พร้อมกันแล้วจึงนำมาถวายบูชาเลิศแล้ว แต่พระแก้วเจ้าทั้งสามในอาฮามช่วงเขต ถวายแด่เจ้ากุนตนิเศษ ก็ทวารแล้วบรรจบ

บัดนี้ผุ่งข้าทั้งหลาย จึงประมวณมายังเครื่องบูชาทั้งหลาย ๒ ประการ คือ อามิสบูชา และขันธบูชา ภายในและภายนอก บูชาภายในคือจิตใจและขันธทั้งห้า แห่งผุ่งข้าทั้งหลายภายนอกนั้นคือ ข้าวตอก ดอกไม้ และรูป เทียน อันผุ่งข้าทั้งหลายได้ตั้งใจเสียนตั้งไว้ช่องหน้าแล้ว ก็จึงอธิษฐาน ให้เป็น

๕ โกฎฐาส ปฐมโกฎฐาสถำนหนึ่งนั้น ผูกเข้าทั้งหลาย ขอถวายสมมาบูชาแต่สัพพัญญเจ้า ตนเป็นเค้าโผด สัตว์โลกเนื่องนอก โกฎฐานอันถำนสองนั้น ผูกเข้าทั้งหลาย ขอถวายสมมาบูชาแค่ นวโลกุตตรธรรมเค้าเจ้า ดวงงาม โกฎฐานอันถำนสามนั้น ผูกเข้าทั้งหลาย ขอถวายสมมาแต่ พระอริยสงฆ์ ตนทรงศีลาอันถำนถึ โกฎฐานอันถำนสี่นั้นผูกเข้าทั้งหลาย ขอถวายสมมาบูชาแต่สฤบ ฐูปพระพุทเจ้าและเจตีย์ ทั้งพระศรีมหาโพธิ์อันอยู่ในหมื่นโยชน์ชมพู ดูตระการงามในมนุษย์แหล่งหล้า โกฎฐานอันถำนห้า นั้น ผูกเข้าทั้งหลาย ขอถวายสมมาบูชาแต่เทพบุตรเทพดาพระอินทร์ พระพรหม พญายมบาล ท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่ นางนัยนาถ เมฆลางธรรณีสूरย์เป็นเค้า อันเป็น เจ้าพสุธา ผูกเข้าทั้งหลายบ่ออาจจกัณับจักคนนาได้ ลำดับต่อเลียงกัน มายังโทษอันเป็นเค้า ตราบต่อ เท้าปัดนี้ก็ตี โทษอันเกิดจากการวิ มโนทวารตีถึจิตใจ หลอนว่าได้ปาก โผดและได้กล่าววจา ได้ครหาติเตียนพระพุทฐูปเจ้าว่าบ่งาม องค์ฮามนั้นช่วงสูงสักสะหนอย องค์น้อย นั้นยังต่ำพอประมาณองค์กลางนั้นหนาบางบ่ช่อยโซติ องค์ใหญ่นั้นว่าหนาโผดบ่เสมอกัน หลอนว่าได้ตี เตียนพระจอมธรรม วามีสีอันเศร้า ขอพระพุทเจ้าจงโผดกุณา อย่าได้เป็นโทษานุโทษต้อง เป็นบาป ต้องอยู่ในวิฏสงสาร ก็ข้าเทอญ

สรุป

ประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธรประดิษฐ์ ตำบลโพหนอง อำเภอยะยั้ง จังหวัดมหาสารคาม ถือว่ามีประวัติความเป็นมายาวนาน ซึ่งเป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่น่าศึกษาเกี่ยวกับการจัดงานบุญประเพณีบุญผะเหวดของบรรพบุรุษที่ชาวอีสานได้สืบทอดต่อกันมา เป็นวัฒนธรรมที่ดงาม แฝงคติความเชื่อ เรื่อง บุญ บาป ความดี ความชั่ว สิ่งที่ดีควรทำ สิ่งที่ไม่ควรเคารพ ศีลธรรม พุทธศาสนา ซึ่งเหล่านี้ได้ทำให้หันสัจใจของชาวอีสาน เป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ กตัญญูรู้คุณ เคารพผู้อาวุโส เคารพพระสงฆ์ เป็นคนดี มีศีลธรรมส่งผลให้เกิดสังคมที่สงบสุข เป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของประเพณี ในขณะเดียวกันชาวอีสานได้นำคติบุญผะเหวด ไปใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น หากบุคคลใดใจบุญสุนทาน มักได้รับคำยกย่องชื่นชมให้เป็นแบบอย่าง เหมือน พระเวสสันดร หากบุคคลใดเที่ยวขอ ก็จะถูกมองว่า เป็นชุก ซึ่งหากเมื่อได้รับการเปรียบเทียบแบบนั้น ชาวบ้านมีทั้งดีใจ และเสียใจ และพยายามปฏิบัติตนเอง ให้ได้รับการยกย่องให้เป็นแบบอย่างที่ดี

ดังนั้นในปัจจุบัน ชาวบ้านโพหนอง จึงได้เห็นความสำคัญของบุญเดือนสี่มาตลอด ได้นำมาจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี จนมีความโดดเด่นของการเทศน์ผะเหวดซึ่งการเทศน์นั้นจะเน้น การเทศน์ เนื้อหาของการเทศน์ สืลาการเทศน์ นั้นยังคงไว้ซึ่งความงามในการเทศน์บุญผะเหวดทำให้ผู้มารับฟังการเทศน์ คือ อุบาสก อุบาสิกา ประชาชนทั่วไป ได้ฟังการเทศน์ผะเหวด ฟังแล้วเกิดความผาสุกร่มเย็น จิตใจเบิกบาน เมื่อได้รับฟังเพราะการเทศน์แบบร้อยแก้ว ทำให้การเทศน์ผะเหวดเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งการเทศน์ผะเหวดของวัดพุทธรประดิษฐ์ โดยภาพรวมมี ๒ แบบ คือ การเทศน์แบบลำผะเหวด และการเทศน์แหล่งส่วนการเทศน์ผะเหวดอันเป็นงานประจำวัดพุทธรประดิษฐ์นั้น ใช้การเทศน์แบบลำผะเหวด

จุดมุ่งหมายโดยตรงของการจัดงานบุญผะเหวดก็คือ การต้องการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ ที่ดีงามของคนให้มีความเสียสละ โดยเริ่มตั้งแต่การเสียสละกำลังกายช่วยเหลือเตรียมงานจนกระทั่งงานเสร็จสิ้น แม้จะมองดูว่าการเทศน์หรือการเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์ที่มุ่งเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ เพราะพระสงฆ์นั้นมุ่งเน้นที่ ความงามด้านเนื้อหาและปริศนาธรรมของการเทศน์ผะเหวด เมื่อผู้ฟังฟังตามแล้วก็จะนำไปคิดพิจารณาด้วยตนเองจึงจะสามารถกลั่นกรองออกมาเป็นพฤติกรรมของตนเองที่อยู่ข้างในจิตใจที่ดีงามในแต่ละบุคคลได้สร้างภาพจินตนาการนั้นเป็นภาพลักษณ์ที่ดีต่อชุมชน

มองโดยภาพรวมแล้วผู้วิจัยเห็นว่างานประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ จะมีวิธีการเทศน์ผะเหวด ที่ทำให้คนได้รับรู้ถึงความเป็นมาของตำนานบุญผะเหวด บทบาทของตัวละครแต่ละตัว รวมถึงการทราบวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านโพธิ์ที่ได้นำข้อคิดหรือหลักธรรมที่ได้จากการฟังเทศน์ต่าง ๆ ซึ่งควรอนุรักษ์และหวงแหนไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมต่อไปสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่ง ที่เราจะเห็นได้จากงานบุญผะเหวด

การเทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์นั้น จะมีความโดดเด่นในการเทศน์ผะเหวด คือ การเทศน์นั้นจะเป็นการเทศน์แบบลำผะเหวดหนังสือโบราณ ทำนองร้อยแก้ว โดยเนื้อหาปริศนาธรรมของการเทศน์ จะเน้นเรื่องความงามและรูปแบบในการเทศน์ที่เป็นหลักเกณฑ์ในเรื่องความงาม ๓ ด้าน คือ ความงามด้านเนื้อหาและปริศนาธรรม ความงามด้านภาษา และความงามด้านจังหวะท่วงทำนอง

บทที่ ๓

ทฤษฎีความงามในทัศนะจิตนิยม

ทฤษฎีความงามตามทัศนะจิตนิยม ผู้วิจัยได้แบ่งจัดเนื้อหาสาระของการศึกษาออกเป็นลำดับขั้นตอน เพื่อให้เข้าใจง่ายตามลำดับ ดังต่อไปนี้

- ๓.๑ ประวัติทัศนะจิตนิยม
- ๓.๒ ความหมายของจิตนิยม
- ๓.๓ ทฤษฎีจิตนิยม
- ๓.๔ ลักษณะของจิตนิยม
- ๓.๕ วิวัฒนาการของจิตนิยม
- ๓.๖ จิตนิยมทัศนะตะวันตก
- ๓.๗ เกณฑ์การตัดสินความงาม

๓.๑ ประวัติทัศนะจิตนิยม

คำว่า จิตนิยม^๑ เป็นศัพท์บัญญัติศัพท์หนึ่งของ (Idealism) ที่ใช้ในทางอภิปรัชญา แต่ถ้าใช้ในทางจริยศาสตร์ ท่านบัญญัติศัพท์ภาษาไทยอีกศัพท์หนึ่งว่า “อุดมคตินิยม” จึงก่อให้เกิดปัญหาตอบมาว่า คำว่า (Idealism) คำเดียว ทำไมจึงบัญญัติศัพท์ภาษาไทยถึง ๒ คำ เกี่ยวกับปัญหานี้ มีคำตอบว่า เพราะท่านใช้ในความหมายต่างกัน กล่าวคือ ในทางจริยศาสตร์ท่านใช้คำว่า (Idealist) หมายถึง บุคคลผู้เห็นเป้าหมายอันสูงส่งของชีวิต และพยายามจะเข้าถึงเป้าหมายอันนั้นให้ได้ ในภาษาไทยเราจึงเรียกบุคคลเช่นนี้ว่า “นักอุดมคติ” แต่ในทางอภิปรัชญา (Idealist) หมายถึง บุคคล ผู้ศึกษาค้นคว้าว่า อะไรคือความจริง อะไรคือสภาพมูลฐานของสิ่งทั้งหลายที่เข้ากันได้กับความรู้สึคนึกคิด และจิตใจของมนุษย์ ดังที่บริดลีย์ (F.H. Bradley) ได้กล่าวไว้ว่า “นอกเหนือจากจิตแล้ว ไม่มี หรือไม้อาจมีความจริงใด ๆ อื่น ยิ่งเป็นเรื่องของจิตมากเท่าใด ก็ยิ่งมีความจริงมากเท่านั้น” ในภาษาไทยจึงเรียกบุคคลเช่นนี้ว่า “นักจิตนิยม”

คำว่า “จิตนิยม” (Idealism) เป็นกลุ่มนักปรัชญาที่มีความเชื่อว่า ความแท้จริงของปฐมธาตุ มีอยู่อย่างเดียว มีลักษณะเป็นนามธรรม ไม่สามารถจับต้องได้ มองเห็นไม่ได้ สิ่งนั้นคือ “จิต” โดยถือว่าสรรพสิ่งในจักรวาล เมื่อค้นหาความแท้จริงให้ถึงที่สุดแล้ว จะมีสภาพเป็นจิต หรือนามธรรม เราไม่

^๑ ประยงค์ แสนบุราณ, ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๖.

สามารถรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ของคนธรรมดา เช่น เรื่องพระเจ้ากฏแห่งกรรม อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น แม้ว่าเราไม่สามารถจะรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ หรือไม่สามารถมองเห็น หรือสัมผัสได้ แต่ก็ เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงในธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ปรากฏในฐานะเป็นนามธรรม หรือออสสาร (Immaterial) คำว่า “จิต” แปลว่า คิด เป็นธรรมชาติที่ซับซ้อน มีความอยากเป็นพื้นฐาน มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น มนัส มโน วิญญาณ และจิต นักปรัชญากลุ่มจิตนิยม เชื่อว่า มนุษย์ประกอบด้วยกาย และจิต จิตเป็นออสสาร ไม่มีตัวตน ไม่มีรูปร่าง เป็นตัวการสำคัญในการทำให้มนุษย์มีความคิด มีความรู้สึก และเป็นการบ่งการให้ ร่างกายทำอะไรได้ตามความต้องการของจิต จิตมีสภาพเป็นจริง และเป็นอิสระจากกาย ในลักษณะ ของความเชื่อของชาวจิตนิยม เป็นลักษณะ ที่สุดโต่งเกี่ยวกับสภาวะที่เป็นนามธรรม เพราะชาวจิตนิยม บอกเราให้ทราบว่า “มีสิ่งที่เป็นจริงยิ่งกว่าวัตถุหรือสสาร เป็นความจริงที่ไม่มีตัวตน มีลักษณะเป็นออสสาร (Immaterial)” เมื่อเป็นเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่า จิตนิยม ไม่ใช่ว่าปฏิเสธสสารเสียทีเดียว ยอมรับว่ามีอยู่ แต่ไม่ใช่ความจริงสูงสุด ที่บอกว่ามีวัตถุหรือสสาร เพราะมีจิตเป็นตัวกำหนด ส่วนที่เป็นเนื้อแท้ของโลก จึงได้แก่ “จิต” ซึ่งมีอยู่อย่างนิรันดร์ ไม่มีการเปลี่ยนแปลง

เมื่อเป็นเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่า จิตนิยม ไม่ใช่ว่าปฏิเสธสสารเสียทีเดียว ยอมรับว่ามีอยู่ แต่ ไม่ใช่ความจริงสูงสุด ที่บอกว่ามีวัตถุหรือสสาร เพราะมีจิตเป็นตัวกำหนด ส่วนที่เป็นเนื้อแท้ของโลก จึงได้แก่ “จิต” ซึ่งมีอยู่อย่างนิรันดร์ ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ในทัศนะเกี่ยวกับพระเจ้าเป็นเจ้า พระเจ้า (God) ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของเทวนิยม ในส่วนของชาวจิตนิยมที่ให้แนวความคิดเกี่ยวกับพระเจ้านั้น มี ลักษณะที่แตกต่างกันตามความเชื่อของแต่ละคน เช่น ตามคติของผู้ที่นับถือคริสต์ศาสนา ถือว่า “พระเจ้า เป็นเจ้าไม่ใช่วัตถุ ไม่ใช่บุคคล แต่เป็นวิญญาณบริสุทธิ์ ที่ทรงอำนาจยิ่งใหญ่, รอบรู้ทุกอย่าง, เป็นผู้สร้าง โลก” กล่าวคือมีลักษณะคล้ายกับจิต

จิตนิยม โดยทั่วไป จิตนิยม (Idealism) คือ ลัทธิที่ถือว่าความจริงแท้หรือความจริงสูงสุด เป็นจิต หรือออสสาร ซึ่งมีอยู่อย่างนิรันดร์ ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เมื่อแยกลักษณะของจิตนิยมออกพิจารณาจะ ได้ดังต่อไปนี้

ชาวจิตนิยม เชื่อว่า จิตเป็นความแท้จริงเพียงสิ่งเดียว สสารเป็นเพียงปรากฏการณ์ของจิต เท่านั้น กล่าวคือเนื้อแท้ของโลกเป็นออสสาร

ชาวจิตนิยม เชื่อเรื่องพระเจ้า ความเป็นอมตะของวิญญาณ พระเจ้าสร้างและบันดาลความเป็นไป ตลอดถึงความสิ้นสุดของสรรพสิ่ง

ชาวจิตนิยม ถือว่าคุณค่า เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง เช่น ความดี ความงาม ความถูกต้อง ความผิด เป็นต้น จะต้องต้องมีอยู่จริง ๆ ไม่ใช่สิ่งที่สมมติขึ้น ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้ตัดสิน ออสสารหรือจิตมี ลักษณะเป็นนิรันดร์ (Eternal) และไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าโลกของสสารจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม เพราะจิตมีลักษณะสมบูรณ์

๓.๒ ความหมายของจิตนิยม

คำว่า จิตนิยม^๒ เป็นศัพท์บัญญัติศัพท์หนึ่งของ (Idealism) ที่ใช้ในทางอภิปรัชญา แต่ถ้าใช้ในทางจริยศาสตร์ ท่านบัญญัติภาษาไทยอีกศัพท์หนึ่งว่า อุดมคตินิยม มีปัญหาว่า คำ (Idealism) คำเดียว ทำไมจึงบัญญัติศัพท์ภาษาไทยถึง ๒ คำ ตอบว่า เพราะท่านใช้ในความหมายต่างกัน กล่าวคือ ในทางจริยศาสตร์ ท่านใช้คำว่า (Idealist) หมายถึง บุคคลผู้มองเห็นเป้าหมายอันสูงส่งของชีวิต และพยายามจะเข้าถึงเป้าหมายอันนั้นให้ได้ในภาษาไทย เราจึงเรียกบุคคลเช่นนี้ว่า นักอุดมคตินิยม

นักปรัชญาในกลุ่มจิตนิยม (Idealist) ท่านหมายถึง ผู้ศึกษาค้นคว้าว่า อะไรคือความจริง อะไรคือสภาพมูลฐานของสิ่งทั้งหลายที่สมนัยกัน หรือเข้ากันได้กับความรู้สึคนึกคิดและจิตใจของมนุษย์ ดังที่ บร็ตลีย์ กล่าวไว้ว่า “นอกเหนือจากจิตแล้วไม่มีหรือไม่ว่าอาจมีความจริงใดๆอื่น ยิ่งเป็นเรื่องของจิตมากเท่าใด ก็ยิ่งมีความจริงมากเท่านั้น” จิตนิยม มี ๓ แบบ คือ

๑. จิตนิยมแบบกรีกโบราณ โดยเฉพาะของเพลโต

๒. จิตนิยมแบบประสบการณ์ของเบร์กลีย์ ในพุทธศตวรรษที่ ๒๓

๓. จิตนิยมแบบเยอรมันสมัยใหม่ และรูปแบบต่างๆที่สัมพันธ์กัน

จิตนิยมแบบเยอรมัน หมายถึง หลักปรัชญาของปรัชญาเมธีทั้งหลาย เช่น ไลบ์นิซ (Leibniz) คานท์ (Kant) ฟิกเต (Fichte) เชลลิง (Schelling) เฮเกิล (Hegel) โชเพินฮาว์ (Schopenhauer) จิตนิยมที่เรียกว่าจิตนิยมสมบูรณ์นั้น สัมพันธ์กับแบบของเฮเกิล รวมทั้งผู้สนับสนุนคนอื่น ๆ เช่น

ปรัชญาเมธีชาวอังกฤษ ในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ อย่างน้อย ๒ ท่าน คือ เบร์นาร์ด โบซังเกตต์ (Bernard Bosanquet) และบร็ตลีย์ ชาวอิตาลีอย่างน้อย ๑ ท่าน คือ เบเนเดโต โครเซ (Benedeito Croce) และชาวอเมริกันอย่างน้อย ๑ ท่าน คือ โจเซฟอาร์รอยซ์ (Josiah Royce) ผู้เป็นเพื่อนร่วมงานคนหนึ่งของวิลเลียมเจมส์ (William James) แห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด อภิปรัชญาที่ว่าด้วยขบวนการ “เหนือโลกีย์” (The “transcendentalist” movement) ในสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีเอเมอร์สัน (Emerson) เป็นตัวแทนก็ได้มาจากจิตนิยมเยอรมันส่วนหนึ่ง

๓.๒.๑ จิตนิยมของสำนักเพลโตนิค

มโนคติของเพลโต (Plato's Ideas) ไม่ใช่สภาวะทางจิตวิทยา คือ ไม่ใช่มโนคติธรรมดาที่อยู่ในหัวของบุคคลใด ๆ ไม่ใช่อินทรีย์สัมผัสทางจิตวิสัยแบบของเบร์กลีย์ ทั้งไม่ใช่แบบสชาติกะ (Innate) ของคานท์ แต่เป็นแม่แบบจากสวรรค์ที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาล สิ่งทั้งหลายในโลกนี้เป็นแบบจำลอง

^๒ ดร.ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, หน้าต่างครอบครัว, คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖, หน้า ๖.

อันไม่สมบูรณ์ของแม่แบบนี้ทั้งนั้น และเป็นแม่แบบที่จิตใจของมนุษย์เราไม่อาจคิดฝันให้เหมือนได้ เฟลโตดำเนินตามแนวคิดของ **โสกราตีส** ผู้เป็นอาจารย์ ดังต่อไปนี้

เฟลโต กล่าวว่า ประสบการณ์บอกเราว่าสิ่งที่เราพึงรู้ได้ทางประสาทสัมผัสนั้นไม่สามารถคงทนอยู่ได้นาน สิ่งทั้งหลายล้วนเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เกิดขึ้นมาแล้วก็สลายไปสิ่งเหล่านั้นจึงไม่ใช่เป็นสิ่งที่จริงแท้ นอกจากสิ่งที่สามารถรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสดังกล่าวแล้ว ยังมีคุณสมบัติของมโนคติทั่วไป เช่น “คน” “รูปสามเหลี่ยม” หรือ “ความยุติธรรม” ที่มนุษย์เราใช้พูดกันอยู่ตลอดมา คุณสมบัติของมโนคติทั่วไปเหล่านี้ ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสไม่สามารถบอกเราได้ว่าเป็นเช่นไร และสมนัยกับวัตถุที่รู้ได้ทางประสาทสัมผัสเช่นไรหรือไม่ ทั้งนี้เพราะไม่เคยมีใครเห็นรูปสามเหลี่ยมตัวจริงที่เป็นมโนคติเลย เราเห็นแต่รูปสามเหลี่ยมอย่างนั้นอย่างนั้น ซึ่งเป็นรูปสามเหลี่ยมเฉพาะรายที่สมมติกันขึ้นเท่านั้น เราไม่เคยเห็นความดีตัวจริง เราเห็นแต่เพียงคนนี้ดี คนนั้นดี รูปสามเหลี่ยมเฉพาะราย คือ รูปนั้น รูปนี้ รูปโน้น ซึ่งไม่ช้าไม่นานก็สลายหายไป คนดีเฉพาะราย คือ คนนั้น คนนี้ดี ก็เหมือนกันย่อมเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลสมัย และในที่สุดก็ตายไป แต่มโนคติเรื่องคน รูปสามเหลี่ยม ความดี ความยุติธรรม และอื่น ๆ มีภาวะคงทนถาวร ไม่ตายหรือหายไปพร้อมกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่เป็นส่วนเฉพาะรายของมัน หลังจาก โสกราตีส ตายไปแล้วเป็นเวลานาน เรายังคงพูดถึงความดีและคนในส่วนที่เกี่ยวข้อง กับปัจเจกบุคคล หรือสิ่งเฉพาะรายอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ต่อมา และยังพูดถึงอยู่จนบัดนี้

มีปัญหว่า เราอธิบายได้อย่างไรว่า มโนคติสากลดังกล่าวนี้ เข้ามาอยู่ในใจเราได้อย่างไร เพราะ ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสของเรา ไม่อาจรู้ถึงมูลกำเนิดของมโนคตินั้นได้เลย เฟลโตตอบว่า มโนคติเหล่านี้เป็นผลผลิตของเหตุผล (**Reason**) หรือ สติปัญญา (**Intelligence**) เรื่องราวที่เป็นจริงทั้งหลายจะสมนัยกับมโนคติเหล่านี้ วัตถุหรืออารมณ์ของมโนคตินั้น ไม่เหมือนกับอารมณ์ของประสาทสัมผัส ๕ (ตา หู จมูก ลิ้น และกาย) กล่าวคือ อารมณ์ของประสาทสัมผัส ๕ นั้นมีมากมายหลายชนิด และล้วนแต่เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้ถาวร มีการเปลี่ยนแปลง และสลายไปในที่สุด ส่วนอารมณ์ของมโนคตินี้ มีชนิดเดียว และไม่เปลี่ยนแปลง

เมื่อถามว่า มโนคติดังกล่าว มีศูนย์กลางอยู่ที่ไหน เฟลโตตอบว่า อยู่ในโลกอีกโลกหนึ่ง ไม่ใช่โลกนี้ โลกนั้น มีภาวะมั่นคง คงที่ถาวร ตรงกันข้ามกับโลกที่เราอาศัยอยู่นี้ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไม่คงที่ เฟลโตเน้นว่า “โลกนั้นเป็นโลกแห่งสวรรค์ อยู่เหนือสวรรค์ทั้งหลาย ณ ที่นั้น มีสัจอย่างหนึ่ง ซึ่งรู้ได้โดยตรงด้วยความรู้แท้ สัจนั้นไม่มีสี ไม่มีรูป ไม่อาจสัมผัสได้ ปรากฏแก่ใจเท่านั้น” มโนคตินี้รันดรชั้นสูงขึ้นไป เป็นบ่อเกิดของเครื่องวัดความจริง ที่โลกเรามีอยู่ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับระเบียบ และเอกภาพที่เราพึงมีในโลกนี้นั้น ล้วนไม่สมบูรณ์ เมื่อเปรียบเทียบกับแม่แบบอันอมตะของมันซึ่งอยู่ในโลกนั้น มโนคติเหล่านั้นมิใช่จะเป็นเหตุให้เกิดแต่เพียงสัจที่ปวงเท่านั้น แต่ยังเป็นเหตุให้เกิดความรู้ทั้งปวงอีกด้วย เพราะวามโนคติสากลที่เรามีอยู่ในใจนี้ เป็นผลสะท้อนมาจากโลกแห่งสัจที่แท้แน่นอน ประสาทสัมผัส หรืออินทริยญาณของเรา รายงานให้เราารู้ได้เฉพาะลักษณะอันไม่แน่นอนของโลกกายภาพนี้เท่านั้น และการ

สังเกตโดยใช้ประสาทสัมผัสนั้น เราก็สามารถเปิดเผยได้ แต่สิ่งทั้งหลายที่เกิดจากการรวมตัวของธาตุหลายอย่าง และเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาไม่คงทนถาวร แต่ใจสามารถเปิดเผยเอกภาพของสิ่งเหล่านั้น การอธิบายสิ่งเหล่านี้ให้เข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริง ต้องใช้วิธีอุปมาน คือ เปรียบเทียบสิ่งหนึ่ง ๆ กับแม่แบบนิรันดร์ หรือมโนคติเท่านั้น

เพลโต กล่าวว่า มีแม่แบบ อยู่ ๒ ชนิด ๑) ชนิดหนึ่งเป็นของสวรรค์ ซึ่งเป็นแม่แบบที่ดี ๒) เป็นของโลกเรานี้ ซึ่งเป็นแม่แบบที่ไม่ดี หรือที่ปรัชญาเมธีผู้นี้กล่าวไว้อีกว่า มีอำนาจปกครอง อยู่ ๒ ชนิด ชนิดหนึ่ง เป็นอำนาจปกครองโลกที่ปรากฏนี้ อีกชนิดหนึ่ง เป็นอำนาจปกครองโลก พุทธิปัญญา

สรุปความว่า โลกที่เราได้ทางอินทรีย์ญาณหรือสัญชาตญาณนั้น เป็นเพียงภาพปรากฏ ไม่ใช่สิ่งที่จริงแท้ แต่มีความจริงเพียงครึ่งเดียว เมื่อเปรียบเทียบกับสัจที่จริงแท้ ซึ่งเป็นระเบียบทางเหตุผลชั้นสูงสุดของสิ่งทั้งหลาย โลกของเราที่ตั้งอยู่ได้ด้วยอาศัยระเบียบนี้นั่นเอง ระเบียบนี้เราไม่อาจรู้ได้ทางอินทรีย์อื่น ๆ แต่สามารถหยั่งรู้ได้ทางใจเท่านั้น

นักปรัชญาสำนักเพลโตนิค มีความเห็นไม่ลงรอยกันในประเด็นที่ว่า มโนคติตามธรรมชาติของเพลโต มีอีกรูปเป็นเช่นไร และต่างกับสิ่งทั้งหลายที่เราได้ด้วยประสาทสัมผัสมากน้อยเท่าใด

อาริสโตเติล ได้ให้ความหมายของคำว่า รูปแบบ (Form) ตามความเข้าใจของท่านเองว่า คำนี้ เพลโต ผู้เป็นอาจารย์ให้ หมายถึง สิ่งหลายสิ่งที่ยาก ๆ กันอยู่ในเทวโลกซึ่งเป็นอีกโลกหนึ่งต่างหากจากโลกของเรา

นักวิจารณ์สมัยใหม่บางคนเชื่อว่า รูปแบบนั้นมีความเกี่ยวข้องกับระเบียบของ กฎวิทยาศาสตร์ หรือมโนภาพทางตรรกศาสตร์ (Logical concept) ที่แน่นอนตายตัว ซึ่งเราต้องนำมาอ้างอิงกับสิ่งที่สังเกต เพื่อให้เข้าใจถูกต้อง

มีผู้ให้ข้อสังเกตว่า ที่นักปรัชญารุ่นหลังไม่เข้าใจคำมโนคติ ตามธรรมชาติของเพลโตนั้น เป็นเพราะท่านใช้คำนี้ในบทสนทนาต่าง ๆ และมีความหมายแตกต่างกันไปตามเนื้อเรื่องที่สนทนา เช่น ในเรื่องการงดเว้นจากของมีนเมา (Temperance) ความยุติธรรม รัฐ ความรัก ความมีอยู่คู่กับสาร์ตละ พระเป็นเจ้า แต่ในทุกกรณีคำรูปแบบ (Form) ของเพลโต ดูเหมือนหมายถึงสิ่งสากล (Universals) ซึ่งเป็นแม่แบบถาวรของสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ ถ้าเราประสงค์ให้คำอธิบายสิ่งทั้งหลาย มีเหตุผลก็ต้องอ้างถึงรูปแบบนี้

๓.๒.๒ จิตนิยมของเบิร์กสลีย์

จิตนิยมของเบิร์กสลีย์ (G. Berkeley) ไม่เหมือนกับของเพลโต คือ ของเพลโตเป็น ผลสรุปจากหลักเหตุผลพิเศษ ส่วนของเบิร์กสลีย์ เป็นผลสรุปจากประสบการณ์ เพราะเกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ความรู้ของพวกประสบการณ์นิยม มีจอห์น ล็อก (John Locke) เดวิด ฮูม เป็นต้น และเบิร์กสลีย์เองก็ถูกจัดให้อยู่ในลัทธินี้ด้วย การวิเคราะห์ความรู้ของพวกประสบการณ์นิยมนี้ ถือว่าข้อมูลทางประสาทสัมผัสเป็นวัตถุดิบของความรู้ วิธีการให้เหตุผลที่เบิร์กสลีย์ใช้อธิบายเพื่อตั้งญัตติขึ้นว่า โลกที่แท้จริงคือ

โลกทางจิตนั้น เป็นวิธีการให้เหตุผลที่คุ้น ๆ กับพวกเราอยู่แล้ว สิ่งที่เรารู้ก็คือ อินทรีย์สัมผัส และมโนคติของเรา ซึ่งประกอบขึ้นจากอินทรีย์สัมผัสเหล่านี้ เราเคยเชื่อกันอย่างผิด ๆ ว่าอินทรีย์สัมผัสเหล่านี้เกิดขึ้นจากวัตถุที่มากระตุ้นประสาทสัมผัสอย่างใดอย่างหนึ่ง เบิร์กสลีย์บอกว่า ไม่มีทางจะสาธิตได้ว่าวัตถุกายภาพพร้อมด้วยคุณสมบัติที่ปรากฏในวัตถุนั้น สามารถตั้งอยู่ได้อย่างอิสระจากจิตของเรา เพราะวัตถุทุกชนิดที่เรารู้จัก ล้วนเป็นอารมณ์ที่เราารู้สึก หรือประสบทั้งนั้น เนื่องจากเราไม่อาจรู้อารมณ์ใด ๆ ที่แยกออกไปต่างหากจากประสบการณ์ของเราที่มีต่ออารมณ์นั้น ฉะนั้น คุณสมบัติ และความมีอยู่ของอารมณ์นั้น จึงอาศัยจิตใจผู้รับรู้ หรือผู้ประสบนั่นเอง

โดยอาศัยเหตุผลนี้ เบิร์กสลีย์ จึงสรุปว่า โลกภายนอกกายเรานี้ คือ ผลรวมของ ผลานุกรรมที่เกิดขึ้นในจิตใจของเรา โดยอาศัยเหตุอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่วัตถุกายภาพแน่นอน เหตุอันสูงส่งนี้ก็คือพระเป็นเจ้า (God) ซึ่งหมายถึง พระบรมจิต (Supreme mind) ที่เป็นประธานแห่งจิตน้อย ๆ ทั้งหลาย พระเป็นเจ้าของเบิร์กสลีย์ คือความเมตตา สิ่งที่เราเรียกว่าธรรมชาติ ก็คือผลที่เกิดจากพระเป็นเจ้ากระตุ้นระบบอินทรีย์สัมผัส หรือ มโนคติในใจคนเรา และเพราะพระเป็นเจ้าทรงผลิตมโนคติขึ้น ในจิตใจเราติดต่อกันไปไม่ขาดสายนี้เอง พระองค์จึงยังคงผดุงโลกนี้ให้คงมีอยู่เรื่อยมา การสร้างโลกของพระองค์ก็ดำเนินมาเรื่อย ๆ ด้วยดังที่เบิร์กสลีย์กล่าวไว้ว่า มีความจริงบางอย่างอยู่ใกล้จิตมากและปรากฏแจ่มชัดเพียงแต่บุคคลลืมตาขึ้นมองเท่านั้น ก็จะได้เห็นความจริงนั้นชัดเจน ความจริงเช่นนี้แหละ ที่ข้าพเจ้าถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ กล่าวคือ เป็นทั้งคณะร้องเพลงสดในสรวงสวรรค์ และเครื่องประดับบ้านเรือนในโลกนี้ กล่าวโดยสรุป สิ่งที่เป็นรูปธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบขึ้นเป็นโครงร่างอันทรงพลังของโลกนั้น ถ้าปราศจากจิตใจเสียแล้ว ก็ไม่มีสาระอันใดที่เห็น หรือรู้ได้ว่าเป็นภาวะของมัน ฉะนั้น ตราบใดที่ข้าพเจ้ายังไม่ได้เห็นสิ่งที่เป็นรูปธรรมเหล่านี้ โดยแท้จริงหรือสิ่งที่เป็นรูปธรรมเหล่านี้ ไม่มีอยู่ในจิตใจของข้าพเจ้า หรือของสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ แล้ว ตรานั้น (จะต้องถือว่า) สิ่งที่เป็นรูปธรรมเหล่านี้ ต้องไม่มีอยู่จริง หรือมีฉะนั้น ก็คงมีอยู่ในพระหทัยของพระเป็นเจ้าผู้ทรงเป็นนิรันดร์ภาพ

๓.๒.๓ จิตนิยมของเฮเกล

ทฤษฎีว่าด้วยความรู้ของ คานท์ บ่งบอกถึงจิตนิยมไว้เป็นนัย ๆ ด้วย ตามทฤษฎีของคานท์เห็นว่า สิ่งที่เรารู้ก็คือ ภาพที่ปรากฏเท่านั้น สิ่งซึ่งมีอยู่อย่างอิสระจากตัวเรา (สิ่งที่สามารถตั้งอยู่ได้ด้วยตนเอง) นั้นเรายังไม่เคยรู้จัก อย่างไรก็ตาม โลกแห่งภาพปรากฏ ไม่ใช่เป็นเพียงภาพลวงตาเท่านั้น แต่เป็นโลกที่มีระเบียบ และมีเหตุผล เพราะโครงสร้างของมันเกิดจากจิต

มีปัญหว่า ลักษณะอันมีเหตุผลของโลกเรานี้ เป็นผลมาจากจิตมนุษย์จัดทำให้อัตโนมัติแห่งประสบการณ์มีระเบียบขึ้น โดยอาศัยความรู้ที่เป็นสชาติกะ (Innate) นั้น ทั้งหมดกระนั้นหรือว่าสภาพของสิ่งทั้งหลายมีลักษณะที่เป็นเหตุผลอยู่ก่อนแล้ว ปัญหาที่คานท์เอง ไม่ได้ตอบไว้ให้กระจ่างเลย แต่เฮเกล (G.W.F. Hegel) ผู้สืบทอดคนสำคัญของ คานท์ ได้ตอบไว้อย่างแจ่มแจ้ง ปราศจากข้อสงสัยโดยสิ้นเชิง

เฮเกิล ตอบว่า โครงสร้างอันมีเหตุผลของโลกเรา มีใช้จิตมนุษย์สร้างขึ้นทั้งหมด จิตมนุษย์นั้นไม่ใช่อะไรอื่นเลย แต่เป็นส่วนพิเศษส่วนหนึ่งของกระบวนการเอกภพหนึ่ง ๆ กระบวนการนี้ หมายถึงระบบรวมของโลก ซึ่งมีโครงสร้างอันมีเหตุผลเป็นของตัวเองด้วยคำอธิบายนี้เอง เราจึงเรียกจิตนิยมของเฮเกิล ว่า จิตนิยมทางวัตถวิสัย (Objective idealism) เพราะเฮเกิล ไม่ปฏิเสธความแท้จริงของสภาพทางวัตถุ แม้ว่าตามทรรศนะของเฮเกิลเห็นว่า ความแท้จริงทางวัตถุนี้ มีขอบเขตจำกัดกว่าความแท้จริงทางจิตก็ตาม

ตามทรรศนะของเฮเกิล เห็นว่า ในใจกลางของสิ่งทั้งหลาย มีสภาพธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเราเรียกว่า ความรู้สึกตน (Self-consciousness) จัดเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของจิตมนุษย์ กล่าวคือในขณะที่เรารับรู้อารมณ์ใด ๆ นั้น ไม่ใช่เรารู้แต่อารมณ์นั้นอย่างเดียว แต่ยังรู้ตัวเราเองว่าเป็นผู้รู้สิ่งนั้นด้วย นี่คือความรู้สึกตน หรือรู้ตัวเอง อย่างไรก็ดี ความรู้สึกตนนี้อยู่เหนือหรืออยู่เลยความคิดของมนุษย์ปุถุชนแต่ละคน เอกภพนั้นคือ อินทรีย์ภาพรวมหน่วยหนึ่ง ซึ่งมีการพัฒนาไป สู่ความรู้สึกตัวมากขึ้น ๆ ตามลำดับ กระบวนการเอกภพนี้ คือ สภาพธรรมอย่างหนึ่งคล้ายกับระบบความคิดตามหลักเหตุผลอันทรงพลังในระบบความคิดนั้น มีทั้งจิตและธรรมชาติรวมอยู่ด้วยกัน โลก คือ ขั้นตอนแห่งความเจริญก้าวหน้าชุดหนึ่ง ที่พัฒนาไปสู่ความรู้สึกตัวขั้นสูงสุด อันไม่มีขอบเขตจำกัด เฮเกิล เรียกขั้นนี้ว่า (Absolute spirit) คือ จิตสมบูรณ์

ถ้าเราศึกษาสิ่ง และเหตุการณ์ทั้งหลาย จากประวัติศาสตร์ ศิลปะ ศาสนา วิทยาศาสตร์ หรือจากธรรมชาติเอง ให้รู้ซึ่งถึงภูมิหลังของสิ่งและเหตุการณ์เหล่านั้น ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร นั้นแหละเราจึงจะรู้ว่าสิ่งและเหตุการณ์เหล่านั้น คือขั้นตอนแห่งพัฒนาการทางจิตขั้นต่าง ๆ กล่าวคือจิตจะค่อย ๆ พัฒนาก้าวหน้าสูงขึ้น ๆ ตามลำดับ จนถึงขั้นอัตตัญญู หรือขั้นรู้แจ้งตนอย่างสมบูรณ์ (Complete self-realization) ความหมายของจิตสมบูรณ์นี้ เราไม่อาจรู้ได้ถ้าไม่ศึกษาพัฒนาการทางจิต ตั้งแต่ขั้นเริ่มต้นซึ่งอยู่ในรูปที่จำกัดจนถึงขั้นสูงสุด คือ ขั้น จิตเป็นเอกภาพ หน้าทีของนักปรัชญา ก็คือ สร้างแผนภูมิแสดงพัฒนาการทางจิตดังกล่าวนี้ และเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายนี้ เราจำต้องศึกษา กฎต่าง ๆ ซึ่งเปิดเผยขั้นตอนต่าง ๆ ของพัฒนาการทางจิตให้เข้าใจดีด้วย

ในการศึกษาพัฒนาการทางจิตนี้ เฮเกิล กล่าวว่า ประการแรก เราต้องสร้างตรรกศาสตร์ขึ้นก่อน ตรรกศาสตร์ที่ว่านี้ไม่ใช่ศาสตร์รูปนัย (Formal science) ซึ่งประกอบขึ้นจากการใช้คำซ้ำกันโดยไม่จำเป็น แต่ควรสร้างตรรกศาสตร์ที่แท้จริงซึ่งมีเนื้อหาสมบูรณ์ เพราะตรรกศาสตร์นี้จะสามารถนำเราไปสู่ความเป็นจริงได้ เนื่องจากความคิดของมนุษย์กับธรรมชาติรวมเป็นส่วนต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กัน และกันของกระบวนการเอกภพอันมีเหตุผล กฎแห่งความคิด (คือ ตรรกศาสตร์) กับกฎแห่งความแท้จริง จึงแยกออกจากกันไม่ได้ ความแท้จริงคืออะไร ความแท้จริงในที่นี้ คือ ความมีเหตุผล ด้วยเหตุนี้ เฮเกิลจึงเชื่อว่าตรรกศาสตร์รวมเอาอภิปรัชญาเข้าไว้ด้วย เราจึงพบว่าแนวความคิดและธรรมชาติ ดำเนินไปตามกฎปฏิพัฒนาการ (Dialectic)

กฎปฏิบัติพัฒนาการที่ว่านี้ คืออะไร กฎปฏิบัติพัฒนาการ คือ กระบวนการหาข้อเท็จจริง ซึ่งประกอบด้วยบทยืน หรือตัวยืน (Thesis) บทแย้ง หรือตัวแย้ง (Antithesis) และบทสังเคราะห์ หรือตัวสังเคราะห์ คือ การประนีประนอมระหว่างตัวยืนกับตัวแย้ง (Synthesis) หมายถึง การถือเอาข้อดีของทั้ง ๒ ฝ่าย มารวมกัน จึงได้ข้อยุติที่ถูกต้องกว่าของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพียงฝ่ายเดียว

ตามทฤษฎีของเฮเกลเห็นว่า ความคิด คือกระบวนการปฏิบัติพัฒนาการที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างแนวโน้มของจิตกับแรง (จิตใจ) ที่ขัดแย้งกัน แต่การขัดแย้งกันในความคิดนี้ มิได้เป็นอุปสรรคขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของจิตขั้นสูง ที่เฮเกล เรียกว่า (Absolute Idea) คือ มโนคติสมบูรณ์ ตรงกันข้าม มโนคติที่จะบรรลุถึงขั้นสมบูรณ์ได้ ก็ต้องเดินตามหลักการขัดแย้งกัน (Principle of contradiction) หลักการของกระบวนการปฏิบัติพัฒนาการทางความคิด ท่านแสดงไว้ดังนี้ ๑) A

๒) Not - A ๓) B ตัวอย่าง เช่น

๑. บทยืน (Thesis) ก มีเอกลักษณ์ของตนเอง ก จึงไม่เปลี่ยนแปลง (A)

๒. บทแย้ง (Antithesis) ก ไม่มีเอกลักษณ์ของตนเองอย่างสมบูรณ์ เพราะเอกลักษณ์ที่สมบูรณ์บ่งถึงความไม่เปลี่ยนแปลงอยู่ในตัว แต่ ก ไม่มีเอกลักษณ์ที่สมบูรณ์ เพราะยังมีการขัดแย้งกันภายใน ก จึงมีการเปลี่ยนแปลง (Not-A)

๓. บทสังเคราะห์ (Synthesis) เมื่อ ก มีเอกลักษณ์ของตนสมบูรณ์แล้ว จะไม่มีการเปลี่ยนแปลง

เฮเกล ชักนำให้เราพิจารณาโมโนภาพเรื่องสัต (Being) ตามหลักการนี้ว่า เมื่อเราวิเคราะห์สัตอย่างถ้วนถี่แล้ว จะพบว่า โมโนภาพเรื่องนี้ไม่มีเนื้อหาอะไร และเป็นนามธรรมเกินไปจนอาจถือได้ว่า เหมือนกับคำที่ตรงข้ามกับคำว่านี้ คือ อสัต (Nothing) เพราะตามกระบวนการ ปฏิพัฒนาการโมโนภาพเรื่องสัตกับอสัตจะได้รับการสังเคราะห์เข้าเป็นมโนภาพที่สูงขึ้น คือการแปรสภาพ (Becoming) ซึ่งรวมเอาลักษณะที่ดีของสัต และอสัตมาเข้าด้วยกัน การแปรสภาพจึงมีลักษณะที่สูงกว่ามโนภาพทั้ง ๒ นั้น กระบวนการความคิดอย่างนี้ เมื่อดำเนินไปสู่ขั้นสูงขึ้น ๆ จนถึงขั้นสุดท้าย คือ การสังเคราะห์ หรือการประนีประนอม ที่มีเหตุผลสูงสุดก็จะกลายเป็นเอกภาพแห่งความคิดที่สูงสุด อยู่เหนือการขัดแย้งทั้งปวง ขั้นนี้แหละที่ เฮเกล เรียกว่า มโนคติสมบูรณ์

จากระเบียบแห่งตรรกศาสตร์นี้ เฮเกล นำเราไปพิจารณาระเบียบแห่งความแท้จริง หรือสัจธรรมต่อไป มโนคติสมบูรณ์ ซึ่งเป็นเป้าหมายของกระบวนการปฏิบัติพัฒนาการทางความคิดนั้น เป็นเพียงขั้นต้นของกระบวนการปฏิบัติพัฒนาการของความแท้จริง หรือสัจธรรมเท่านั้น และเมื่อถึงขั้นสุดท้ายของกระบวนการนี้ เราจะพบว่า มโนคติกับธรรมชาติ รวมเข้าอยู่ในจิต ตรงนี้เองที่ทำให้เรามองเห็นว่า เฮเกล ได้แสดงลักษณะทางวัตถวิสัยได้อย่างชัดเจน ในลัทธิจิตนิยมของท่าน ส่วนลักษณะทางจิตวิสัย เช่น จิต ความคิด มโนคติ เป็นเพียงความจริงด้านหนึ่งของสัจธรรม โดยมีด้านตรงข้ามเป็นลักษณะทางวัตถวิสัย ซึ่งเฮเกลหมายถึงธรรมชาตินั่นเอง เมื่อลักษณะทางจิตวิสัย คือ มโนคติ กับลักษณะทางวัตถุ

วิสัย คือ ธรรมชาติ ได้รับการสังเคราะห์ หรือประนีประนอมเข้าด้วยกันในขั้นสุดท้าย ก็จะมีบรรลุผลที่ต้องการ นั่นคือ จิตสมบูรณ์ ซึ่งได้แก่จิตที่รู้แจ้งตนสมบูรณ์เต็มที่ ถ้าจัดระเบียบของกระบวนการพัฒนาการจะเป็น ดังนี้

มโนคติ	เป็นตัวยืน
ธรรมชาติ	เป็นตัวแย้ง
จิตสมบูรณ์	เป็นตัวสังเคราะห์

ความเจริญก้าวหน้าของพัฒนาการทางจิตนั้น จัดเป็นพื้นฐานของประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ และวัฒนธรรมของมนุษยชาติ ดังนั้น ปรัชญาที่เริ่มต้นด้วยความรู้สึกตัวของปัจเจกจิต ในที่สุดจะบรรลุถึงความรู้เรื่องจิตสมบูรณ์ได้

จิตนิยมสมบูรณ์

นักจิตนิยมพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นสานุศิษย์ของเฮเกลได้พรรณนาโลกไว้ว่า เป็นกระบวนการอย่างหนึ่งซึ่งเกี่ยวเนื่องกับระบบความคิด และระบบความคิดนี้ เป็นเพียงส่วนประกอบส่วนหนึ่งของหลักการที่ครอบคลุมทุกสิ่ง (Comprehensive principle) หรือ หลักการสมบูรณ์ (Absolute principle) ซึ่งเป็นพื้นฐานของทุกสิ่งทุกอย่าง มีผู้ให้ข้อสังเกตว่า ลัทธิที่เรียกว่า จิตนิยมสมบูรณ์ (Absolute idealism) ซึ่งจะกล่าวต่อไปนี้ น่าจะพัฒนามาจากคำพรรณนานี้นั่นเอง

จิตนิยมสมบูรณ์ คืออะไร จิตนิยมสมบูรณ์ คือ ลัทธิที่ถือว่าความแท้จริงหรือสัจธรรม เป็นระบบประสบการณ์ระบบหนึ่ง คือ รวมเอาสัจธรรมทั้งหมดเข้าไว้เป็นประสบการณ์เอกภาพ ซึ่งมีทั้งที่เชื่อมสัมพันธ์กันและกัน และที่เป็นอิสระต่อกัน ไม่มีสัจธรรมใด ๆ แยกออกไปจากประสบการณ์ ประสบการณ์ทั้งหมดเป็นของใคร ใครหรือสิ่งใดเป็นเจ้าของประสบการณ์เหล่านั้น ประสบการณ์ของมนุษย์มีขอบเขตจำกัด เป็นเพียงบางส่วน ไม่ใช่เป็นมวลรวม หรือเป็นระบบรวม และไม่มีผู้ใดคิดหวังว่า ประสบการณ์ของมนุษย์นี้ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับรากฐานชั้นอันติมแห่งสัจธรรม นักจิตนิยมสมบูรณ์กล่าวว่า ประสบการณ์ของมนุษย์พัฒนาอยู่เรื่อย ๆ เพราะความรู้ของเราเจริญก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ เมื่อประสบการณ์ของมนุษย์เจริญก้าวหน้ากว้างขวางขึ้น ก็จะมีขอบเขตใกล้เคียงกับระบบเบ็ดเสร็จของประสบการณ์ที่เป็นสหสัมพันธ์นั้นเข้าไปเรื่อย ๆ แต่จะเท่ากันไม่ได้ เพราะระบบเบ็ดเสร็จของประสบการณ์นี้เป็นสัจธรรมสมบูรณ์ ความรู้ของมนุษย์จึงสามารถเข้าไปได้แค่ใกล้เคียงเท่านั้น ไม่สามารถรู้สัจธรรมนั้นได้ถ้วนทั่ว รู้ได้แต่ภาพปรากฏของสัจธรรมเท่านั้น อันความแตกต่างระหว่าง สัจธรรมกับภาพปรากฏนี้ บรรดลัทธิ นักจิตนิยมสมบูรณ์ท่านหนึ่งกล่าวไว้ชัดเจนมาก ขอตัดมาเสนอเพื่อพิจารณาประกอบเพียงบางส่วน ดังนี้

สัจธรรมเป็นมวลรวมเดียว มีสาระและเป็นประสบการณ์ ในมวลรวมสัจธรรมนี้ไม่มีอะไรปะปน นอกจากภาพปรากฏ (ของมัน) ภาพปรากฏปลีกย่อยแต่ละอย่างต่างแสดงคุณลักษณะของมวลรวมสัจธรรมให้ปรากฏ แต่เมื่อพิจารณารวม ๆ กัน ภาพปรากฏนั้น ๆ จะหายไป

ตามคำอธิบายนี้ เห็นได้ชัดว่า จิตนิยมสัมบูรณ์ ถือเอาทฤษฎีเชื่อมั่นแห่งความจริง (A coherence theory of truth) เป็นสาระสำคัญ กล่าวคือ ทฤษฎีนี้ถือว่า การวินิจฉัยอย่างใดอย่างหนึ่ง จะต้องยึดถือเอาประสบการณ์เป็นเกณฑ์ ความถูกต้องของการวินิจฉัยขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่ว่า ประสบการณ์ที่ยึดถือเป็นเกณฑ์นั้นเกี่ยวเนื่องอยู่กับประสบการณ์อื่น ๆ หรือไม่ เช่น ข้าพเจ้ายึดถือประสบการณ์ที่ข้าพเจ้ามีอยู่ขณะนี้ เป็นเกณฑ์ก็ต้องดูว่า การพิเคราะห์ของข้าพเจ้าเชื่อมั่นกับการพิเคราะห์อื่น ๆ ที่ยึดถือประสบการณ์ที่กว้างกว่าประสบการณ์ของข้าพเจ้าหรือไม่ ถ้าเชื่อมั่นกัน จึงแสดงว่าการพิเคราะห์ของข้าพเจ้าถูกต้องหรือเป็นจริงมาก แต่จะถูกต้องหรือเป็นจริงมากขึ้นแค่ไหน ต้องพิจารณาต่อไปว่า ประสบการณ์ชุดนั้นเกี่ยวเนื่องอยู่กับประสบการณ์ชุดต่าง ๆ ที่กว้างยิ่งขึ้นด้วย และให้เทียบเรื่อย ๆ ขึ้นไป จนถึงระบบเบ็ดเสร็จของประสบการณ์ทั้งหมด ซึ่งเป็นตัวสังเคราะห์หรือองค์สมบูรณ์ เพราะฉะนั้น ถ้าความรู้ของเราเจริญก้าวหน้าถึงขั้นเป็นอันหนึ่งเดียวกันกับองค์สมบูรณ์ได้ การพิเคราะห์ของเราก็คงถูกต้องสมบูรณ์

๓.๓ ทฤษฎีจิตนิยม

๓.๓.๑ ทฤษฎีเอกนิยมฝ่ายจิตนิยม (Idealistic Monism)

ทฤษฎีเอกนิยมฝ่ายจิต (Idealistic Monism) ได้แก่ พวกที่ถือว่า ความแท้จริงของปฐมธาดุมิเพียงสิ่งเดียว มีลักษณะเป็นนามธรรม นั่นคือ “จิต” จิตหรือนามธรรมเท่านั้นที่มีอยู่จริง โลกนี้ไม่มีอะไร นอกจากจิตดวงเดียว สสารหรือวัตถุไม่มีอยู่จริง จะต้องขึ้นอยู่กับจิต

จิต เป็นบ่อเกิดของสรรพสิ่งในโลก กล่าวคือ จิต หรือ วิญญาณ เป็นพื้นฐานที่สำคัญของสิ่งทั้งหลาย แม้ว่ามนุษย์เราจะประกอบด้วยร่างกาย และจิตวิญญาณ แต่ส่วนที่สำคัญเป็น ตัวบงการร่างกาย หรือเป็นการบังคับให้ร่างกายแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมา นั่นคือ “จิต” เช่น

ปรัชญาเอกนิยมของ สปิโนซ่า (Spinoza) ที่ถือว่า ความจริงแท้มีเพียงอย่างเดียว คือ เนื้อสารสมบูรณ์ หรือพระเจ้า ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม หรือปรัชญาเอกจิตนิยมของเฮเกิล (Hegel) ถือว่า ความจริงแท้มีเพียงจิตดวงเดียว ที่เรียกว่า สิ่งสมบูรณ์ (The absolute) เป็นต้นกำเนิดของจิตทั้งปวง ลักษณะของจิตคือหยุดนิ่งไม่ได้ จะต้องมีการเคลื่อนไหวตลอดเวลา ถ้าไม่เช่นนั้น จิตจะไม่มีตัวตนไม่เรียกว่า จิต การเคลื่อนที่ของจิตนั้น เป็นการพัฒนาแบบปฏิพัฒนาการ (Dialectic) ซึ่งมี ๓ ระยะ คือ ๑) จิตดั้งเดิม (Thesis) ๒) จิตขัดแย้ง (Anti – Thesis) และ ๓) จิตสังเคราะห์ (Synthesis) ดังนั้น จิตหรือวิญญาณจึงเป็น อนันตะ

๓.๓.๒ ทฤษฎีพหุนิยมฝ่ายจิตนิยม (Idealistic pluralism)

ทฤษฎีพหุนิยมฝ่ายจิต (Idealistic Pluralism) ได้แก่ พวกที่ถือว่า ความแท้จริงของปฐมธาดุมิมากมาย แต่มีลักษณะเป็นนามธรรม (จิต) เช่น ปรัชญาเกี่ยวกับโมนาด (Monad) ของไลบ์นิซ

(Leibniz) ที่ว่าจิตประกอบขึ้นด้วยปริมาณ หรือ โมนาด โมนาดเป็นส่วนย่อยของจิต หรือจิตน้อยของแต่ละดวง โมนาด มีจำนวนมากมาย ดังนั้น จึงก่อให้เกิดสรรพสิ่งขึ้นมากมาย

ไลบ์นิซ เชื่อว่า ความจริงแท้มีลักษณะเป็นจิต ซึ่งมีจำนวนมากมาย ที่เรียกว่า ปริมาณทางจิต (Monad) แต่ละหน่วยมีการเป็นอยู่ที่อิสระ โมนาด คือ สารัตถะอันติมะและเป็นปริมาณ ที่เป็นจิต โมนาดทั้งหลายเหล่านั้น เป็นสิ่งอมตะ โมนาด แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. โมนาดหลับ (Sleeping monads) โมนาดส่วนนี้ เป็นวัตถุและการแสดงออกของ โมนาด ในฐานะตัวแทนของจักรวาลที่ไม่ใช้สร้างสรรค์ หรือแสดงกิจกรรมอะไร เป็นโมนาดที่ใช้ความรู้สึกสำนึก เป็นโมนาดระดับต่ำสุด ไลบ์นิซ ไม่ได้หมายถึงวัตถุสารโดยทั่วไป แต่หมายถึงสภาวะที่เป็นสารัตถะอันแบ่งแยกออกไปอีกได้

๒. โมนาดฝัน (Dreaming monads) โมนาดส่วนนี้ หมายถึง สัตว์ และพืชต่าง ๆ ที่มีความรู้สึกสำนึกแต่ไม่มีเหตุผล โมนาดส่วนนี้ สามารถสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่างความสำนึกต่าง ๆ ได้ แต่ไม่มีอิสรภาพในการเลือก เพราะไม่มีเหตุผลในการเลือกพฤติกรรมของตนเองได้ พฤติกรรมของสิ่งเหล่านี้มีสิ่งอื่นเป็นตัวกำหนด เพราะได้รับการวิวัฒนาการไปโดยไม่อาศัยเหตุผลเป็นเครื่องตัดสิน

๓. โมนาดตื่น (Waking monads) โมนาดส่วนนี้ หมายถึง มนุษย์ เพราะมนุษย์สามารถมีความรู้สึกนึกคิด และมีเหตุผลในการตัดสินใจ เลือกพฤติกรรมของตนเอง โมนาดส่วนนี้ เป็นส่วนที่ทำให้มนุษย์สามารถรู้ และเข้าใจพระเจ้า ตลอดถึงเอกภพได้ โมนาดส่วนนี้ จึงแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑) สามารถใช้เหตุผลได้ เพราะมีปัญหา ซึ่งมีรากฐานมาจากอิสรภาพในการเลือกเป็นเครื่องตัดสิน

๒) มีลักษณะตกอยู่ในอารมณ์ ซึ่งเป็นลักษณะของความเปลี่ยนแปลง และโดดเดี่ยวจากปัญหา

นักคิดในลัทธิจิตนิยม เห็นว่าโลกมนุษย์ และสรรพสิ่งล้วนแต่ไม่สมบูรณ์ ไม่เที่ยง มีการผันแปรเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เทศะ แต่ก็ยังมีอีกโลกหนึ่งที่จริง สมบูรณ์ คงอยู่นิรันดร์ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อม ดังเช่น “แบบ” และ “ทฤษฎีแบบ” ของเพลโต (Plato)

๓.๓.๓ ทฤษฎีแบบของเพลโต (Theory of Ideas)

เพลโต เห็นว่า ยังมีอีกโลกหนึ่ง ที่เรียกว่า โลกแห่งแบบ (World of Ideas) ที่สมบูรณ์ ดีงาม จริงแท้ ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่สูญสลาย ไม่ถูกทำลาย ดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง และเป็นต้นกำเนิดของสรรพสิ่งในโลกมนุษย์ แต่แบบและโลกแห่งแบบนี้ ไม่อาจสัมผัส หรือรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เพราะเป็น “อัสสาร” “แบบ” เป็นความจริงสูงสุดในทัศนะของเพลโต ซึ่งแบบจะอยู่แยกออกไปจากโลกมนุษย์ คือ อยู่ในโลกแห่งแบบนั่นเอง เพลโตเชื่อว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมีแบบ ซึ่งก็คือลักษณะรวมทั้งทางคุณภาพและโครงสร้างของสิ่งหนึ่ง ๆ แบบทำให้เรามีความเข้าใจและคิดถึงสิ่งหนึ่ง ๆ ได้ตรงกัน เช่น

“แมว” แม้ว่าจะมีหลากหลายพันธุ์ แต่สิ่งที่ทำให้เราบอกว่าสิ่งมีชีวิตนั้น คือ “แมว” ก็คือ สิ่งที่เพลโตเรียกว่า “แบบ” ของแมว จึงเห็นว่าแบบของแมวทำให้เราเข้าใจแมวตรงกัน

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้อธิบายถึงสุนทรียศาสตร์ของพลาโต ไว้ในหนังสือปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก ว่า “สุนทรียศาสตร์ ของพลาโตหมายถึงปรัชญาส่วนที่เกี่ยวกับความงามและศิลปะ ในสมัยปัจจุบัน สุนทรียศาสตร์ เป็นปรัชญาสาขาหนึ่ง ที่แยกต่างหากจากปรัชญาสาขาอื่น ๆ แต่ในสมัยของพลาโตยังไม่มีแบ่งเช่นนั้น คำสอนด้านสุนทรียศาสตร์ของพลาโตแทรกปะปนอยู่กับสาขาอื่น ๆ เราจะศึกษาสุนทรียศาสตร์ ในฐานะเป็นหัวข้อสุดท้ายแห่งปรัชญาของพลาโต”^๓

เราจะเห็นได้ชัดขึ้น เมื่อเราจะเปรียบเทียบสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เราก็มักจะใช้แบบของสิ่งนั้น ๆ เป็นมาตรฐานในการตัดสิน เช่น การเปรียบเทียบว่าเสื้อตัวใด “ขาว” กว่ากัน คนที่จะตัดสินได้ก็ต้องมี “แบบของความขาว” เป็นแบบมาตรฐานอยู่แล้ว เพลโต ยืนยันว่าแบบของแมว แบบของความขาว แบบของความกลม แบบของคน ฯลฯ ล้วนแต่มีอยู่อย่างแท้จริงในโลกของแบบ มนุษย์จะรู้จะเข้าใจได้ก็ต้องอาศัยเหตุผลและภูมิปัญญา หากใช้เพียงประสาทสัมผัส มนุษย์ก็จะรู้เพียงภาพสะท้อนหรือ “เงา” ของความเป็นจริงเท่านั้น กล่าวได้ว่า เพลโต เสนอปรัชญาของเขาว่า “สรรพสิ่งในโลกมนุษย์เป็นเพียงภาพจำลองของแบบ หรือภาพสะท้อนของแบบ” แม้ว่าสิ่งเฉพาะในโลกจะสูญหายหรือเปลี่ยนแปลงไป แต่แบบซึ่งเป็นสิ่งสากลยังคงดำรงอยู่ตลอดไป

๓.๔ ลักษณะของจิตนิยม

โดยทั่วไป จิตนิยม (Idealism) คือ ลัทธิที่ถือว่าความจริงแท้ หรือความจริงสูงสุดเป็นจิต หรือ อสสาร ซึ่งมีอยู่นิรันดร์ ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เมื่อแยกลักษณะของจิตนิยมออกพิจารณา จะได้ดังต่อไปนี้

ชาวจิตนิยม เชื่อว่า จิตเป็นความแท้จริงเพียงสิ่งเดียว สสารเป็นเพียงปรากฏการณ์ ของจิตเท่านั้น กล่าวคือ เนื้อแท้ของโลกเป็นอสสาร^๔

ชาวจิตนิยม เชื่อเรื่องพระเจ้า ความเป็นอมตะของวิญญาณ พระเจ้าสร้างและบันดาลความเป็นไป ตลอดถึงความสิ้นสุดของสรรพสิ่ง

ชาวจิตนิยม ถือว่าคุณค่า เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง เช่น ความดี ความงาม ความถูกต้อง ความผิด เป็นต้น จะต้องมีความอยู่จริง ๆ ไม่ใช่สิ่งที่สมมติขึ้น ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้ตัดสิน

อสสาร หรือจิตมีลักษณะเป็นนิรันดร์ (Eternal) และไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าโลก ของสสารจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม เพราะจิตมีลักษณะสมบูรณ์

^๓ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๔), หน้า ๑๙๕.

^๔ วิรุณ ตั้งเจริญ. สุนทรียศาสตร์เพื่อชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : สันติการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๗.

๓.๕ วิวัฒนาการของจิตนิยม

แนวความคิดแบบจิตนิยม มีวิวัฒนาการมาจากปรัชญากรีกโบราณ นักปรัชญากรีกสมัยโบราณยุคแรก ๆ ส่วนใหญ่จะมีแนวความคิดแบบสสารนิยม แต่ก็มีบางท่านที่มีแนวคิดแบบจิตนิยม ในที่นี้ จะขอยกตัวอย่างสักหนึ่งท่าน

๑. อแนกซากอรัส (Anaxagoras)

อแนกซากอรัส มีความเชื่อว่า ปฐมธาตุ มี ๒ อย่าง คือ จิต (Mind) และ สสาร (Matter) สภาพของจิต จะแทรกอยู่ในทุกสิ่ง และทำให้ทุกสิ่งเกิดขึ้น ส่วนสสารนั้นสามารถ ที่จะแยกออกมาได้มากมาย เขาถือว่า พลังไม่ใช่สสาร แต่เป็นจิตที่เขาเรียกว่า “มโน” หมายถึง จิต หรือพุทธิปัญญา ซึ่งทำให้สิ่งต่าง ๆ เคลื่อนไหว ทำให้เกิดโลกขึ้น สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลก ไม่ว่าจะเป็นความเป็นระเบียบ ความงาม และความกลมกลืนของจักรวาล เป็นสิ่งที่ไม่ได้เกิดจากพลังที่ไร้เหตุผล โลกที่ปรากฏจะต้องมีปัญญาควบคุมไว้ และบังคับให้ดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางที่กำหนดไว้เกี่ยวกับเรื่องมนุษย์

จิตนิยม เชื่อว่ามนุษย์ ประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ ร่างกาย ซึ่งเป็นสสาร และ จิตวิญญาณ ซึ่งเป็นอสสาร ในขณะที่สสารนิยมบอกว่า มนุษย์ คือเครื่องจักรกล จิตนิยมก็จะ บอกว่า มนุษย์ คือจิตวิญญาณ ที่บอกว่ามนุษย์คือจิตวิญญาณ เพราะมนุษย์มีการริเริ่ม เหตุว่าสสารทั่วไป เช่น ก้อนหิน ไม่มีริเริ่ม พวกมันมีการเปลี่ยนแปลงหรือเคลื่อนไหว เพราะปัจจัยภายนอกมากระทบ มันจะมีลักษณะเป็นอย่างไร ดำรงอยู่อย่างไร ล้วนแต่ขึ้นอยู่กับปัจจัย ภายนอกทั้งสิ้น แต่ว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นเช่นนั้น มนุษย์มีการริเริ่ม มีความคิด มีความต้องการ มีความอยาก สิ่งเหล่านี้แหละ เป็นตัวการริเริ่มที่ทำให้มนุษย์เกิดการเคลื่อนไหว เช่น ถ้าเราหิวน้ำ เรายังจะต้องเดินไปหาน้ำมาดื่ม เป็นต้น มนุษย์มีการเรียนรู้ มนุษย์คือจิตวิญญาณในแง่ที่ว่า มนุษย์มีความรู้สึกนึกคิด มีอารมณ์ สามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ ซึ่งแตกต่างจากสสารโดยทั่วไป ที่ไม่มีการเรียนรู้ มนุษย์มีความรู้สึกขัดแย้ง ดังที่กล่าวแล้วว่า มนุษย์ประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ ร่างกาย และจิตวิญญาณ ร่างกายมีการเปลี่ยนแปลง ไม่คงที่ถาวร มีการเกิดขึ้นและดับไป ส่วนจิตวิญญาณ เป็นอมตะ ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ถ้าหากคนเรามีแต่ร่างกายอย่างเดียว ก็จะทำอะไรได้ตามความต้องการทางกาย แต่ถ้ามีจิตอยู่ด้วย หากร่างกายจะทำในสิ่งที่ไม่ดี จิตก็จะมีความรู้สึกขัดแย้งไม่ให้ทำในสิ่งนั้น

๓.๖ จิตนิยมทัศนะตะวันตก

นักปรัชญาตะวันตกที่มีแนวคิดเกี่ยวกับจิตนิยมนั้นมีมากมาย จะกล่าวไว้ในที่นี้เฉพาะ นักปรัชญาที่เด่น ๆ ดังต่อไปนี้

๑. เพลโต (Plato)

ด้านอภิปรัชญา เพลโต ในฐานะที่เป็นนักปรัชญาจิตนิยม ท่านได้แบ่งโลก ออกเป็น ๒ อย่าง คือ โลกที่ปรากฏ หรือโลกทางประสาทสัมผัส (The world of sense – perception) หมายถึง โลกที่

ปรากฏทางประสาทสัมผัส หรือโลกที่เราสามารถมองเห็นได้ เป็นเพียงลักษณะ ที่ปรากฏต่อเรา คล้ายกับว่าเป็นลักษณะที่แท้จริง และที่ปรากฏอย่างไรวินั้น แล้วแต่เราจะมองจากแง่ไหน เป็นโลกที่ไม่เที่ยงแท้ เป็นการลอกเลียนแบบมาจากโลกแห่งแบบที่ไม่สมบูรณ์ และมีการเปลี่ยนแปลง โลกแห่งความคิดหรือแบบ (The transcendent world of Ideas or Form) เพลโต ถือว่า โลกที่อยู่เหนือประสาทสัมผัส เป็นโลกที่จริงกว่าโลกที่เราประจักษ์อยู่ในชีวิตประจำวัน โลกที่อยู่เหนือประสาทสัมผัสนั้น เป็นโลกที่แท้จริงทางภววิทยา เพลโต อธิบายว่า โลกแห่งแบบเท่านั้นที่เป็นจริง เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ และเป็นต้นแบบของโลกแห่งประสาทสัมผัส นั่นก็คือ โลกแห่งผัสสะ นั้นเป็นเพียงเงาหรือลอกแบบมาจากของโลกแห่งแบบ ในเรื่องนี้ เพลโต ได้ตั้งทฤษฎี แห่งแบบขึ้น เรียกว่า Theory of Form หรือ Theory of Ideas ทฤษฎีมโนคติ โดยท่านได้ ใช้อธิบายสรรพสิ่งในโลกว่า สรรพสิ่งที่ปรากฏต่อเรา หรือที่เราสัมผัสได้นั้น เกิดมาจากโลกแห่งมโนคติ ซึ่งเป็นแบบที่ตายตัวของแต่ละอย่าง เช่น คนมีจำนวนมากมาย ก็มีแบบที่สากลของคน เป็นคนสากล (Universe Man) ไม่มีลักษณะเป็นชาย หญิง เด็ก ผู้ใหญ่ ไม่ใช่คนนั้นคนนี้ แต่เป็นคนรวม ๆ หรือต้นไม้ก็มีแบบสากลของต้นไม้ ไม่ใช่ต้นสัก ต้นยาง ต้นจามจุรี เป็นต้น สิ่งที่ยกออกมาจากโลกแห่งแบบนั้น จะมีการเปลี่ยนแปลง ไม่เที่ยงแท้ถาวร เช่น นายดำ ตอนเกิดใหม่ ๆ ก็เป็นเด็ก แล้วโตขึ้นเป็นเด็กหนุ่ม คนหนุ่ม คนวัยกลางคน คนแก่ และตายไปในที่สุด ไม่เที่ยงแท้แน่นอน แต่ความเป็นคนของนายดำยังเหลืออยู่ ความเป็นคนนี่แหละ คือ โลกแห่งมโนคติ หรือโลกแห่งแบบ ดังนั้น ความหมายของมโนคติ ก็คือความคิดรวบยอดที่มีต่อรูปธรรม และนามธรรมทั้งหลาย

คุณลักษณะของแบบหรือมโนภาพ

แบบเป็นสารัตถะ หมายถึง สภาวะที่สมบูรณ์โดยตัวเองอยู่เหนือปัจจัยปรุงแต่งทั้งหลาย ไม่ถูกสิ่งใดทำให้เกิด แต่เป็นปัจจัยให้เกิดสิ่งอื่น ๆ

แบบเป็นสากล กล่าวคือ ไม่เจาะจง เฉพาะสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น แบบของม้าก็ไม่ใช่ของม้าตัวใดตัวหนึ่ง แต่หมายถึงม้าทั่วไป นั่นเองแบบของม้า

แบบเป็นความคิด ไม่ใช่สิ่งของหรือวัตถุ เพราะหากเป็นวัตถุหรือสิ่งของ ก็ต้องพบในที่ใดที่หนึ่ง ที่เรียกว่า เป็นความคิดก็ไม่ได้ หมายความว่า เป็นความคิดที่คนคิดขึ้นมาเอง แต่เป็นความคิดที่เป็นแบบจะต้องเป็นจริงโดยตัวของมันเอง และมาจากโลกแห่งแบบ^๕

แบบแต่ละอย่างเป็นเอกลักษณ์ กล่าวคือ มีเพียงหนึ่งในท่ามกลางสิ่งที่มาร่วมแบบมากมาย เช่น แบบของคนมีเพียงหนึ่งเดียว ทั้ง ๆ ที่มีคนเป็นจำนวนมาก และไม่มีแบบมากกว่า หนึ่ง สำหรับเรื่องแต่ละอย่าง

แบบไม่มีการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ในโลกเกิดขึ้นแล้วล้วนแตกสลายไป แต่แบบไม่มีการแตกสลาย คงนิรันดร์ ไม่ผันแปร เช่น แบบของคน แม้คนจะตายไป แต่แบบไม่ตายไปกับ คนด้วย

^๕ จิระพัฒน์ พิตรปรีชา, *โลกศิลปะศตวรรษที่ ๒๐*, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๔๕), หน้า ๗๑.

แบบอยู่เหนือ กาละ และเทศะ กล่าวคือ หากแบบอยู่ในกาละ จะต้องเปลี่ยนแปลง หากอยู่ในเทศะ ก็จะได้พบได้ในที่ใดที่หนึ่ง

แบบเป็นเหตุผล นั้นเองจะรู้ได้ด้วยเหตุผล หรือทางปัญญาเท่านั้น

สำหรับทฤษฎีเกี่ยวกับมนุษย์ของเพลโตนั้น เขาเชื่อว่า ธรรมชาติของมนุษย์มี ๒ อย่าง คือ กายกับจิต ร่างกายอยู่ภายใต้การบังคับของจิต การแสดงออก พฤติกรรม และนิสัยใจคอของมนุษย์ จะเป็นอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับจิตเป็นผู้สั่งให้เป็นไป จิตทำหน้าที่ ๓ อย่าง หรือจิตมี ๓ ภาค ดังนี้

๑) ภาคค้นหา (Appetitive soul) ได้แก่ ส่วนที่มีความต้องการ หรือความอยาก เป็นความต้องการทางร่างกาย

๒) ภาคน้ำใจ (Spirited soul) ได้แก่ ส่วนที่มีอารมณ์ซึ่งเป็นส่วนที่ควบคุมร่างกาย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ภาคอารมณ์ เป็นลักษณะที่เกิดขึ้น โดยไม่อาศัยวัตถุ เช่น เรื่องของความ มีระเบียบ ความกล้าหาญ ความมีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ เป็นต้น

๓) ภาคเหตุผล (Rational soul) ได้แก่ ส่วนที่มีเหตุผล ซึ่งมีสติปัญญามาแต่กำเนิด เป็นส่วนที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์เดรัจฉาน เป็นส่วนที่ทำให้มนุษย์รู้จักความจริง

๒. อริสโตเติล (Aristotle)

อริสโตเติล ถือว่า วิญญาณเป็นสิ่งที่มียุ่จริง เป็นเนื้อสารทางจิต แต่เป็นเพียงรูปแบบ ที่จัดระบบร่างกาย วิญญาณทำหน้าที่ ๒ อย่าง คือ

๑) หน้าที่ระดับต่ำ ได้แก่ การรับรู้ การจำ การจินตนาการ และการจงใจ ซึ่งมีการสูญสลายไปเมื่อร่างกายแตกดับ

๒) หน้าที่ระดับสูง ได้แก่ การการคิดหาเหตุผล เป็นอมตะ ไม่สูญสลาย นอกจากนั้น อริสโตเติล ยังได้แบ่งวิญญาณของสิ่งมีชีวิตออกเป็น ๓ ชนิด คือ

วิญญาณของพืช ซึ่งมีชีวิวิญญาณ หรือกายวิญญาณ (Vegetative or appetitive soul) มีความต้องการพลัง ต้องการอาหาร การเจริญเติบโต และการขยายพันธุ์ เป็นวิญญาณระดับต่ำสุด

วิญญาณของสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งมีผัสสวิญญาณ หรือจิตวิญญาณ หรือวิญญาณสัตว์ (Sensitive or spirited soul) มีความต้องการพลัง ต้องการอาหาร การเจริญเติบโต และการขยายพันธุ์ เช่นเดียวกับพืช

วิญญาณของมนุษย์ ซึ่งมีมนัสวิญญาณ หรือพุทธิวิญญาณ หรือวิญญาณมนุษย์ (Intellective soul) มนุษย์ประกอบด้วยวิญญาณที่พิเศษ นอกจากจะประกอบด้วยวิญญาณแบบพืช และสัตว์แล้ว ยังมีปัญญาคิดหาเหตุผลอีกด้วย มนุษย์จึงแตกต่างจากสัตว์ตรงที่มีเหตุผลและ รู้จักคิด (Man is thinking animal)

อริสโตเติล เห็นว่า ความจริงแท้ของสรรพสิ่งก็คือภาวะ ซึ่งก็คือแบบ หรือมโนคติของ เพลโตนั่นเอง อริสโตเติล เห็นว่าแบบ เป็นสาระหรือสาระของสรรพสิ่ง แบบมีอยู่จริง^๖

๓. เดส์การตส์ (Rene Descartes)

ในเรื่องเกี่ยวกับจิต เดส์การตส์ เป็นทวินิยม ให้ทัศนะว่า กาย กับ จิต เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง และเป็นคนละอย่างกัน กาย เป็นสสาร หรือรูปธรรม ส่วนจิต เป็นอสสาร หรือเป็นนามธรรมแต่ทั้งสองอย่างมีปฏิสัมพันธ์กัน กล่าวคือ กิจกรรมของกายก่อให้เกิดกิจกรรมของจิต และกิจกรรมของจิตก็ก่อให้เกิดกิจกรรมทางกาย เพราะทั้งกายและจิตมีความจริงเท่ากัน และมีอิทธิพลต่อกัน ที่เรียกลักษณะเช่นนี้ว่า “อันตรกิริยานิยม” (Interactionism) เช่น เมื่อเรารู้สึกกลัว หัวใจก็จะเต้นแรง แสดงว่าจิตมีอิทธิพลต่อกาย หรือเมื่ออยู่ในห้องที่ร้อนอบอ้าว จะรู้สึกหงุดหงิด แสดงว่ากายมีอิทธิพลต่อจิต อีกอย่างหนึ่งความรู้สึกละเลิง ทำให้หน้าตาไหล แสดงว่าจิตมีอิทธิพลต่อกาย หรือมีเดบาคมี ทำให้เกิดความเจ็บปวด แสดงว่ากายมีอิทธิพลต่อจิตเหล่านี้ เป็นต้น เดส์การตส์ได้พิสูจน์ความมีอยู่ของจิต ด้วยทฤษฎีความสงสัย^๗ ตามมูลบท กล่าวคือ

๑. ข้าพเจ้ามีความสงสัย (I doubt)

๒. เมื่อข้าพเจ้าสงสัย ก็ต้องมีผู้สงสัย (I doubt, therefore, doubter exists)

๓. เมื่อมีผู้สงสัย ก็จะต้องมีผู้คิด (Doubter exists, therefore, thinker exists)

๔. เพราะฉะนั้น ผู้คิดก็ต้องมีอยู่ (Therefore thinker exists)

คำว่า “ผู้คิด” ในที่นี้หมายถึง “จิต” จึงเป็นสิ่งที่ต้องมีอยู่ ดังที่เดส์การตส์ ได้สรุปไว้ว่า “ข้าพเจ้าคิด ข้าพเจ้าจึงมีอยู่” (I think, therefore, I am)

๔. ยอร์จ เบิร์คเลย์ (George Berkeley)

เบิร์คเลย์ (George Berkeley) เป็นนักปรัชญาประสบการณ์นิยมชาวไอร์แลนด์ เขายอมรับว่า คุณสมบัติของวัตถุภายนอกโลก หรือประสบการณ์ต่าง ๆ นั้น ขึ้นอยู่กับจิตของผู้รับรู้ สิ่งที่เราอยู่ในขณะนี้และทุกอย่างที่จะรู้ต่อไปภายหน้าก็คือสภาวะจิตของเรานั้นเอง ซึ่งใช้คำว่า “ความคิด” หรือ “จินตภาพ” (Ideas)^๘

เบิร์คเลย์ เป็นนักปรัชญาประสบการณ์นิยม แต่เขาก็ยอมรับว่า ความคิดหรือจินตภาพ ซึ่งเกิดจากจิตก็เป็นความจริงด้วยเช่นเดียวกัน จึงเป็นเหตุให้เขาถูกเรียกว่า “นักปรัชญาจิตนิยม” ด้วยเช่นกัน เขาเชื่อว่า วัตถุทั้งหลายพร้อมทั้งคุณสมบัติทุกอย่างของมัน ไม่ว่าจะเป็นปฐมภูมิและหตุภูมิ ล้วนขึ้นอยู่กับการรับรู้ของจิตพร้อมกับวัตถุ จึงไม่ได้มีความเป็นจริงในตัวเอง เป็นแต่เพียงความคิดของ

^๖ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม), ๒๕๔๔, หน้า ๒๒๒.

^๗ กิรติ บุญเจือ, แก่นปรัชญากรีก, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘), หน้า ๖๑.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๘.

จิตมนุษย์เท่านั้น นั่นหมายถึงว่า แก่นแท้ของวัตถุ คือการถูกรู้ด้วยจิต บางครั้งแนวความคิดของเบิร์คเลย์ อาจถูกเรียกว่า “อสสารนิยม” (Immaterialism) นั่นคือ ทุกสิ่งที่เรารับรู้ได้เป็นเพียงความคิดอันหนึ่ง เพราะความคิดต่าง ๆ เป็นเรื่องของจิตทั้งนั้น อาจกล่าวได้ว่า เบิร์คเลย์ เป็นนักปรัชญาจิตนิยม (Spiritualism) เพราะเน้นหลักของจิต หรือการรับรู้ในวัตถุภายนอก สิ่งที่ทำให้คนเรารับรู้วัตถุภายนอกได้ ก็คือจิต ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ที่จิต หรือแนวความคิดเกี่ยวกับวัตถุนั้น ๆ

เบิร์คเลย์ ได้สรุปไว้ว่า เขาปฏิเสธความมีอยู่ของสสาร เน้นเฉพาะจิต หรือความคิดเกี่ยวกับวัตถุนั้น ๆ เท่านั้น เขาเรียกปรัชญาของตนเองว่า “จิตนิยมแบบอัตนัย” (Subjective Idealism) เบิร์คเลย์เน้นหลักของความคิดที่เป็นนามธรรม ความคิดนี้แหละที่เขาเรียกว่าประสบการณ์ อย่างประสบการณ์การเห็น เขาก็ใช้คำว่า ความคิดที่เป็นความเห็น

๕. ยอร์จ วิลเฮลม ฟรีดริช เฮเกล (Georg Wilhelm Friedrich Hegel)

เฮเกล (Hegel) เป็นนักปรัชญาจิตนิยมชาวเยอรมัน เขาเชื่อว่า เอกภพทุกอย่างที่ปรากฏอยู่ในโลกแห่งประสบการณ์นั้น เป็นเพียงมายา แต่มายาไม่ถือว่าไร้ประโยชน์ เพราะมายานั้นจะต้องมีการสัมพันธ์กันไปในเอกภพสัมพันธ์ สิ่งที่มีชีวิต มีการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการไปเรื่อย ๆ เพราะเฮเกลเชื่อว่า ทุกอย่างที่เป็นจริงนั้น จะต้องมีการเคลื่อนไหวและรู้จักพัฒนา และทุกส่วนนั้นจะต้องสัมพันธ์กันทั้งหมด การเข้าถึงความจริงจะต้องอาศัยหลักทางตรรกวิทยา เฮเกล ถือว่า ความแท้จริงมีเพียงจิตดวงเดียว เรียกว่า สิ่งสมบูรณ์ (The absolute) เพราะเป็นต้นตอ หรือต้นกำเนิดแห่งจิตทั้งปวง ลักษณะของจิตคือหยุดนิ่งไม่ได้ จะต้องมีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาถ้าไม่เช่นนั้น จิตจะไม่มีตัวตน ไม่เรียกว่า จิต การเคลื่อนที่ของจิตนั้น เป็นการพัฒนาแบบปฏิพัฒนาการ (Dialectic) แบ่งออกเป็น ๓ ระยะ คือ^๙

๑. จิตดั้งเดิม เป็นจิตที่บริสุทธิ์ (Thesis)
๒. จิตขัดแย้ง ซึ่งแสดงตัวออกมาเป็นสสาร (Anti – Thesis)
๓. จิตสังเคราะห์ เป็นสสารสำนึกตัวเองว่าเป็นจิต (Synthesis)

ในทัศนะของเฮเกล สิ่งสมบูรณ์ (The absolute) มีภาวะอย่างปรมาตมน์ หรือวิญญาณสากลของพราหมณ์ เพราะเขาถือว่า สิ่งสมบูรณ์นั้น เป็นภาวะที่อยู่อย่างบริสุทธิ์ ในอาณาจักรแห่งความคิดบริสุทธิ์ โดยที่เขาถือว่าสรรพสิ่งทุกอย่าง ล้วนแล้วแต่เกิดจากจิต จิตทำหน้าที่รวบรวมเอาสรรพสิ่งและสรรพปรากฏการณ์ เหมือนดั่งฟิล์มภาพยนตร์ที่เก็บภาพต่าง ๆ เอาไว้ จิตก็ทำ หน้าที่อย่างนี้เรียกว่า “จิตสมบูรณ์” ดังนั้น สิ่งสมบูรณ์ในแนวความคิดของเฮเกลก็คือจิตนั่นเอง

เฮเกล กล่าวว่า วิญญาณเป็นอนันตะ คือ ไม่จำกัด แต่ที่มีอยู่ในโลกไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ เพราะอาศัยอยู่ในร่างกายที่ถูกจำกัด วิญญาณจะทำหน้าที่สมบูรณ์ก็ต่อเมื่อตายไปแล้ว เราสามารถสรุปแนวคิดของ เฮเกล ได้ดังนี้

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๔.

๑. ความคิด เป็นพื้นฐานของสรรพสิ่ง เพราะสิ่งทั้งหลายเกิดมาจากจิตดวงเดียว
๒. ปракฏการณทั้งหลายอาศัยจิต หรือเหตุผลชั้นสูง จิตเป็นตัวเปลี่ยนแปลงธรรมชาติ
๓. การทำงานของจิต อาศัยความคิด

๖. อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant)

คานท์ เป็นตัวแทนของทฤษฎีจิตนิยมอปракฏการณ เขาได้แบ่งสิ่งทั้งปวงออกเป็น ๒ อย่าง คือ

สิ่งที่ปรากฏหรือปรากฏการณ เราสามารถรู้ได้ด้วยเหตุผลทางทฤษฎี เหตุอ้างอิง สิ่งที่ไม่ปรากฏหรือปรากฏการณ หรือสิ่งในตัวเอง เราไม่สามารถรู้ธรรมชาติของมันได้ เราารู้เพียงว่ามันเป็นสิ่งที่มียู่ สิ่งในตัวเองสร้างเพทนาการขึ้นในจิต จิตจัดเพทนาการให้เป็นระบบด้วยการคิดหาเหตุผล ดังนั้น ความรู้ก็คือการที่จิตจัดเพทนาการให้เป็นระบบนั่นเอง^{๑๐}

ทฤษฎีของคานท์ ที่จัดเป็นจิตนิยม เพราะเชื่อว่า โลก วิญญาณ และพระผู้เป็นเจ้าเป็นเพียงมโนภาพ หรือความคิด เพทนาการซึ่งเป็นเนื้อหาของความรู้ก็เป็นความคิด และการคิดหาเหตุผลก็เกิดจากจิตและทำหน้าที่ภายในจิต ทฤษฎีของคานท์ที่จัดเป็นปรากฏการณนิยม เพราะเชื่อว่าเราได้เพราะปรากฏการณ ส่วนอปракฏการณ เราไม่สามารถรู้ได้

ดังนั้นแล้ว จะเห็นได้ว่า จากทัศนะของนักปรัชญาที่ยกมาข้างต้นนั้น เริ่มจากเพลโตถึงอิมมานูเอลคานท์ ในมุมมองของผู้ศึกษา อริสโตเติล ได้ให้เหตุผลไวชัดเจนมากที่สุด เพราะพูดถึงเรื่อง จิต วิญญาณ หรือการให้เหตุผลและรู้จักคิดหาเหตุผลบนปรากฏการณที่เกิดขึ้นในชีวิต จึงทำให้มนุษย์ทุกคน มีจุดหมายของการพัฒนาตัวเอง ดังหลักธรรมปฏิจสมุปาบาท มีเพลโตเท่านั้นที่คิดว่าทุกอย่างเกิดขึ้นได้เพราะว่ามีแบบในตัวที่อยู่อีกโลกหนึ่ง คือโลกแห่งแบบ ดังนั้นแนวคิดของเพลโตจึงไม่สมบูรณ์ขึ้นได้ เพราะถ้าขาด กาย กับ จิต ที่สัมพันธ์กันอิงอาศัยให้เกิดขึ้น ในทุกระดับของความคิดในการหาเหตุผลเท่านั้น จึงจะทำให้เกิดความสมบูรณ์ขึ้นได้ จะเห็นได้ว่านักปรัชญาล้วนแต่มีแนวความคิดของ ปรัชญาจิตนิยม นั่นเอง

๓.๗ เกณฑ์การตัดสินความงาม

ความงามอาจเป็นสิ่งที่ลึกซึ้งที่มีอยู่ในทุกสิ่ง อาจจะเป็นสิ่งบริสุทธิ์ที่ปราศจากการปรุงแต่ง หรืออาจจะเป็นคุณสมบัติในทางศีลธรรม หรือสิ่งที่โน้มน้าวใจให้เกิดความรู้สึกซาบซึ้ง ปลาบปลื้ม ความงามอาจมีอยู่รอบ ๆ ตัวเรา ทั้งสิ่งที่มนุษย์เราสร้างขึ้นมาจากตัวเอง ทั้งสิ่งที่เกิดโดยธรรมชาติ^{๑๑}

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๖.

^{๑๑} วิรุณ ตั้งเจริญ และคณะ, สุนทรียศาสตร์เพื่อชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สันติศิริการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๖.

การตัดสินความงาม คือ การที่เราใช้จิตแสดงปฏิกิริยาต่อสภาพการณ์ในสิ่งแวดล้อม หรือ การที่จิตประเมินค่าวัตถุที่มีคุณค่า ที่เราให้เกิดความรู้สึกภายในจิตใจ แม้ว่าความงามจะขึ้นอยู่กับจิต แต่ก็ไม่ได้ขึ้นอยู่กับทางเลือกตามใจชอบ หากแต่ต้องขึ้นอยู่กับคุณค่าที่มีอยู่ในวัตถุนั้น ๆ ด้วย

มุมมองทางความคิดของแต่ละคนนั้นมีความแตกต่างกัน หลากหลายออกไป ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้น ๆ ว่าใช้อะไรเป็นหลักในการตัดสินสิ่งต่าง ๆ และการตัดสินทางสุนทรียศาสตร์ก็สามารถแบ่งออก เป็น ๓ กลุ่มแนวคิด

สรุป

คำว่า “จิตนิยม” ชาวจิตนิยม เชื่อว่า จิตเป็นความแท้จริงเพียงสิ่งเดียว สสารเป็นเพียงปรากฏการณ์ของจิตเท่านั้น ถือว่าคุณค่า เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง เช่น ความดี ความงาม ความถูกต้อง ความผิด จิตมีลักษณะเป็นนิรันดร์ มีอยู่จริง ๆ ไม่ใช่สิ่งที่สมมติขึ้น ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้ตัดสิน จิตนิยม มี ๓ แบบ คือ ๑) จิตนิยมแบบกรีกโบราณ โดยเฉพาะของเพลโต ๒) จิตนิยมแบบประสบการณ์ของเบร์กลีย์ ในพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ๓) จิตนิยมแบบเยอรมันสมัยใหม่ และรูปแบบต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กัน เพลโต เน้นว่า “โลกนั้นเป็นโลกแห่งสวรรค์ อยู่เหนือสวรรค์ทั้งหลาย มีสัอย่างหนึ่ง ซึ่งรู้ได้โดยตรงด้วยความรู้แท้ สัตว์นั้นไม่มีสี ไม่มีรูป ไม่อาจสัมผัสได้ ปรากฏแก่ใจเท่านั้น” เพลโต กล่าวว่า “มีแม่แบบอยู่ ๒ ชนิด ชนิดหนึ่งเป็นของสวรรค์ ซึ่งเป็นแม่แบบที่ดี อีกชนิดหนึ่งเป็นของโลกเรานี้ซึ่งเป็นแม่แบบที่ไม่ดี” เพลโต สรุปจากหลักเหตุผลพิเศษ

ส่วนของเบร์กลีย์ เป็นผลสรุปจากประสบการณ์ เพราะเกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ความรู้ของพวกประสบการณ์นิยม จึงสรุปว่าเขาเชื่อว่า วัตถุทั้งหลายพร้อมทั้งคุณสมบัติทุกอย่างของมัน ไม่ว่าจะเป็นปฐมภูมิและหุตยภูมิ ล้วนขึ้นอยู่กับความรู้ของจิตพร้อมกับวัตถุ จึงไม่ได้มีความเป็นจริงในตัวเอง เป็นแต่เพียงความคิดของจิตมนุษย์เท่านั้น นั่นหมายถึงว่า แก่นแท้ของวัตถุ คือการถูกรู้ด้วยจิต บางครั้งแนวความคิดของเบร์คลีย์ อาจถูกเรียกว่า “อสสารนิยม” นั่นคือ ทุกสิ่งที่เรารู้ ได้เป็นเพียงความคิดอันหนึ่ง เพราะความคิดต่าง ๆ เป็นเรื่องของจิต

จิตนิยมของ เฮเกล ถือว่า ความแท้จริงมีเพียงจิตดวงเดียว เรียกว่า สิ่งเพราะเป็นต้นตอหรือต้นกำเนิดแห่งจิตทั้งปวง ลักษณะของจิตคือหยุดนิ่งไม่ได้ จะต้องมีการเคลื่อนไหวตลอดเวลา ถ้าไม่เช่นนั้น จิตจะไม่มีตัวตน ไม่เรียกว่า จิต การเคลื่อนที่ของจิตนั้นเป็นการพัฒนาแบบวิวัฒนาการ แบ่งออกเป็น ๓ ระยะ คือ ๑) จิตดั้งเดิม เป็นจิตที่บริสุทธิ์ ๒) จิตขัดแย้ง ซึ่งแสดงตัวออกมาเป็นสสาร ๓) จิตสังเคราะห์ เป็นสสารสำนึกตัวเองว่าเป็นจิต วิญาณเป็นอนันตะ คือ ไม่จำกัด วิญาณจะทำให้หน้าที่สมบูรณ์ก็ต่อเมื่อตายไปแล้ว จึงสามารถสรุปแนวคิด ดังนี้

๑. ความคิด เป็นพื้นฐานของสรรพสิ่ง เพราะสิ่งทั้งหลายเกิดมาจากจิตดวงเดียว
๒. ปรากฏการณ์ทั้งหลายอาศัยจิต หรือเหตุผลขั้นสูง จิตเป็นตัวเปลี่ยนแปลงธรรมชาติ

๓. การทำงานของจิต อาศัยความคิดโลกแห่งภาพปรากฏ ไม่ใช่เป็นเพียงภาพลวงตาเท่านั้น แต่เป็นโลกที่มีระเบียบ และมีเหตุผล เพราะโครงสร้างของมันเกิดจากจิต

ทรรศนะของเฮเกิล เห็นว่า ความคิด คือ กระบวนการปฏิบัติพัฒนาการที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างแนวโน้มของจิตกับแรง (จิตใจ) ที่ขัดแย้งกัน แต่การขัดแย้งกันในความคิดนี้ มิได้เป็นอุปสรรคขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของจิตขั้นสูง หลักการของกระบวนการพัฒนาการทางความคิด

๑) บทยืน ก มีเอกลักษณ์ของตนเอง ก จึงไม่เปลี่ยนแปลง

๒) บทแย้ง สมบูรณ์บ่งถึงความไม่เปลี่ยนแปลงอยู่ในตัว

๓) บทสังเคราะห์ เมื่อ ก มีเอกลักษณ์ของตนสมบูรณ์แล้วจะไม่มีการเปลี่ยนแปลง

เฮเกิล ได้แสดงลักษณะทางวัตถุนิยมได้อย่างชัดเจน ในลัทธิจิตนิยมของท่าน จิต ความคิด มโนคติ เป็นเพียงความจริงด้านหนึ่งของสัจธรรม โดยมีด้านตรงข้ามเป็นลักษณะทาง วัตถุนิยม ซึ่งเฮเกิล หมายถึง ธรรมชาตินั่นเอง เมื่อลักษณะทางจิตวิสัย ธรรมชาติ ได้รับการสังเคราะห์ หรือประนีประนอม เข้าด้วยกันในขั้นสุดท้าย ก็จะบรรลุผลที่ต้องการ นั่นคือ จิตสมบูรณ์

จิต เป็นบ่อเกิดของสรรพสิ่งในโลก เป็นพื้นฐานที่สำคัญของสิ่งทั้งหลาย แม้ว่ามนุษย์เราจะประกอบด้วยร่างกาย และจิตวิญญาณ แต่ส่วนที่สำคัญเป็นตัวบ่งการร่างกาย หรือเป็นการบังคับให้ร่างกายแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมานั้นคือ “จิต” เช่น

ทฤษฎีพหุนิยมฝ่ายจิตนิยม

มีลักษณะเป็นนามธรรม โมนาด แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑) โมนาดหลับ

๒) โมนาดฝัน

๓) โมนาดตื่น

โมนาดส่วนนี้ เป็นส่วนที่ทำให้มนุษย์สามารถรู้ และเข้าใจพระเจ้า ตลอดถึงเอกภพได้สามารถใช้เหตุผลได้ เพราะมีปัญหาซึ่งมีรากฐานมาจากอิสรภาพในการเลือกเป็นเครื่องตัดสิน มีลักษณะตกอยู่ในอารมณ์ ซึ่งเป็นลักษณะของความเปลี่ยนแปลงและโดดเดี่ยวจากปัญญา เป็นต้นกำเนิดของสรรพสิ่ง อสสาร เป็นความจริงสูงสุดในทัศนะของเพลโต

ชาวจิตนิยม ถือว่าคุณค่า เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง เช่น ความดี ความงาม ความถูกต้อง ความผิด จิตมีลักษณะเป็นนิรันดร์ และไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าโลกของสสารจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม เพราะจิตมีลักษณะสมบูรณ์ และเชื่อว่า มนุษย์ประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ ร่างกาย ซึ่งเป็นสสาร และจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นอสสาร มนุษย์มีการริเริ่ม เหตุว่าสสารทั่วไป เช่น ก้อนหิน ไม่มีริเริ่ม พวกมัน มีการเปลี่ยนแปลงหรือเคลื่อนไหว คือ จิตวิญญาณในแง่ที่ว่า มนุษย์มีความรู้สึกนึกคิด มีอารมณ์ สามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ มนุษย์ประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ ร่างกายและจิตวิญญาณ มนุษย์มีความรู้สึกขัดแย้ง

จิตนิยมทัศนะตะวันตก

ท่านได้แบ่งโลกออกเป็น ๒ อย่าง คือ โลกที่ปรากฏ โลกแห่งความคิด หรือแบบไม่มีการเปลี่ยนแปลง สิ่งต่าง ๆ ในโลกเกิดขึ้นแล้วล้วนแตกสลายไป แต่แบบไม่มีการแตกสลาย คงนิรันดร์ ไม่ผันแปร เช่น แบบของคน แม้คนจะตายไป แต่แบบไม่ตายไปกับคนด้วย

เพลโต ธรรมชาติของมนุษย์มี ๒ อย่าง คือ กายกับจิต ร่างกายอยู่ภายใต้การบังคับ ของจิต การแสดงออก พฤติกรรม และนิสัยใจคอของมนุษย์จะเป็นอย่างไร ก็ขึ้นอยู่กับจิต เป็นผู้สั่ง ให้เป็นไป ภาควัตถุ ความอยาก เป็นความต้องการทางร่างกาย ส่วนที่ควบคุมร่างกาย เรียกอีกอย่างหนึ่ง ความมีระเบียบ ความกล้าหาญ ความมีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ ภาควัตถุผล ซึ่งมีสติปัญญามาแต่กำเนิด เป็นส่วนที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์เดรัจฉาน หน้าที่ระดับสูง หน้าที่ระดับต่ำ

อริสโตเติล ถือว่า วิญญาณเป็นสิ่งที่อยู่จริง เป็นเนื้อหาสารทางจิต แต่เป็นเพียงรูปแบบที่จัดระบบ ร่างกาย วิญญาณทำหน้าที่ ๒ อย่าง

เดส์การ์ตส์ ให้ทัศนะว่า กาย กับ จิต เป็นสิ่งที่อยู่จริง และเป็นคนละอย่างกัน กาย เป็นสสาร หรือรูปธรรม ส่วนจิต เป็นอสสาร หรือเป็นนามธรรม แต่ทั้งสองอย่างมีปฏิสัมพันธ์กันวัตถุทั้งหลาย พร้อมทั้งคุณสมบัติทุกอย่างของมัน ไม่ว่าจะเป็นปฐมภูมิและทุติยภูมิ ล้วนขึ้นอยู่กับความรู้ของจิตพร้อมกับวัตถุ จึงไม่ได้มีความเป็นจริงในตัวเอง เป็นแต่เพียงความคิดของจิตมนุษย์เท่านั้น

เฮเกล ถือว่า ความแท้จริงมีเพียงจิตดวงเดียว เรียกว่า สิ่งสมบูรณ์ แบ่งออกเป็น ๓ ระยะ คือ ๑) จิตดั้งเดิม เป็นจิตที่บริสุทธิ์ ๒) จิตขัดแย้ง ซึ่งแสดงตัวออกมาเป็นสสาร ๓) จิตสังเคราะห์ เป็นสสารสำนึกตัวเองว่าเป็นจิต และกล่าวว่า วิญญาณเป็นอนันตะ คือไม่จำกัด แต่ที่มีอยู่ในโลกไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ เพราะอาศัยอยู่ในร่างกายที่ถูกจำกัด วิญญาณจะทำหน้าที่สมบูรณ์ก็ต่อเมื่อตายไปแล้ว เราสามารถสรุปแนวคิดของ เฮเกลได้ คือ ๑) ความคิด เป็นพื้นฐานของสรรพสิ่ง เพราะสิ่งทั้งหลายเกิดมาจากจิตดวงเดียว ๒) ปรากฏการณ์ทั้งหลายอาศัยจิต หรือเหตุผลชั้นสูง จิตเป็นตัวเปลี่ยนแปลงธรรมชาติ ๓) การทำงานของจิต อาศัยความคิด

อิมมานูเอล คานท์ แบ่งสิ่งทั้งปวงออกเป็น ๒ อย่าง คือ สิ่งที่ปรากฏหรือปรากฏการณ์ด้วยเหตุผลทางทฤษฎี สิ่งที่ไม่ปรากฏหรือปรากฏการณ์ ส่วนอปรากฏการณ์เราไม่สามารถรู้ได้ เพราะเชื่อว่าเราได้เพราะปรากฏการณ์ ความงาม คือ การที่เราใช้จิตแสดงปฏิสัมพันธ์ต่อสภาพการณ์ในสิ่งแวดล้อม หรือการที่จิตประเมินค่าวัตถุที่มีคุณค่า ที่เราให้เกิดความรู้สึกภายในจิตใจ แม้ว่าความงามจะขึ้นอยู่กับจิต แต่ก็ไม่ได้ขึ้นอยู่กับทางเลือกตามใจชอบ หากแต่ต้องขึ้นอยู่กับคุณค่าที่มีอยู่ในวัตถุนั้น ๆ ด้วย

จากทัศนะของนักปรัชญาที่ยกมาข้างต้นนั้น จะมีมุมมองความงามด้านจิตวิญญาณที่ต่างกันไป เริ่มจากเพลโต ถึง อิมมานูเอลคานท์ ในมุมมองของผู้ศึกษา อริสโตเติล ได้ให้เหตุผลไว้ชัดเจนมากที่สุด เพราะพูดถึงเรื่อง จิตวิญญาณ หรือการให้เหตุผลและรู้จักคิดหาเหตุผลบนปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิต จึงทำให้เราสามารถรู้ได้ด้วยเหตุผลทางทฤษฎี เหตุอ้างอิง สิ่งที่ไม่ปรากฏ หรืออปรากฏการณ์

หรือสิ่งในตัวเอง เราไม่สามารถรู้ธรรมชาติของมันได้ กล่าวคือ จิตหรือวิญญาณ เป็นพื้นฐานที่สำคัญของ
สิ่งทั้งหลาย แม้ว่ามนุษย์เราจะประกอบด้วยร่างกาย และจิตวิญญาณ แต่ส่วนที่สำคัญเป็นตัวบงการ
ร่างกาย หรือเป็นการบังคับให้ร่างกายแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ เราารู้เพียงว่ามันเป็นสิ่งที่มียู่ของจิตนั่นเอง

บทที่ ๔

ความงามการเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดตามทัศนะจิตนิยม ของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนอง อำเภอยะยี่ จังหวัดมหาสารคาม

ความงามการเทศน์ผะเหวดตามทัศนะจิตนิยม ของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนองอำเภอยะยี่ จังหวัดมหาสารคาม โดยเน้นสิ่งที่ทัศนะจิตนิยม เป็นเกณฑ์ตัดสินความงามในการเทศน์ผะเหวด ของวัดพุทธประดิษฐ์ อนึ่ง ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ สัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีทั้งพระสงฆ์ นักวิชาการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำคำสัมภาษณ์ที่ได้จากการสัมภาษณ์ มาวิเคราะห์ตามทัศนะจิตนิยม แต่ก็ขึ้นอยู่กับว่าคำสัมภาษณ์ ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลให้สัมภาษณ์ ซึ่งก็แตกต่างกันออกไป

การเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวด ของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนอง อำเภอยะยี่ จังหวัดมหาสารคาม ที่ผู้วิจัยจะทำการศึกษาวิเคราะห์ความงาม ตามเงื่อนไขของหลักทัศนะจิตนิยมนั้น คือ การเทศน์ผะเหวดตามทัศนะจิตนิยม ของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนอง อำเภอยะยี่ จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งกลุ่มประชากรกลุ่มเป้าหมายทั้งหมด ที่ให้สัมภาษณ์นั้น ล้วนเป็นประชากรที่เคยรับฟังการเทศน์ผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนอง อำเภอยะยี่ จังหวัดมหาสารคามทั้งหมด ซึ่งแนวคิด เรื่องความงามตามหลักสุนทรียศาสตร์ ของกลุ่มทัศนะจิตนิยมนั้น เห็นว่า ความงามไม่ได้ขึ้นอยู่กับคุณค่าทางวัตถุ ศิลปะ หรือสิ่งที่หล่อหลอมขึ้นอะไรทั้งสิ้น แต่มันขึ้นอยู่กับจิตใจของคนเกี่ยวกับสิ่งที่รู้สึก หรือเกิดขึ้นมาโดยจิต หรือสภาวะพิเศษของจิต ที่เป็นผลลัพธ์จากความรู้สึกอารมณ์เกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเป็นการคิดของบุคคลซึ่งไม่เกี่ยวกับภายนอก

การเทศน์ผะเหวดตามทัศนะจิตนิยมของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนอง อำเภอยะยี่ จังหวัดมหาสารคาม ก็เป็นส่วนหนึ่ง ที่แสดงถึงจินตนาการ การถ่ายทอดถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติอันสำคัญยิ่ง และยังเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นได้ชัดเจนในความศรัทธาและรักใคร่ในพระพุทธศาสนา ซึ่งในประเด็นของความงามตามหลักจิตนิยมนี้ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ เพื่อสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มผู้ให้ข้อมูล และกลุ่มประชากรที่มีคำให้สัมภาษณ์ที่สอดคล้องแนวคิดของกลุ่มจิตนิยม นั้นมีคำให้สัมภาษณ์ ดังนี้

พระครูโฆสิตธรรมวิมล ได้กล่าวว่า “ประเพณีบุญผะเหวด การเทศน์มหาชาติของชาวอีสานเขตบ้านพากันทำทุก ๆ ปี ในทุก ๆ บ้าน ซึ่งสิ่งที่เด่นที่สุด คือ การเทศน์ผะเหวด ซึ่งทำนองบทร้อยกรองที่กลั่นจากหัวใจของคนเฒ่าคนแก่ในสมัยก่อน เป็นผู้เรียบเรียงมาให้ฟังง่ายเข้าใจเร็วใน

ปัจจุบันเทศน์เป็นทำนองสรภัญญ์เป็นเสียงแหล่อีสาน มีการสมมุติตัวตนประกอบให้เข้าใจ ทั้งคนเทศน์และคนฟัง มีใจความที่มุ่งเน้นให้ผู้ฟังนำไปปฏิบัติบูชา ให้เข้าถึงหลักธรรมในการเทศน์ ละเอียด เช่น ให้รู้จักการให้ทาน ส่วนภาษาเป็นภาษาพื้นบ้านแต่ละท้องถิ่น มีการใช้ภาษาที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งสวยงามทางด้านจิตใจอย่างมากสำหรับผู้ที่ได้รับฟังการเทศน์”^๑

พระครูประดิษฐ์วิริยาภรณ์ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “ความงามของการเทศน์พะเนาะนั้นเกิดจากการได้ยินได้ฟังการเทศน์ จนทำให้เกิดความปิติในจิตใจ โดยไม่ต้องจำเป็นว่าจะต้องมีความไพเราะอย่างเดียว เนื่องจากความศรัทธานั้น ล้วนเกิดจากจิตสำนึกภายในมากกว่า แสดงให้เห็นถึงความเคารพในพุทธศาสนาของคนฟัง”^๒

พระประเสริฐ ปญญาโร ได้กล่าวว่า “การเทศน์พะเนาะนั้น เป็นคำเรียกของชาวพื้นบ้านอีสานที่จัดขึ้นตามฮีตประเพณีสืบกันมา ซึ่งทางวัดพุทธประดิษฐ์เองก็จัดขึ้นทุกปี ส่วนสำคัญที่ขาดไม่ได้ คือ การเทศน์พะเนาะ ซึ่งเป็นการนำเรื่องราวของพระเวสสันดรมาแสดง ส่วนการเทศน์ก็แตกต่างกันไปแต่ละภาค แต่สิ่งที่มีทุกภาค คือ การแสดงออกถึงความศรัทธาในศาสนา ทำให้ผู้เทศน์เองก็เทศน์ด้วยความตั้งใจ ผู้ฟังก็ฟังด้วยความเคารพอ่อนน้อมต่อพระศาสนาด้วยจิตใจ”^๓

พระปรีชา กินรี ได้อธิบายไว้ว่า “การเทศน์พะเนาะนั้นมีเนื้อหาสาระที่สำคัญและคนเทศน์จะเน้นทำนองที่น่าฟัง ทำให้คนฟังเพลิดเพลินไปตามกัน”^๔

นายสำราญ บุตรล้านช้าง อุบาสกวัดพุทธประดิษฐ์ให้สัมภาษณ์ว่า “สำหรับผู้ที่ได้ฟังการเทศน์พะเนาะ ไม่ว่าจะเข้าใจเนื้อหาหรือไม่เข้าใจก็ตาม แต่จะได้ความไพเราะของทำนองซึ่งผู้เทศน์ถ่ายทอดออกมา ทำให้สนุกสนานไปด้วย ซึ่งการฟังเทศน์นั้นก็จะทำให้รู้สึกดีต่อสภาพจิตใจอีกด้าน” ส่วนอุบาสกอีกท่านหนึ่งคือ^๕

ผู้วิจัย จึงได้ศึกษาความงามการเทศน์ในประเพณีบุญพะเนาะ ตามทัศนะจิตนิยมของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนอง อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งการเทศน์ในประเพณี บุญพะเนาะของวัดพุทธประดิษฐ์นั้น ก็มีความไพเราะ มีความงามทั้งทางด้านเนื้อหาและปริศนาธรรม ด้านภาษา ด้านจังหวะท่วงทำนอง ซึ่งจะได้อธิบายในหัวข้อ ดังต่อไปนี้

^๑ สัมภาษณ์ พระครูโฆสิตธรรมวิมล, พระสงฆ์วัดพุทธประดิษฐ์, ๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

^๒ สัมภาษณ์ พระครูประดิษฐ์วิริยาภรณ์, พระสงฆ์วัดพุทธประดิษฐ์, ๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

^๓ สัมภาษณ์ พระประเสริฐ ปญญาโร, พระสงฆ์วัดพุทธประดิษฐ์, ๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

^๔ สัมภาษณ์ พระปรีชา กินรี, พระสงฆ์ในตำบลโพหนอง, ๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

^๕ สัมภาษณ์ นายสำราญ บุตรล้านช้าง, อุบาสกวัดพุทธประดิษฐ์, ๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

๔.๑ ความงามด้านเนื้อหาและปริศนาธรรม

ในระยะเริ่มแรก การเทศน์มหาชาติใช้ภาษาบาลีล้วน ที่เรียกว่า “เทศน์คาถาพัน” ทำให้ประชาชนทั่วไปฟังไม่เข้าใจเนื้อเรื่องขาดความน่าสนใจ นอกจากความเชื่อที่ว่าได้บุญเพียงอย่างเดียว ต่อมาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงพิจารณาเห็นว่าหากปล่อยให้เป็นอย่างนี้ต่อไป เวสสันดรชาดก จะสูญสิ้นไป จึงมีรับสั่งให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้นมหาชาติคำหลวงไม่ได้แต่งสำหรับเทศน์แต่แต่งสำหรับสวดให้อุบาสกอุบาสิกาฟัง ในเวลาไปอยู่บำเพ็ญกุศล ที่วัดในวันพระ ขึ้น/แรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ หรือนำมาสวดในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ครั้นสมัยรัตนโกสินทร์นี้ก็ยังรักษาประเพณีการสวดมหาชาติคำหลวงอยู่ โดยสวดมหาชาติคำหลวงทำนองเก่าถวายขณะเสด็จพระราชดำเนินไปบำเพ็ญพระราชกุศลถวายพุ่มเทียนแก่เจ้าอาวาส พระอารามหลวง สมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ และพระครูสัญญาบัตร ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๙ ของเทศกาลเข้าพรรษา ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และการที่เด็กนักเรียนไปนั่งสวดหนังสือเรื่องต่าง ๆ ตามทำนองซึ่ง เรียกว่า “สวดไอ้เอื้อวิหารราย” ตามศาลารายในวัด พระศรีรัตนศาสดาราม ก็สืบเนื่องมาจากประเพณีนี้เช่นกัน ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม โปรดเกล้าฯ ให้แต่งหนังสือ มหาชาติคำหลวงขึ้นอีกครั้งหนึ่งหรือเรียกว่า กาพย์มหาชาติเป็น คำประพันธ์ชนิดร่ายยาว แต่งไว้สำหรับพระเทศน์ให้สาธุชนฟัง ต่มีเนื้อเรื่องยาวมากไม่อาจเทศน์ให้จบภายในวันเดียวได้ หากเทศน์เพียงอย่างเดียวจะทำให้หน้าเบื่อ พระที่เทศน์จึงมีการใส่ลีลา น้ำเสียง สำเนียง ท่วงทำนองในแต่ละบทบาทของตัวละครในแต่ละกัณฑ์ เพื่อให้เกิดจินตนาการชวนติดตาม การเทศน์มหาชาติด้วยทำนองต่าง ๆ จึงน่าจะเริ่มต้นจากกาพย์มหาชาติที่แต่งขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าทรงธรรมฯ นี้ และได้รับความนิยมแพร่หลายมาจนถึงปัจจุบัน

พระอริยานุวัตร เขมจารี (ชำระ) ได้อธิบายไว้ว่า ทำนองในการเทศน์มหาชาติมีทำนองหลัก อยู่ ๒ แบบ คือ^๖

๑. การเทศน์มหาชาติทำนองหลวง เป็นการเทศน์แบบทำนองธรรมวัตรและทำนองแหล ซึ่งต้องเทศน์ไปตามเนื้อหาปริศนาธรรมที่มีอยู่ในคัมภีร์ ทำนองหลวงถือเป็นทำนองมาตรฐาน หรือทำนองราชการโบราณ ถือเป็นแบบฉบับของการเทศน์มหาชาติ การเทศน์แบบทำนองธรรมวัตรเป็นการเทศน์ที่ใช้ทำนองธรรมดา มีการเอื้อนเสียงอยู่บ้าง แต่ไม่มากนัก การเทศน์มหาชาติแบบทำนองแหลตามทำนองหลวง เป็นการเทศน์ที่มีท่วงทำนองไปตามเนื้อหาที่มีอยู่ในคัมภีร์ หรือที่เรียกกันว่า แหล พระที่จะเทศน์มหาชาติแบบนี้ได้ ต้องฝึกการเอื้อนเสียงขึ้น-ลง และต้องมีเสียงค่อนข้างดีมีความชัดเจน ต้องใช้เสียงเป็น การเทศน์ทำนองแบบนี้ พระเทศน์ต้องฝึกมาเป็นอย่างดีจึงจะเทศน์ได้น่าฟัง เพราะการเทศน์มหาชาติแต่ละครั้ง จะต้องมีการเล่นเสียง และใช้เสียงมากมีทั้งทำเสียงเล็กเสียง

^๖ พระอริยานุวัตร เขมจารี (ชำระ), มหาชาติ มะไลยแสน (ลายมือ), (ศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มปป.), หน้า ๙. (สำเนาเอกสารเย็บเล่ม)

ใหญ่ ทำนองมหาชาติแต่ละกัณฑ์จึงมีความแตกต่างกัน เช่นเดียวกับ ความแตกต่างของเพลงหน้าพาทย์ทั้ง ๑๓ เพลง อันเป็นเพลงประจำกัณฑ์

๒. การเทศน์มหาชาติทำนองราษฎร์ หรือการแห่แบบทำนองราษฎร์ หมายถึง ทำนองแห่ที่มีเนื้อหาย่นอกคัมภีร์ไม่ว่าจะเป็นแห่ นอกเทียบ กับเนื้อที่มีเนื้อความอยู่ในมหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์ หรือแห่ นอกที่มีเนื้อความไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อความในมหาชาติเลย เช่น แห่พรแห่ นอก ที่มีเนื้อความเกี่ยวกับพุทธประวัติ การแห่ประเภทนี้ ขึ้นอยู่กับพระนักเทศน์เลือกมานำเสนอกับคนฟัง ตามความเหมาะสมของโอกาส และเวลาพระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน) ได้อธิบายไว้ว่า ทำนองในการเทศน์มหาชาติมีทำนองหลักอยู่ ๓ ทำนอง คือ

๑. ทำนองประจำกัณฑ์ ได้แก่ ทำนองทางราชการ หรือที่เรียกว่า “ทำนองหลวง” หรือทำนองในเนื้อ (เนื้อเรื่อง)

๒. ทำนองประจำตัว ได้แก่ ทำนองที่ผู้แต่งหรือผู้แห่จะคิดประดิษฐ์ขึ้น หรือยกย้าย ให้เกิดความไพเราะตามความสามารถของตน

๓. ทำนองประจำภาค ได้แก่ ทำนองที่เป็นไปตามสำเนียงภาษาของแต่ละท้องถิ่น เฉพาะทำนองประจำกัณฑ์ ยังแบ่งออกไปอีกหลายลักษณะหลายทำนอง เช่น ทำนองธรรมวัตร ทำนองธรรมวัตรกราย ทำนองธรรมวัตรแท้ทำนองเดิน ทำนองเดินกราย ทำนองขึ้น ทำนองขึ้นสูง ทำนองย้าย เป็นต้น^๗

สรุปว่า เนื้อหาทำนองการเทศน์มหาชาติ จัดได้ว่าเป็นศิลปะเชิงใจคนเข้าสู่ศาสนา โดยอาศัยลีลา น้ำเสียง ท่วงทำนองและเนื้อหาของผู้เทศน์ ที่เป็นตัวดำเนินเรื่องให้เห็นถึงลักษณะ ของบุคคลทั้งในด้านดีและเลว และเป็นการจรรโลงจิตใจสาธุชนให้สัมผัสถึงอรรถรสของธรรมะ และนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ โดยการได้ยินได้ฟังเนื้อหาจากการเทศน์

๔.๒ ความงามด้านภาษา

กลอนเทศน์แห่ คือ คำประพันธ์ซึ่งแต่งขึ้นโดยนักปราชญ์ ผู้มีความรู้ด้านคำฉันท์ กาพย์ และกลอน ประพันธ์ขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือสำหรับใช้เทศน์เสียงของพระนักเทศน์อีสาน รูปแบบดั้งเดิมหมายถึง ความนิยมระดับเสียง และจังหวะคำ ซึ่งมีบทบาทชี้ขาดในกาพย์กลอนอีสาน และลาว กลุ่มแม่น้ำโขงนั่นเอง ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลาน เรียกว่า “โคลงสาร” ถือว่าเป็นเทศน์แห่ ในเนื้อมหาชาติ^๘

^๗ พระครูศรีปริยัติโชติธรรม (ชนชัย อคฺคธมฺโม), **เทศน์มหาชาติปริทัศน์**, : พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานฉลองสัญญาบัตร-พัฒนและตราตั้งรองเจ้าคณะอำเภอยางตลาด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คลังนานาธรรม, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓.

^๘ รศ.จิรภัทร แก้วกู่, **กาพย์ กลอนอีสาน ว่าด้วยวรรณกรรมประชาชน**, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ม.ป.ท, ๒๕๔๕).

กลอนเทศน์แหล่ เป็นเครื่องมือสำคัญของพระนักเทศน์เสียง เพราะต้องนำไปใช้ในการเทศน์ แต่ส่วนใหญ่พระนักเทศน์เสียง ไม่สามารถประพันธ์กลอนเทศน์ด้วยตนเองได้ จะอาศัยให้ผู้อื่นแต่งกลอนให้ แล้วนำมาท่องจนจำได้แล้วนำไปเทศน์ ส่วนมากจะนำเอากลอนที่นักประพันธ์ได้แต่งเอาไว้ และมีจำหน่ายตามท้องตลาด การเทศน์แหล่ในลุ่มมหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ ก็อาศัยนักปราชญ์ผู้มีความรู้ประพันธ์กลอนให้ แต่หลายรูปมีความสามารถประพันธ์กลอนเทศน์แหล่ ด้วยตนเอง หากไม่มีนักปราชญ์ผู้รู้ และผู้มีความสามารถ กลอนแหล่คงเกิดขึ้นไม่ได้^{๘๙}

กลอนแหล่อีสาน เกิดขึ้นได้เพราะนักประพันธ์กลอนเท่านั้น กลอนเทศน์แหล่อีสาน จึงพัฒนาการมาจากนักประพันธ์ ที่ได้ช่วยกันประพันธ์ขึ้นแล้วมอบให้ลูกศิษย์ของตนเอง หรือมอบให้พระนักเทศน์นำไปเทศน์^{๙๐}

เท่าที่ได้มีการศึกษาวิจัยค้นคว้าตำราต่าง ๆ ตำราทางวิชาการ สัมภาษณ์พระนักเทศน์แหล่อีสานและผู้รู้ พบว่านักประพันธ์กลอนเทศน์แหล่อีสานมีมากมาย บางท่านเป็นทั้งผู้เทศน์และผู้ประพันธ์กลอนเองเทศน์เอง บางท่านเป็นแต่นักประพันธ์กลอน กรณีนี้ ผู้จัดการ บริษัท ขอนแก่น คลังนา นาวาธรรม จำกัด ซึ่งเป็นนิติบุคคลที่พระนักเทศน์แหล่และนักประพันธ์กลอนแหล่ ได้มอบลิขสิทธิ์ให้จัดพิมพ์บทประพันธ์กลอนเทศน์แหล่อีสาน เพื่อเผยแพร่และจำหน่าย กล่าวว่า “พระนักเทศน์เสียงอีสาน และนักประพันธ์กลอนเทศน์แหล่อีสานที่ได้มอบลิขสิทธิ์ให้กับบริษัทเพื่อดำเนินการพิมพ์ และจำหน่าย มีหลายท่าน ดังนี้ คือ

๑. กัณหา บ.ช.ย. ชื่อผลงาน ประมวลเทศน์แหล่สมัยนิยม สำนวนอีสาน
๒. น้อย ผิวผัน และพิมพ์ หนองสุธรรม ชื่อผลงาน ประมวลแหล่เทศน์ต่างๆแผนใหม่
๓. พระหล้า กุสุโม ชื่อผลงาน หนังสือหกกษัตริย์เทศนา
๔. พระมหาสายทอง สุรปณฺโณ ชื่อผลงาน คู่มือ หกกษัตริย์
๕. จินดา ดวงใจ ชื่อผลงาน แหล่เทศน์ทันสมัย
๖. พระมหาบุญตา ธีรจิตโต ชื่อผลงาน ประมวลกลอนแหล่อีสาน และเทศน์แหล่มหาชาติ

๑๓ กัณฑ์

๗. เตชวโร ภิกขุ (อินตา กวีวงศ์) ชื่อผลงานแหล่เทศน์เสียงอีสานนิยม
๘. พระครูสุตสารพิมล (พิมพ์ ธรรมทินโน, พิมพ์ ป.) ชื่อผลงาน พิมพ์แหล่มหาชาติ

๑๓ กัณฑ์ (สำนวนอีสาน)

^{๘๙} พระคำปิ่น ธรรมโฆสโก, นักเทศน์เสียงอาวสุ, อ่างใน, พัฒนาการเทศน์แหล่ของพระนักเทศน์อีสาน, ๒๕๕๖.

^{๙๐} พระครูสุตสารพิมล (พิมพ์ ธรรมทินโน), นักเทศน์เสียงอาวสุ, อ่างใน, พัฒนาการเทศน์แหล่ของพระนักเทศน์อีสาน, ๒๕๕๖.

นอกจากนี้ ยังมีอีกหลายรูปที่ไม่ได้กล่าวถึง และจำไม่ได้ว่าแต่ละท่านนั้นมอบลิขสิทธิ์ ให้เมื่อปี พ.ศ.ใด เพราะกลอนเทศน์เหล่านี้ของนักประพันธ์บางท่านมีการจัดพิมพ์มาแต่เนิ่น และพิมพ์หลายครั้งแล้ว หากนับจำนวนกรรมการผู้จัดการบริษัทก็เปลี่ยนมาหลายรุ่นแล้ว ผมเป็นรุ่นหลาน ของกรรมการผู้จัดการ

จากชื่อนักประพันธ์ และชื่อผลงานที่ประพันธ์ สะท้อนให้เห็นว่าการประพันธ์กลอนเทศน์เหล่านี้ในครั้งแรก จะอาศัยเค้าโครงเรื่องจากลำนหามาติเวสสันดรชาดกเป็นสำคัญ เห็นได้หลายท่านที่ประพันธ์กลอนเทศน์เหล่านี้ ๑๓ กัณฑ์ บางท่านไม่ประพันธ์ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ แต่เมื่อจะประพันธ์กลอนเหล่านี้ หรือกลอนเทศน์เดี่ยว ก็จะมีกลอนในลำนหามาติแทรกอยู่กับกลอนอื่น ๆ เช่น แห่เกี่ยวกับนางมัทรี มีปรากฏในผลงานการประพันธ์หลายท่าน กลอนเทศน์เหล่านี้ต่าง ๆ ที่นักประพันธ์ทั้งหลายได้ประพันธ์ขึ้นนั้น ถือได้ว่าเป็นที่มาของกลอนเทศน์เหล่านี้ พัฒนาการด้านกลอนเทศน์เหล่านี้ก็น่าจะมาจากบทประพันธ์ที่หลากหลาย ของนักประพันธ์เหล่านี้ เพราะได้ประพันธ์กลอนไว้เป็นเวลานานแล้ว บางท่านประพันธ์กลอน และมอบลิขสิทธิ์ให้กับบริษัท ขอนแก่น คลังนาธรรมชาติ จำกัด ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๔ มาแล้ว^{๑๑}

สรุปความได้ว่า กลอนเทศน์เหล่านี้มีพัฒนาการมาจาก บทประพันธ์ที่ประพันธ์ขึ้นโดยนักปราชญ์ แล้วนำมาเทศน์แห่ และพัฒนามาจากบทประพันธ์ที่ประพันธ์ขึ้นเองและเทศน์เอง โดยอาศัยเค้าโครงเรื่องจาก ๔ แหล่ง คือ อาศัยเรื่องราวจากธรรมบท เช่น พระเวสสันดรชาดก บุพกรรมโมคคัลลาน์ อาศัยเรื่องราวจากนิทานพื้นบ้าน เช่น กล่องข้าวน้อยฆ่าแม่ ชีวิตจริง เช่น มหาแดง อาศัยจากเรื่องราวจากการอ่านใบลาน และอาศัยชีวิตจริงและสถานการณ์ในปัจจุบัน เช่น ผู้ชักได้กินหนัง ผู้ชังกินกระดูก

๔.๓ ความงามด้านจังหวะท่วงทำนอง

ลีลาการเทศน์ หมายถึง ท่าทางอันงามในการแสดงธรรม ที่แสดงออกทางเสียง ทำนอง จังหวะ กิริยาท่าทาง และการพูด ลีลาการเทศน์เสียง หรือแห่เหล่านี้ ได้รับการฝึกฝนจากครูบาอาจารย์ ตั้งแต่เริ่มมอบตัวเป็นลูกศิษย์ หากเชื่อฟัง และยอมรับการถ่ายทอดด้วยใจศรัทธา และเคารพ หมั่นเพียรพยายามปฏิบัติตาม ย่อมเกิดความชำนาญ และเป็นคุณสมบัติติดตัวตลอดไป^{๑๒}

จากการศึกษาวิจัยเอกสาร และประมวลคำสัมภาษณ์ผู้รู้ และพระนักเทศน์เหล่านี้เกี่ยวกับพัฒนาการด้านลีลาการเทศน์เหล่านี้ ปรากฏในวิทยานิพนธ์พุทธศาสนดุสิต เรื่อง รูปแบบการอนุรักษ์และการพัฒนาการเทศน์เหล่านี้ของพระสงฆ์ภาคอีสานตอนกลาง ในฐานะสื่อพื้นบ้าน

^{๑๑} อ้างแล้ว.

^{๑๒} อ้างแล้ว.

ของ พระมหาประสงค์ กิตติญาโณ (พรมศรี)^{๑๓} ได้ประมวลคำสัมภาษณ์พระนักเทศน์เหล่านี้ ถึงพัฒนาการด้านลีลาการเทศน์เหล่านี้ จากผลการประมวลคำสัมภาษณ์ มีการพัฒนา ๔ ด้าน คือ^{๑๔}

๑. สำนวนคนฟังไม่เข้าใจต้องเปลี่ยนไป เช่น เอือนคือบ้าน การเปลี่ยนคำเป็นไปตาม ช่วงทำนอง ถ้ายบทประพันธ์ไปสัมผัสเป็นบ้านก็ต้องเอาบ้าน ถ้าเป็นสระเอือกก็ต้องเป็นเอือน คำเดียวเป็นได้หลายอย่างแล้วแต่บทประพันธ์นำไป การใช้คำสมัยก่อนใช้คำสุภาพมาก ปัจจุบันนี้นำคำที่ไม่เหมาะสมไม่ควรเข้ามาใช้ เช่น คำแสลง คำหยาบคาย ใช้คำสมัยใหม่แล้วทำให้ฟังไม่รู้เรื่องใช้ไม่เหมาะสมกับการแสดงธรรม การแสดงต้องแสดงไปตามหลักการ ที่สำคัญ ภาษาต้องใช้ สมัยเก่า เพราะฟังมีแต่ผู้เฒ่า

๒. การใช้กิริยาท่าทางอดีตกับปัจจุบันเปลี่ยนแปลง ต้องเทศน์แบบไม่ผิดแบบของ พระต้องเรียบร้อย ไม่ออกเกินไป แต่มีบางองค์ออกนิดหน่อย ลีลาท่าทางด้านกิริยา ปกติแล้วสมัยก่อนไม่มี แต่ปัจจุบันเป็นความสามารถพิเศษ เช่น สมัยก่อนร้องให้ก็ร้องให้เฉพาะเสียง ไม่แสดงการร้องให้จริง ๆ เหมือนสมัยนี้ แต่ญาติโยมก็ชอบเพราะแสดงสมบัตินิพพาน หรือตอนมีทริสลับก็สลับแต่เฉพาะเสียง แต่ปัจจุบันแสดงสลับฟุลงไปบนธรรมาสน์จริง ๆ เป็นต้น สมัยก่อนอาการก็ไม่ออกมาจนเป็นแบบฆราวาส ทุกวันนี้แสดงกิริยาเหมือนหมอลำเหมือนแสดงละครไปในตัว เพื่อเอาใจญาติโยม ส่วนมากผู้ฟังผู้หญิงจะชอบแต่นักปราชญ์เมธีไม่ชอบ เพราะไม่ถูกจริตของท่าน ท่านชอบกิริยาที่พอดีพองาม สมัยก่อนฝึกลูกศิษย์ นั่งตัวตรง พับเพียบ คอตรง หน้าตรง ไม่ก้มหน้า ตรงที่เพี้ยนขึ้นมาถึงปัจจุบัน คือ แสดงกิริยาด้วยใบหน้าที่ดี สรีระร่างกายในส่วนท่อนบนก็ดี เช่น การสลับก็ไม่ต้องฟุลง การสลับก็สลับ แต่เสียงตัวบุคคลไม่ต้องแสดง

๓. การใช้โวหาร มีการใช้บรรยายธรรม เทศนา พรรณนา สาธกอุปมา อุปมัย ธรรมาธิฐาน ปุคคลาธิฐาน ฌญา สุภาจิต คำพังเพย มีใช้ในบทประพันธ์ บางทีพระที่เทศน์เหล่านี้ ต้องการดึงเข้ามาใส่ก็ได้ หรือเอาบทประพันธ์อื่นเข้ามาก็ได้ ที่ไม่ได้แต่งเอง

๔. การใช้น้ำเสียงปัจจุบันนี้ พระนักเทศน์บางรูป จะใช้น้ำเสียงแตกต่างไปจากเทศน์เหล่านี้ ประยุกต์อย่างมาก มีลักษณะเหมือนหมอลำมากเกินไป แต่ถ้าจะอนุรักษ์จริง ๆ ควรจะใช้น้ำเสียงให้เหมาะสม สมัยก่อน น้ำเสียง ลีลาไม่เท่าไร แต่ปัจจุบันมีเครื่องช่วยทำให้แสดงได้เหมาะสม กับบทบาทหน้าที่ของตัวเอง น้ำเสียงยาว เอื้อนมากขึ้น ลีลามือออกใบหน้า ออกกิริยา มือ ลำตัว มากกว่าสมัยก่อน เพราะสมัยก่อนใช้น้ำเสียงสั้น ๆ ไม่มีเครื่องเสียงช่วย เหมือนปัจจุบัน ใครเสียงดี ก็ดีไปเลย สมัยก่อนใช้ปากเปล่า คนเต็มปราณีได้ยินหมดทุกถ้อยคำ สมัยก่อนไม่ใช้น้ำเสียงยาวเหมือนในปัจจุบันนี้ จะใช้น้ำเสียงยาวเพิ่มมากขึ้น สมัยก่อนเทศน์ง่าย ๆ ธรรมดา แต่ปัจจุบันนี้เนื้อหาหายากมากเสียง ที่ชะ รัสสะเหมือนเดิม

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑-๗๓

^{๑๔} นายสหชาติ ทันทิ, พัฒนาการการเทศน์เหล่านี้ของพระนักเทศน์อีสาน, (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๖๑.

เสียงโฆสะ โหฆสะทุกวันนี้ ใช้เสียงมากสมจริง เช่น สะอื่น ก็สะอื่นจริง ๆ สมัยก่อน ไม่ติดเสียงเหมือนทุกวันนี้

จากประมวลคำสัมภาษณ์ พระนักเทศน์แหล่ และพระผู้รู้ สะท้อนให้เห็นว่าการเทศน์แหล่ มีการทั้งด้านลีลาการใช้ภาษาในการเทศน์ พัฒนาการด้านกิริยาท่าทางในขณะเทศน์ พัฒนาการด้านการใช้โวหารประกอบการเทศน์ และพัฒนาการด้านการใช้น้ำเสียง ซึ่งพัฒนาการดังกล่าว พระนักเทศน์ และผู้รู้ให้ทัศนะว่า มีความแตกต่างไปจากสมัยเก่ามาก แม้ภาษาที่ใช้ใน บทประพันธ์จะอิงของเก่าไว้ถึง ๘๐ เปอร์เซ็นต์ แต่ปัจจุบันพระนักเทศน์มีการใช้สำนวนภาษาเพิ่มเติมเข้ามาจนแยกไม่ได้ว่าอะไรใหม่อะไรเก่า บางรูปบางคณะใช้ภาษาไม่เหมาะสม เช่น ต่อกัน ใช้คำว่า กู มึง อีนั่น บักนี้ เป็นต้น ในบทสนทนาขณะเทศน์ ด้านลีลาการิยามารยาทแต่เดิมครูบอาจารย์บางสำนัก มีการสอนด้านกิริยามารยาทให้กับลูกศิษย์ เช่น ให้นั่งตัวตรง นั่งท่าพับเพียบ คอตั้งตรง หน้าตรง ไม่ก้มหน้า หน้าตาว่างท่าสบาย ไม่แสดงอาการมีอารมณ์ทางใบหน้า การเทศน์ บทโคกเศรำก็โคกเศรำตามกลอน และเสียง ไม่แสดงกิริยาน้ำตาไหล และแสดงท่าสลับฟุบบน ธรรมมาสน์ เหมือนปัจจุบัน ลีลาการใช้น้ำเสียงในการเทศน์ปัจจุบัน บางรูปใช้น้ำเสียงยาว เอื้อนมากขึ้น ลีลาเมื่อออกหน้าออกกิริยา มือ ลำตัว มากกว่าสมัยก่อนสมัยนี้มีเครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์ช่วยให้เทศน์ได้ง่ายมากกว่าสมัยเก่า สมัยก่อนเทศน์ด้วยเสียงล้วน ๆ ไม่มีเครื่องขยายเสียงช่วย ใครเสียงดีก็ดีไปเลย ทุกวันนี้ใช้เสียงมากสมจริง เช่น สะอื่นก็สะอื่นจริง ๆ สมัยก่อนไม่มีสะอีก สะอื่นเหมือนทุกวันนี้

ประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ ได้แฝงคติความเชื่อ เรื่อง บุญ บาป ความดีความชั่ว สิ่งที่ควรทำ สิ่งไม่ควรทำ ศีลธรรม พุทธศาสนา ซึ่งเหล่านี้ ได้ทำให้นิสัยใจคอของชาวอีสาน เป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ กตัญญูรู้คุณ เคารพผู้อาวุโส พระสงฆ์ เป็นคนดี มีศีลธรรม ส่งผลให้เกิดสังคมที่สงบสุข เป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของประเพณี ในขณะเดียวกัน ชาวอีสานได้นำคติบุญผะเหวด ไปใช้ใน ชีวิตประจำวัน อาทิ

๑. กัณฑ์เทศพร

การทำบุญจักให้สำเร็จสมประสงค์ ต้องอธิษฐานจิตตั้ง เป้าหมายชีวิตที่ตนปรารถนาไว้ ความปรารถนาที่จะสำเร็จ สมดังตั้งใจผู้นั้นต้องมีศิลปบริบูรณ์ คือ

- ๑) ต้องกระทำความดี
- ๒) ต้องรักษาความดีนั้นไว้
- ๓) หมั่นเพิ่มพูนความดีให้มากยิ่งขึ้น

๒. กัณฑ์หิมพานต์

- ๑) คนดีเกิดมานำพาโลกให้ร่มเย็น
- ๒) โลกต้องการผู้เสียสละ มิฉะนั้นหายนะจะบังเกิด
- ๓) การทำดีย่อมมีอุปสรรค "มารไม่มี บารมีไม่มา มารยิ่งมา บารมียิ่งแก่กล้า"

๔) จุดหมายแห่งการเสียสละ อยู่ที่พระโพธิญาณ มิวหนัโหวแม้จะได้รับทุกข์

๓. ทานกัณท์

๑) ความรักของแม่ ความห่วงของเมีย

๒) โทษทัณฑ์ของการเป็นหม้าย คือ ถูกประณามหยามหมิ่น อาจถึงจบชีวิต ด้วยการ
ก่อกองไฟให้รุ่งโรจน์ แล้วโดดฆ่าตัวตาย

๓) เพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม พึงยอมเสียสละประโยชน์สุขส่วนตัว

๔) ยามบุญมี เขาก็กียามตกต่ำ เขาก็กียาม ชีวิตมีทั้งขึ้นบาน และขึ้นชม

๔. วณประเวศน์

๑) ยามเห็นใจ ยามจน ยามเจ็บ ยามจากเป็นยามที่ควรจะได้รับความสะดวกเสียแล

๒) ผลดีของมิตรแท้ คือ ไม่ทอดทิ้งในยามเพื่อนทุกข์ ช่วยอุ้มชูยามเพื่อนอ่อนล้า ช่วย
นุคตึงยามเพื่อนตกต่ำ

๓) น้ำใจของคนดี หากรู้ชัดว่าปกติสุขของคนส่วนมากจะตั้งอยู่ได้ เพราะการเสียสละ
ของตน ก็สมัครสละโอกาส และโชคลาภอันจะพึงได้ ด้วยความชื่นชม

๕. กัณท์ชูชก

๑) ของที่รักและหวงแหน ที่โบราณห้ามฝากผู้อื่นไว้ คือ เงิน ม้า เมีย ยิ่งน้องเมียห้าม
ฝากเด็ดขาด อันตรายมาก

๒) ภรรยาที่ดีย่อมไม่ย่อหย่อนต่อหน้าที่ ข้าวดำ น้ำตัก ฟืนตอหักหา น้ำร้อน น้ำชา
เตรียมไว้เสร็จ

๓) ของไม่คู่ควรย่อมมีปัญหา ตำราหิโตปเทศ กล่าวว่า "ความรู้เป็นพิษ เพราะเหตุที่ไม่
ใช้ อาหารเป็นพิษเพราะเหตุไฟธาตุไม่ย่อย เมียสาวเป็นพิษเพราะผัวแก่"

๖. กัณท์จุลพน

๑) มีอำนาจหากขาดปัญญา ย่อมถูกหลอกได้ง่าย

๒) คนโง่ย่อมเป็นเหยื่อของคนฉลาด

๓) ว่างใจทาง วางใจคน จะจนใจตัว

๗. กัณท์มหาพน

๑) ฉลาดแต่ขาดเฉลียว มีปัญญาแต่ขาดสติก็เสียทีพลาดท่าได้

๒) สงสารฉิบหาย เชื่อง่ายเป็นทุกข์

๓) คบคนให้ดูหน้า ซื้อผ้าให้ดูเนื้อ ซื้อเสื้อให้ดูลาย

๘. กัณท์กุมาร

๑) ความเป็นผู้รู้จักกาละ เทศะ ไม่ผลิผลามเข้าไปขอ รอนพระมัทรีเข้าป่า จึงเข้าเฝ้า
เพื่อขอสองกุมาร เป็นเหตุให้ชูชกประสบผลสำเร็จใจสิ่งที่ตนปรารถนา ดังภาษิตโบราณว่า “ข้า ๆ จะได้

พริ้วเลื่องงาม ด่วนได้สามผลามักพลิกแพลง” ข้าเป็นการ นานเป็นคุณ ผู้รู้จักโอกาส มีมารยาท กล้าหาญ ใจเย็น เป็นสำเร็จ

๒) พ่อแม่ทุกคนรักลูกเหมือนกัน แต่เป็นห่วงไม่เท่ากัน ห่วงหญิงมากกว่า ห่วงชาย เพราะท่านเปรียบไว้ว่า "ลูกหญิงเหมือนข้าวสาร ลูกชายเหมือนข้าวเปลือก"

๓) สติ เติลัง นิวารณัง สติเป็นเครื่องป้องกันอันตรายทั้งปวงได้ ขันติสาหสวารณาขันติ ป้องกันความหุนหันพลันแล่นได้ เป็นเหตุให้พระเวสสันดรไม่ประหารชุกด้วย พระขรรค์ เมื่อถูกชุกประนาม

๔) วิสัยหญิงนั้น แม้จะมากอยู่ด้วยเมตตากรุณา ชอบปลดปล่อยทุกข์แก่ผู้อื่นก็จริงอยู่ แต่เว้นอย่างเดียว ที่ผู้หญิงนั้นไม่มีวันจะสละสิ่งนั้น คือ "ลูก"

๙. กณท์มัทรี

ลูก คือ แก้วตาดวงใจของผู้เป็นพ่อแม่ "ลูก ดีเป็นที่ชื่นใจของพ่อแม่ ลูกแยะพ่อแม่เข้าใจ" รักใครเล่าจะเท่าพ่อแม่รัก ห่วงใดเล่าจะเท่าพ่อแม่ห่วง ห่วงใดเล่าจะเท่าพ่อแม่ห่วง ให้ใครเล่าจะเท่าพ่อแม่ให้ เพราะฉะนั้นจึงเป็นลูกแก้ว ลูกขวัญ ลูกกตัญญู ที่ชาวโลกชื่นชม พรหมก็สรรเสริญ ฯ

๑๐. กณท์ลักกับรรพ

การทำดีแม้ไม่มีใครเห็น ก็เป็นความดีอยู่วันยังค่ำ ดุจทองคำแม้จะอยู่ในตู้โชว์ หรือในกำปั้นก็เป็นทองคำอยู่นั่นเอง เข้าลักษณะว่า ความ (ของ) ดีดีเด็ดเหมือนเพชรเหมือนทอง ถึงไร้เจ้าของก็เหมือนตัวยัง ถึงใส่ตู้อด ถึงขุดหลุมฝัง ก็มีวันปลั่งอะหลังฉั่งชู การทำความดีแม้ไม่มีใครเห็น แต่เทพยดาอารักษ์เบื้องบน ท่านย่อมรู้

๑๑. กณท์มหาราช

คนดีตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้ ย่อมได้รับความปกป้องคุ้มครองภัยในที่ทุกสถาน

๑๒. กณท์ฉกษัตริย์

- ๑) พรากรมวันพบ จากมวันเจอ จากกันยามเป็นได้เห็นน้ำใจจากกันยามตายได้เห็นน้ำตา
- ๒) การให้อภัยเป็นเพราะได้สำนึกเป็นเหตุให้ลบรอยร้ายฉาน บันดาลสันติสุขแก่ส่วนรวม
- ๓) สี่เท้ายังรู้พลาด นักปราชญ์ยังรู้ผิด บรรพชิตยังรู้เผลอ ความผิดพลาดเป็นเรื่องของมนุษย์ แต่การให้อภัยเป็นวิสัยของเทวดา

๑๓. นครกณท์

การทำความดี ย่อมได้รับผลดีตอบแทน การใช้ธรรมะในการปกครองย่อมทำให้เกิดความสงบร่มเย็น

เรื่องเวสสันดรชาดก มีปรากฏในพระไตรปิฎกอยู่ในรูปคาถาคำร้อยกรอง ต่อบรรพบุรุษของเราเห็นว่าเป็นสิ่งเหมาะสม ที่จะช่วยชูในการสร้างเสริมสร้างอติยาศัยของคนในชาติ จึงได้มีการแปลเวสสันดรชาดกสู่ภาคภาษาไทย ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี

ครั้งมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โปรดให้ประชุมบรรดานักปราชญ์ แต่งเวสสันดรชาดก เป็นคำกลอน ในปีพุทธศักราช ๒๐๒๕ มาในแผ่นดินของ พระเจ้าทรงธรรม พุทธศักราช ๒๑๔๔ ถึง พุทธศักราช ๒๑๗๐ ได้โปรดให้แต่งมหาชาติคำหลวง ขึ้นอีก ผู้วิจัยได้มีเนื้อหาที่จะนำมาเปรียบเทียบในแต่ละข้อ ดังนี้

รสทางวรรณคดีสันสกฤต

รสวรรณคดีสันสกฤต มีปรากฏใน ตำรานาฏยศาสตร์ (นาฏยเวท) ของพระภทรมนี ซึ่งกล่าวถึงคุณสมบัติของตัวละครสันสกฤตที่ดีกว่า ต้องประกอบด้วยรสน ๙ รส คือ ศฤงคารรส หาสยรส กรุณารส รุทธรส วีรรส ฌยานกรส พิภตสรส อัปฤตสรสและศานติรส โดยจะได้จัดเนื้อหาของแต่ละกัณฑ์ เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับรสนในวรรณคดี มีรายละเอียด ดังนี้

๑) ศฤงคารรส (รสแห่งความรัก) เป็นการพรรณนารักระหว่างหนุ่มสาวระหว่างสามี ภรรยา ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้เยาว์ บิดามารดากับบุตร ญาติกับญาติ ฯลฯ สามารถทำให้ผู้อ่าน พอใจรัก เห็นคุณค่าของความรักนี้คอยรักกับเขาบ้างเช่น รักฉันชั่วสาว รักหมู่คณะ รักประเทศชาติ เป็นต้น อย่างเช่น เรื่อง ลิลิตพระลอ เต็มไปด้วยรสรัก (บาลี เรียกรสนี้ว่า รติรส) จะกล่าวว่าในรสนี้ อาจเทียบได้กับนารีปราโมทย์ ก็ได้

ถึงไปก็ไม่อยู่นาน

เยวามาลย์อย่าโศกเศร้าหมอง

พระจุมพิตชิดเขยปรางทอง

กรประคองนฤมลขึ้นบนเพลหา

ในบทนี้ เนื้อความจะคล้ายกับตัวอย่างที่ยกไว้ในรสนารีปราโมทย์ คือ ตนก็ยังรัก จินตะหราวอยู่ ไม่ได้หนีหายไปไหน ขอจินตะหราวอย่าโศกเศร้าเสียใจไปเลย กัณฑ์ที่นำมาเปรียบเทียบ คือ กัณฑ์ทศพร

๒) หาสยรส (รสแห่งความขบขัน) เป็นการพรรณนาที่ทำให้เกิดความร่าเริง สดชื่น เสนาะขบขัน อาจทำให้ผู้อ่าน ผู้ดูยิ้มกับหนังสือ ยิ้มกับภาพที่เห็น ถึงกับลืมหุ่กขุดข่มไปชั่วขณะ เช่น เรื่อง ระเด่นลันได เป็นต้น (บาลีเรียกรสนี้ว่า หาสะรส) ตัวอย่าง เช่น

บ้างบ่าวเข้าคนละบำพานายวัง

ประเจียดเครื่องเปลื้องทิ้งไว้เกลื่อนกล่น

บ้างหนามเกี่ยวหัวหูไม่รู้ตน

ชุกชนดันไปแต่ลำพัง

บ้างเททั้งไถ่ข้าวเขนงปิ่น

รื้อตื่นเสียงเพื่อนกันข้างหลัง

ที่ถูกปิ่นปวยขาละล้าละล้ง

อุตส่าห์คลานเซซังชุกไปฯ

กวีตั้งใจจะให้ดูแล้วตลกขบขัน แม้ว่าเราอาจจะอ่านแล้วรู้สึกเฉยๆ ไม่ขำสักเท่าไร คือเมื่อทำกะหมังกุหนิงถูกกริชแล้ว โดยปกติเมื่อแม่ทัพตาย ใครเล่าจะยังอยู่รบต่อ ก็ได้แต่แตกกระเจิงหนีกันหัวซุกหัวซุน บ้างก็วิ่งกันฝ่าผ่นหลดลุ่ม หนามทิ่มแทงเกี่ยวไปเกี่ยวมา บ้างวิ่งบ้างคลาน เห็นถึงความซุกมุนวุ่นวายไปหมด กัณฑ์ที่นำมาเปรียบเทียบ คือ กัณฑ์ฉกษัตริย์

๓) กรณารส (รสแห่งความเมตตากรุณาที่เกิดขึ้นหลังความเศร้าโศก) เป็นบทพรรณนาที่ทำให้ผู้อ่านหดหู่เหี่ยวแห้ง เกิดความเห็นใจถึงกับ น้ำตาไหล พลอยเป็นทุกข์ เอาใจช่วยตัวละคร เช่น เห็นนางสีดา เห็นใจจรกา และเห็นนางวันทอง เป็นต้น (บาลีเรียกสนี ว่า โสกะรส)

แต่การศึกษานี้ไม่ควรเป็น เกิดเชิญเพราะลูกอัปลักขณ์

จะมีคู่ชายก็ไม่รัก จึงหักให้สาสมใจ

เมื่ออ่านตรงช่วงนี้แล้ว เราจะรู้สึกสงสารท้าวดาหามาจับใจ เพราะท้าวดาหาคิดแต่ตัดพ้อต่อว่าน้อยใจ ว่าศึกสงครามนั้นมันไม่น่าเกิดขึ้นหรอก ถ้าไม่ใช่เพราะว่าลูกของตนนั้นหน้าตาอัปลักขณ์ ดูสิ ขนาดว่าจะแต่งงานทั้งที คู่ชายเขายังไม่รักเลย ซึ่งเป็นการ กล่าวประชดประชัน เพราะท้าวดาหานั้นกำลังน้อยใจอิเหนา กัณฑ์ที่นำมาเปรียบเทียบ คือ กัณฑ์หิมพานต์ และทณกัณฑ์

๔) รุทธรส/เราทรรส (รสแห่งความโกรธเคือง) บทบรรยายหรือพรรณนาที่ทำให้ผู้อ่าน ขัดใจฉุนเฉียว ขัดเคืองบุคคลบางคนในเรื่อง บางทีถึงกับขว้างหนังสือทิ้ง หรือฉีกตอนนั้นก็มี เช่น โกรธขุนช้าง โกรธชูชก (บาลีเรียกสนีว่า โกะระ) สนีนี้ เทียบได้กับวรรณคดีไทยคือ พิโรธวาที

เมื่อนั้น ท้าวกะหมังกุหนิงนเรนทร์สุร

ได้ฟังทั้งสองพูดพล ให้อาตุรเดือดใจดังไฟฟ้า

จึงบัญชาตรัสด้วยขัดเคือง ดูดูเจ้าเมืองดาหา

เราอ่อนน้อมขอไปในสารา แต่จะว่ารับไว้ก็ไม่มี

เป็นตอนที่ท้าวกะหมังกุหนิงก็กำลังโกรธยิ่งนัก เพราะตนนั้น ยอมอ่อนข้อส่งคนไปขอเจรจา แต่ท้าวดาหานั้นหาได้จะรับไว้แม้แต่นิดเดียวเลย คิดแล้วก็น่าแค้นใจนักกัณฑ์ที่นำมาเปรียบเทียบ คือ กัณฑ์ชูชก

๕) วีรรส (รสแห่งความกล้าหาญ) บทบรรยายหรือพรรณนาที่ทำให้ผู้อ่าน ผู้ดู ผู้ฟังพอใจ ผลงานและหน้าที่ ไม่ดูหมิ่นงาน อยากรับใหญ่ อยากร่ำรวย อยากรู้ชื่อเสียง เลียนแบบสมเด็จพระนเรศวร ชอบความมีชาติमानะของพระมหาอุปราชา จากเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย (บาลีเรียกสนีว่า อุตสาหะรส)

จะตั้งหน้าอาสาชิงชัย มิได้ย่อท้อถอยหลัง

สู้ตายไม่เสียดายชีวิตร กว่าจะสิ้นชีวิตรของข้านี้

เมื่อได้อ่านบทนี้แล้ว บางคนอาจจะเลื่อมรักชาติพล่งปลานเลยเถียว บนข้างต้นนี้เป็นตอนที่เจ้าเมืองในปกครองของท้าวกะหมังกุหนิง นั้นรับปากเป็นมั่นเป็นเหมาะอย่างดีว่า ตนยินดี ร่วมรบร่วมต่อสู้อย่างสุดกำลัง พร้อมจะสู้แม้ตัวจะตายก็ยอม กัณฑ์ที่นำมาเปรียบเทียบ คือ กัณฑ์วนประเวศน์

๖) ภัยนกรส (รสแห่งความกลัว ตื่นเต้นตกใจ) บทบรรยายหรือพรรณนาที่ทำให้ผู้อ่านผู้ฟัง ผู้ดู มองเห็นทุกข์ เห็นโทษ เห็นภัยในบาปกรรมทุจริต เกิดความสะดุ้ง กลัวโรคร้ายสัตว์ร้าย ภูตผีปีศาจ บางครั้งต้องหยุดอ่าน รู้สึกขนลุกชู อ่านเรื่อง ผีต่าง ๆ

เห็นระตุถอยเท้าก้าวผิด พระกรายกริชแทงอกตลอดหลัง
 ล้มลงคว่ำดินสิ้นกำลัง มอดม้วยชีวังปลดปลงฯ

เมื่ออ่านแล้วคงรู้สึกอึ้งเสียวสันหลังไปชั่วขณะ เราคงจะรู้สึกว่าโลกนี้นั้นล้วนเป็นอนิจจังจริงๆ เพราะเราได้เห็นบทสรุปของการไม่รู้จักที่ต่ำที่สูง บทสรุปของการลำพองตน ตนเองนั้นเป็น ดังแสง หิ่งห้อย จะไปแข่งกับแสงอาทิตย์ได้เช่นไร บทข้างต้นนี้บรรยายให้เห็นภาพได้อย่างชัดเจน ว่าท้าวกะหมังกุหนิงนั้น เพียงแค่ก้าวเท้าผิดเพียงก้าวเดียว ก็ถูกอิเหนาแทงกริชจากอกทะลุไปถึงหลัง ล้มลงนอน ดิ้นลงไปเลยทีเดียว นี่ก็แล้วคงสยดสยองมิใช่น้อย ถิ่นที่นำมาเปรียบเทียบ คือ ถิ่นทมัทรี่

๗) พิศัตสร (รสแห่งความซึ้ง ความรังเกียจ) บทบรรยายหรือพรรณนาที่ทำให้ผู้อ่านผู้ดู ผู้ฟังซึ้งน้ำหน้าตัวละครบ้างตัว เพราะจิต (ของตัวละคร) บ้าง เพราะความโหดร้ายของตัวละครบ้างเช่น เกลียดนางผีเสื้อสมุทร ในเรื่องพระอภัยมณีที่ฆ่าพ่อเจือก เป็นต้น (บาลีเรียกรสนี้ว่า ชิคฺจนฺรส) ในตอนที่ศึกษานี้ ไม่พบว่ามีตอนที่ให้อารมณ์ได้อย่างเกลียดชังเท่าไรนัก

๘) อัปฺภูตรส (รสแห่งความพิศวงประหลาดใจ) บทบรรยายหรือพรรณนาที่ทำให้นึกแปลกใจ อะใจ อย่างหนัก ตื่นเต้นนึกไม่ถึงว่า เป็นไปได้ เช่นนั้น หรือ อัศจรรย์คาดไม่ถึงในความสามารถ ใน ความคมคายของคารม ในอุบายหรือในศิลปวิทยาคุณแปลกใจในสุปฏิบัติ (ความประพฤติที่ดีงาม) แห่ง ชันติ เมตตา กตัญญู อันยากยิ่งที่คนธรรมดาจะทำได้ (รสนี้บาลีเรียก วิมหะยะรส)

๙) ศานติรส (รสแห่งความสงบ) อันเป็นอุดมคติของเรื่อง เช่น ความสงบสุขในแดนสุชาวดี ในเรื่อง วาสุภณฺธิ อันเป็นผลมุ่งหมายทางโลก และทางธรรม เป็นผลให้ผู้อ่าน ผู้ดู ผู้ฟัง เกิดความสุขสงบ ในขณะที่ได้เห็นได้ฟัง ตอนนั้น ด้วย (บาลีเรียกรสนี้ว่า สมะรส)

สรุป

การเทศน์แหล่อีสานมีการพัฒนาจากสมัยเก่าก่อนใน ๓ ด้าน คือ ๑) ความงาม ด้านเนื้อหา และปริศนาธรรม เป็นศิลปะจูงใจคนเข้าสู่ศาสนา ศีลธรรม โดยอาศัยลีลา น้ำเสียง ท่วงทำนอง และ เนื้อหาของผู้เทศน์ที่เป็นตัวดำเนินเรื่องให้เห็นถึงลักษณะของบุคคล ทั้งในด้านดี และเลว และเป็นการ จรรโลงจิตใจสาธุชน ให้สัมผัสถึงอรรถรสของธรรมะ และนำไปประยุกต์ใช้ ในชีวิตประจำวันได้โดยการ ได้ยินได้ฟังเนื้อหาจากการเทศน์ทำงาน ๒) ความงามด้านภาษา มาจากบทประพันธ์ที่ประพันธ์ขึ้นโดย นักปราชญ์ แล้วนำมาเทศน์แหล่ และพัฒนามาจากบทประพันธ์ ที่ประพันธ์ขึ้นเองและเทศน์เอง โดย อาศัยเค้าโครงเรื่องจาก ๔ แหล่ง คือ อาศัยเรื่องราวจากธรรมบท เช่น พระเวสสันดรชาดก พกรมโมค คัลลან์ อาศัยเรื่องราวจากนิทานพื้นบ้าน เช่น กล่องข้าวน้อยฆ่าแม่ ๓) ความงามด้านจังหวะท่วงทำนอง มีการทั้งด้านลีลาการใช้ภาษาในการเทศน์ พัฒนาการด้านกิริยาท่าทางในขณะเทศน์ พัฒนาการด้านการ ใช้โวหารประกอบการเทศน์ และพัฒนาการด้านการใช้น้ำเสียง

การเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดตามทัศนะจิตนิยมของวัดพุทธประดิษฐ์ตำบลโพหนอง อำเภอยะยี่น จังหวัดมหาสารคามนั้น มีเนื้อหาสาระ และความเคารพศรัทธาที่มีความตั้งใจของผู้ฟัง ซึ่งการเทศน์ผะเหวดของทางวัดพุทธประดิษฐ์เองก็มีความไพเราะ งดงาม ทั้งใน ด้านภาษาและได้เนื้อหา สาระ ทำให้ผู้ฟังมีความปลื้มปิติอิ่มอกอิ่มใจ และมีความเคารพศรัทธา ต่อพระพุทธศาสนายิ่งขึ้นไปอีก และผู้วิจัยเห็นว่าตามทัศนะผู้วิจัย เห็นว่าหลักธรรมที่ปรากฏใน เรื่องบุญผะเหวด หลักธรรมสำคัญทาง พระพุทธศาสนา ในกลอนลำผะเหวดมีหลากหลาย ซึ่งควร ค่าแก่การนำไปปฏิบัติ บางส่วนพระภิกษุผู้ เทศน์ เพื่อให้สติแก่ผู้ฟัง ประกอบด้วย ๑) หลักความเสียสละ ๒) หลักธรรมสำหรับสามเณร ๓) หลักธรรม สำหรับภรรยา ๔) หลักธรรมสำหรับบุตรธิดา ๕) หลักธรรมสำหรับนักปกครอง ๖) หลักธรรมเพื่อประกอบ ชีวิตให้อยู่อย่างมีความสุขและหลักธรรมที่ปรากฏในพระคาถาพัน เพราะมีความเชื่อถ้าได้ฟังเทศนาจบ ๑๓ กัณฑ์ ฟันพระคาถา จะทำให้ได้เกิดในศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย จะทำให้ผิวพรรณ วรรณะ สวยงาม สมส่วนทุกประการ ดังนั้นแล้ว จึงทำให้จิตใจของผู้ฟังเทศน์เกิดความเบิกบานซาบซึ้ง เมื่อได้ฟัง การเทศน์ และน้อมจิตน้อมใจเพื่อฟังอย่างตั้งใจ ทำให้ผู้ฟังพระคาถาพันแล้ว ทำให้จิตใจสดชื่น แจ่มใส และมีความพร้อมวางแผนในการใช้ชีวิตที่ดีให้แก่ตนเอง และครอบครัวต่อไป

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาความงามการเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดตามทัศนะจิตนิยมของ วัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพนทอง อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม” มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาการเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพนทอง อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ๒) เพื่อศึกษาทฤษฎีความงามตามทัศนะจิตนิยม และ ๓) เพื่อศึกษาความงามของการเทศน์ในงานประเพณีบุญผะเหวดตามทัศนะจิตนิยมของ วัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพนทอง อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ พระนักเทศน์ จำนวน ๕ รูป คณะกรรมการจัดงาน จำนวน ๑๐ คน และผู้ฟังเทศน์ผะเหวด จำนวน ๑๐ คน รวมทั้งสิ้น จำนวน ๒๕ รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีพรรณนาตามหลักอุปนัย

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๑. การเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพนทอง อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม สรุปได้ว่า ประเพณีบุญผะเหวด หรือบุญเดือนสี่ ของชาวอีสานเป็นหนึ่งในฮีตสิบสองคองสิบสี่ เป็นมรดกของบรรพบุรุษที่ชาวอีสานได้สืบทอดต่อกันมา เป็นวัฒนธรรมที่ ดึงตาม แฝงคติความเชื่อ เรื่อง บุญ บาป ความดี ความชั่ว สิ่งที่ดีควรทำ สิ่งที่ไม่ควรเคารพ ศีลธรรม พุทธศาสนา ซึ่งเหล่านี้ได้ทำให้นิสัยใจคอของชาวอีสาน เป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ กตัญญูรู้คุณ เคารพ ผู้อาวุโส พระสงฆ์ เป็นคนดี มีศีลธรรม ส่งผลให้เกิดสังคมที่สงบสุข เป็นจุดมุ่งหมายสำคัญ ของประเพณี ในขณะที่เดียวกันชาวอีสานได้นำคติบุญผะเหวด ไปใช้ในชีวิตรประจำวัน อาทิ หากบุคคลใดใจบุญสุนทาน มักได้รับการกล่าวเปรียบเปรย เหมือนพระเวสสันดร หากบุคคลใดเที่ยวขอ ก็ได้รับการเปรียบเปรยเป็นชุก ซึ่งหากเมื่อได้รับการเปรียบเทียบแบบนั้น ชาวบ้าน มีทั้งดีใจ และเสียใจ และพยายามปฏิบัติตนเองให้ได้รับการยกย่อง ให้เป็นตัวละครที่ดี ดังนั้น ในปัจจุบัน วัดพุทธประดิษฐ์ได้เห็นความสำคัญของบุญเดือนสี่มาตลอด ได้นำมาจัดขึ้น เป็นประเพณีประจำปี จนมีความโดดเด่นของการเทศน์ผะเหวด ซึ่งการเทศน์นั้นจะเน้นในด้านเนื้อหาของการเทศน์ ลีลาการเทศน์ นั้นยังคงไว้ซึ่งความงามในการเทศน์บุญผะเหวด ทำให้ผู้มารับฟังการเทศน์ คือ อุบาสก อุบาสิกา ประชาชนทั่วไป ได้ฟังการเทศน์ผะเหวด ฟังแล้วเกิดความผาสุกร่มเย็น จิตใจ เบิกบาน เมื่อได้รับฟัง เพราะเป็นการเทศน์แบบร้อยแก้ว ซึ่งทำให้การเทศน์ผะ

เหวด เป็นเอกลักษณ์ ซึ่งการเทศน์เหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ โดยภาพรวม มี ๒ แบบ คือ การเทศน์แบบ ลำพะเหวด และการเทศน์แหล่ ส่วนการเทศน์เหวดอันเป็นงานประจำวัดพุทธประดิษฐ์ นั้น เป็นการเทศน์แบบลำพะเหวด จุดมุ่งหมายโดยตรงของการจัดงานบุญเหวดก็คือ การต้องการพัฒนาพฤติกรรม และจิตใจ ที่ติงามของคนให้มีความเสียสละ โดยเริ่มตั้งแต่การเสียสละกำลังกาย ช่วยเหลือเตรียมงาน จนกระทั่งงานเสร็จสิ้น แม้จะมองดูว่าการเทศน์ หรือการเผยแพร่ธรรมของ พระสงฆ์ ที่มุ่งเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์นั้น ชะราวดได้มีบทบาทนำหน้าไปมากกว่า และถือว่า ผลที่ได้จากการกิจกรรมประเพณีบุญเหวดเป็นอย่างมาก และถือว่าเป็นเอกลักษณ์ในเรื่องการเทศน์ เหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ โดยการเทศน์นั้น จะเน้นในเรื่องความงามด้านเนื้อหาและ ปริศนาธรรม ความงามของภาษา ความงามของจังหวะท่วงทำนองของการเทศน์เหวด เมื่อผู้ฟังฟังตามแล้วนำไปคิด พิจารณาด้วยตนเองแล้ว จึงจะสามารถกลั่นกรองออกมาเป็นพฤติกรรมของตนเองที่อยู่ข้างใน จิตใจที่ดี งามในแต่ละบุคคลได้สร้างภาพจินตนาการนั้น เป็นภาพลักษณ์ที่ดีต่อชุมชน มองโดยภาพรวมแล้ว ผู้วิจัย เห็นว่า งานบุญเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ วิธีการเทศน์ เหวด ทำให้คนได้รับรู้ความเป็นมาของ ตำนานบุญเหวด บทบาทของตัวละครแต่ละตัว รวมถึงการทราบถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน โพน ที่สื่อออกมาจากการเทศน์ต่าง ๆ ซึ่งควรอนุรักษ์และหวงแหนไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมต่อไป

๒. ทฤษฎีความงามในทัศนะจิตนิยม ความงาม คือ การที่เราใช้จิตแสดงปฏิกิริยาต่อ สภาพการณ์ในสิ่งแวดล้อม หรือการที่จิตประเมินค่าความงามที่มีคุณค่าตามทัศนะจิตนิยม จากทัศนะ ของนักปรัชญาที่ยกมาข้างต้นนั้น เริ่มจากพลาโตถึงอิมมานูเอลคานท์ ในมุมมองของผู้ศึกษา อริสโต เตล ได้ให้เหตุผลไว้ชัดเจนมากที่สุด เพราะพูดถึงเรื่องจิตวิญญาณ หรือการให้เหตุผลและรู้จักคิดหา เหตุผลบนปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิต จึงทำให้เราสามารถรู้ได้ด้วยเหตุผลทางทฤษฎี เหตุอย่างอิง สิ่งที่ไม่ปรากฏหรือปรากฏการณ์ หรือสิ่งในตัวเอง เราไม่สามารถรู้ธรรมชาติของมันได้ กล่าวคือ จิต หรือวิญญาณ เป็นพื้นฐานที่สำคัญของสิ่งทั้งหลาย แม้ว่ามนุษย์เราจะประกอบด้วยร่างกายและจิต วิญญาณ แต่ส่วนที่สำคัญเป็นตัวบงการร่างกาย หรือเป็นการบังคับให้ร่างกายแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ เราารู้เพียงว่ามันเป็นสิ่งที่มียู่ของจิตนั่นเอง

๓. ความงามการเทศน์ในประเพณีบุญเหวดตามทัศนะจิตนิยมของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพทอง อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม การเทศน์แหล่อีสานมีการพัฒนาจากสมัยเก่าก่อน มี ๓ ด้าน คือ ๑) ความงามด้านเนื้อหาและปริศนาธรรม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งที่เราจะเห็นได้จากงาน บุญเหวด เป็นศิลปะจุดใจคนเข้าสู่ศาสนา โดยอาศัยลีลา น้ำเสียง ท่วงทำนอง และเนื้อหาจากพระผู้ เทศน์ที่เป็นตัวดำเนินเรื่อง ให้เห็นถึงลักษณะของบุคคลทั้งในด้านดีและเลว และเป็นการจรรโลงจิตใจ สาธุชนให้สัมผัสถึงอรรถรสของธรรมะ และนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้โดยการได้ยินได้ฟัง เนื้อหาจากการเทศน์ ๒) ความงามด้านภาษา มาจากบทประพันธ์ที่ประพันธ์ขึ้นโดยนักปราชญ์ แล้ว นำมาเทศน์แหล่ และพัฒนามาจากบทประพันธ์ที่ประพันธ์ขึ้นเองและเทศน์เอง โดยอาศัยเค้าโครงเรื่อง

จาก ๔ แหล่ง คือ อาศัยเรื่องราวจาก ธรรมเนียม เช่น พระเวสสันดรชาดก บุพกรรม โมคคัลลาน์ อาศัยเรื่องราวจากนิทานพื้นบ้าน เช่น กล่องข้าวน้อยฆ่าแม่ ๓) ความงามด้านจังหวะท่วงทำนอง มีการทั้งด้านลีลาการใช้ภาษาในการเทศน์ พัฒนาการด้านกิริยาท่าทางในขณะเทศน์ พัฒนาการด้านการใช้โวหารประกอบการเทศน์ และพัฒนาการด้านการใช้น้ำเสียง ซึ่งการพัฒนาการดังกล่าว ท่านผู้รู้ให้ทัศนะว่ามีความแตกต่างไปจากสมัยเก่ามาก ถือว่ามีหลายอย่าง que เปลี่ยนแปลงไปจากหลัก และข้อปฏิบัติเดิม

การเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดตามทัศนะจิตนิยมของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนองอำเภอยะยี่น จังหวัดมหาสารคาม นั้นจึงมีเนื้อหาสาระ และทำให้เกิดความเคารพศรัทธา ความตั้งใจของผู้ฟัง ซึ่งการเทศน์ผะเหวดของทางวัดพุทธประดิษฐ์เองก็มีความไพเราะ งดงามทั้งทางด้านภาษาและได้เนื้อหาสาระ ทำให้ผู้ฟังมีความปลื้มปิติ อิ่มอก อิ่มใจ และมีความเคารพศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ยิ่งขึ้นไปอีก และผู้วิจัยเห็นว่า ตามทัศนะผู้วิจัยเห็นว่าหลักธรรมที่ปรากฏในเรื่องบุญผะเหวด หลักธรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา ในกลอนลำผะเหวด มีหลากหลาย ซึ่งมีคุณค่าแก่ผู้ฟังเป็นอย่างมาก บางส่วนพระภิกษุผู้เทศน์ ให้สติแก่ผู้ฟัง ประกอบด้วย ๑) หลักความเสียสละ ๒) หลักธรรมสำหรับสามี ๓) หลักธรรมสำหรับภรรยา ๔) หลักธรรมสำหรับบุตรธิดา ๕) หลักธรรมสำหรับนักปกครอง ๖) หลักธรรมเพื่อประกอบชีวิตให้อยู่อย่างมีความสุข และ หลักธรรมที่ปรากฏในพระคาถาพัน เพราะมีความเชื่อว่าถ้าได้ฟังเทศนาจบ ๑๓ กัณฑ์ ฟันพระคาถา จะทำให้ได้เกิดในพระศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย จะทำให้ผิวพรรณ วรรณะ สวยงามสมส่วนทุกประการ ดังนั้นแล้ว จึงทำให้จิตใจของผู้ฟังเทศน์ เกิดความเบิกบาน ซาบซึ้ง เมื่อได้ฟังการเทศน์ และน้อมจิตน้อมใจรับฟังอย่างตั้งใจ ทำให้ผู้ฟังพระคาถาพัน แล้วทำให้จิตใจสดชื่นแจ่มใส และมีความพร้อม และวางแผนในการใช้ชีวิตที่ดีให้แก่ตนเอง ครอบครัว และสังคมที่ดี

ทัศนะความงามนั้นหลักๆ แล้วมีอยู่ ๓ ทัศนะ และมีเกณฑ์การตัดสินที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ๓ ทัศนะนั้น คือ ทัศนะจิตนิยม เป็นทัศนะที่มีเกณฑ์ตัดสินความงามโดยเน้นความสำคัญที่ความรู้สึกของบุคคลหรือใช้ความรู้สึกของบุคคลเป็นเครื่องตัดสินความงาม มีเกณฑ์ตัดสินความงามที่ไม่ตายตัว

เมื่อทำการศึกษาความงามการเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนองอำเภอยะยี่น จังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษาพบว่า การเทศน์ผะเหวด เป็นความงามที่เกิดจากการที่จิตได้รับรู้จากการฟังเทศน์ แล้วพิจารณาหาความงามของการเทศน์นั้นด้วยประสบการณ์ความงามของจิตที่ได้สั่งสมไว้ เช่น การได้รับฟังเรื่องราว มหาเวสสันดรชาดก ที่ผูกเข้ากับความเคารพศรัทธาของผู้ที่ฟังเทศน์ มีจิตใจนอบน้อมตลอดการฟัง ทำให้เพลิดเพลินสนุกสนานไปตามเรื่องราว ที่พระผู้เทศน์ขยายเนื้อความแต่ละตอนออกไป และเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดออกมาจากจินตนาการ จิตวิญญาณที่มีความศรัทธาต่อพุทธศาสนา

ส่วนการศึกษาความงามการเทศน์ในประเพณีพะเหวดตามทัศนะจิตนิยมของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนอง อำเภอยะยี่น จังหวัดมหาสารคาม ตามทัศนะจิตนิยม สรุปได้ว่า ความงามเป็นเนื้อหาสาระจากเรื่องราวพระเวสสันดรชาดก หรือพระสงฆ์ที่ชำนาญในการเทศน์พะเหวดเอง เพราะความงาม ความไพเราะ คือ เรื่องราว เทคนิค ศิลปะของพระผู้เทศน์ได้สื่อให้เห็นคุณค่า แห่งความงามนั้นแล้ว จึงนำทัศนะของกลุ่มจิตนิยม มามองว่าความงามการเทศน์พะเหวดตามทัศนะจิตนิยม ของวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพหนอง อำเภอยะยี่น จังหวัดมหาสารคาม พบว่าเนื้อหาสาระ ความงามการเทศน์พะเหวดตามทัศนะจิตนิยม จึงกลายเป็นความงามที่เกิดขึ้นจากขบวนการทางจิตใจ ถ่ายทอดผ่านการใช้นิเวศนาปริศนาธรรม ภาษา และท่วงทำนองเสียงของแต่ละรูปที่เทศน์ มาเป็นผสมผสานได้อย่างเหมาะสม กลมกลืน ดูแล้วเกิดความศรัทธาและปลื้มปิติในจิตใจ

๕.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. ทำการศึกษาความงามของการเทศน์พะเหวดในทัศนะอื่น เช่น ทัศนะวัตถุนิยมหรือสัมพัทธนิยม เพื่อเป็นการศึกษาเพื่อให้ได้ทัศนะในการมองความงามของการเทศน์พะเหวดในทัศนะที่ต่างออกไป

๒. ทำการศึกษาวิเคราะห์หลักจริยธรรมในประเพณีบุญพะเหวด โดยศึกษาถึงเจตนาวัตถุประสงค์ในการจัดประเพณีบุญพะเหวด ทั้งทางด้านหลักธรรม ความเชื่อ สังคม เพื่อให้เห็นคุณค่าที่แท้จริงของประเพณีบุญพะเหวด

๓. ทำการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของการเทศน์พะเหวดกับการพัฒนาสังคมอีสาน ในกรณีนี้เน้นการศึกษา เพื่อให้เห็นความสำคัญของประเพณีบุญพะเหวด ที่มีผลต่อพัฒนาสังคมว่า มีผลต่อระบบความคิด ความเชื่อ วิถีชีวิต เศรษฐกิจและสังคมของคนอีสานอย่างไร เพื่อเป็นการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีอันดีงาม ของการเทศน์พะเหวดให้มีคุณค่าต่อสังคมอีสานให้มากที่สุด

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กীরติ บุญเจือ, แก่นปรัชญากรีก. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘.

เกษม ชำนาญดี และคณะ. **สุนทรียภาพของชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: เรืองแสงการพิมพ์, ๒๕๔๖.

จิรภัทร แก้วภู, รศ. กาพย์ กลอนอีสาน ว่าด้วยวรรณกรรมประชาชน, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ม.ป.ท, ๒๕๔๕.

จิระพัฒน์ พิตรปรีชา, **โลกศิลปะศตวรรษที่ ๒๐** กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๕.

ชลิต ชัยครรชิต และคณะ. **สังคมและวัฒนธรรมอีสาน: เอกสารประกอบนิทรรศการถาวรอีสานนิทัศน์**,
ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๙.

ทวีเกียรติ ไชยยงยศ, **สุนทรียะทางทัศนศิลป์โครงการตำราคณะศิลปกรรมศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๓๘.

บุญญ์ นิลเกษ, **สุนทรียศาสตร์เบื้องต้น**, ฝ่ายผลิตตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๓.

ประคอง นิมมานเหมินท์, **มหาชาติลานนา**, กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.

ปริญญานันท์ ภิกขุ นามแฝง ปรีชา พิณทอง, **ประเพณีโบราณไทยอีสาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, อุบลราชธานี:
โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซต, ๒๕๓๔.

พระครูศรีปริยัติโชติธรรม ชนชัย อัครธมฺโม, **เทศน์มหาชาติปริทัศน์: พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานฉลอง
สัญญาบัตร-พัทธศและตราตั้งรองเจ้าคณะอำเภอยางตลาด**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
คลังนาถธรรม, ๒๕๔๗.

พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม ดร., พระหัตถ์ กิตติคุณโท ดร., **เอกสารประกอบการบรรยาย ป.โท วิชา
ปรัชญา**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สีเลา เกษพรหม, **ประเพณีชีวิตคนเมือง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ลพบุรี, ๒๕๔๔.

สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, **การเมืองวัฒนธรรมในบุญผะเหวดร้อยเอ็ด**, นครราชสีมา : ห้างไทยศึกษา
สัมภาษณ์ นายฉัตร ปิยะอูย, **งานบุญผะเหวด วัดมโนภิรมย์ บ้านชะโอด อ.หัวน้ำใหญ่**
มุกดาหาร, ๒๕๖๐.

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, **มหาชาติสำนวนอีสาน**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์
ทหารผ่านศึก, ๒๕๓๑.

สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, **การเมืองวัฒนธรรมในบุญผะเหวดร้อยเอ็ด**, นครราชสีมา: ห้างไทยศึกษา
นิทัศน์, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๔๓.

สหชาติ ทันที่, **พัฒนาการการเทศน์แหล่ของพระนักเทศน์อีสาน**, พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

พระครูวินัยธรมานพ ปาละพันธ์, “รูปแบบการสืบสานและการพัฒนาทำนองแหล่เทศน์มหาชาติ ภาค
กลาง”, **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,
๒๕๕๒.

พระมหาธวัช เขมธโซ พุทธโส, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระมหาบุญทัน อานนโท พาหา, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเวสสันดรชาดก ศึกษาเฉพาะทวนบารมี”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาสมชาติ นนทอมมิโก, “ศึกษาคุณค่าการเทศน์มหาชาติในล้านนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร**
มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระอริยานุวัตร เขมจารี ชำระ, **มหาชาติ มะลัยแสน ลายมือ**, ศูนย์อนุรักษ์วรรณคดี ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มปป..

สมาน โชะเหม, “มหาชาติฉบับเมืองเพชรบุรี กัณฑ์ชูชก”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขา
จารึกภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘.

สุจิตราลักษณ์ สุดา, “ความเชื่อพิธีกรรมในประเพณีฮีสบสองของภาคอีสาน กรณีศึกษาหมู่บ้านกุดชุม
อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตไทยศึกษา**,
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๖.

สุรจิตร ยนต์ตระกูล, **รูปแบบการจัดงานบุญประเพณีอีสานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรม**
โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน, ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์,
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๗.

(๓) สัมภาษณ์ :

สัมภาษณ์ พระครูโฆสิตธรรมวิมล, พระสงฆ์วัดพุทธประดิษฐ์, ๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ พระครูประดิษฐ์วิริยาภรณ์, พระสงฆ์วัดพุทธประดิษฐ์, ๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ พระประเสริฐ ปญญาโร, พระสงฆ์วัดพุทธประดิษฐ์, ๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ พระปรีชา กิณรี, พระสงฆ์ในตำบลโพนทอง, ๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ นายสำราญ บุตรล้านช้าง, อุบาสกวัดพุทธประดิษฐ์, ๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ นายลัม คำดี, อุบาสกวัดพุทธประดิษฐ์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ นายสมร ไปดง, อุบาสกวัดพุทธประดิษฐ์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ นายภักภูมิ ภูศรี, อุบาสกวัดพุทธประดิษฐ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ นายสงวน อุปันนท์, ประชาชนที่เคยพึ่งเทศน์ผะเหวดวัดพุทธประดิษฐ์, ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ นายเขมชาติ ไชยไวยหาร, ประชาชนที่เคยพึ่งเทศน์ผะเหวดวัดพุทธประดิษฐ์, ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ พระอธิการอัมพร อนุตฺตโร, พระสงฆ์ในตำบลโพนทอง, ๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ นายสงวน ผิวผ่อง, ประชาชนที่เคยพึ่งเทศน์ผะเหวดวัดพุทธประดิษฐ์, ๘ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ นางสาวสุภาณี ภูศรี, ประชาชนที่เคยพึ่งเทศน์ผะเหวดวัดพุทธประดิษฐ์, ๘ มีนาคม ๒๕๖๐.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์

การศึกษาความงามการเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดของ
วัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพนทอง อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม
The beauty of the pulpit in Dhamma teaching of Bunpawat
culture in Watphuttapradit, Phontong Subdistrict,
Chiangyuen District, Mahasarakham Province.

ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

๑. ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
๒. บ้านเลขที่.....หมู่.....ถนน.....ตำบล.....
- อำเภอ.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....
๓. วุฒิการศึกษา.....
๔. อาชีพ.....
๕. วัน/เดือน/ปีที่ให้สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ ความงามการเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวด วัดพุทธประดิษฐ์ บ้านโพธิ์ ตำบลโพธิ์ทอง
อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

๒.๑ เนื้อหาในการเทศน์พระเวท มีความไพเราะ หรือมีความงามอย่างไรบ้าง

[illegible]

๒.๒ ภาษาในการเทศน์พระเวท มีความไพเราะหรือมีความงามอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๓ ทำนองในการเทศน์พระเวท มีความไพเราะหรือมีความงามอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

พระธีระพงษ์ ธีรปณฺโญ

นิสิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาปรัชญา

ภาคผนวก ข
หนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูล

ที่ ศธ.๖๑๓๒.๑/ว๓๕

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น ตำบลโคกสี

อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรียน/เจริญพร

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระธีระพงษ์ ฉายา ธีรปญโญ นามสกุล ดอนสังเกตุ รหัสประจำตัว ๕๗๐๕๔๐๕๐๔๘ สาขาวิชา
ปรัชญา บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์
เรื่อง “การศึกษาความงามของการเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโนนทอง อำเภอเชียงยืน
จังหวัดมหาสารคาม” มีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดังนี้ คือ ๑) ผศ.ดร.สุวิน ทองปั้น ๒) ผศ.ดร.จรัส สีกา

เพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ จึงเจริญพรา มา เพื่อขออนุญาตให้หนังสือได้ขอสัมภาษณ์ เพื่อการ
วิจัย เรื่อง การศึกษาความงามของการเทศน์ในประเพณีบุญผะเหวดวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโนนทอง อำเภอเชียงยืน
จังหวัดมหาสารคาม ครั้งนี้ด้วย โดยข้อมูลที่ได้จักใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้นไม่มีผลกระทบต่อกันแต่ประการใด

บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา มา ณ
โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒน์บัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตขอนแก่น

ประธานกรรมการบริหารบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น

ภาคผนวก ค

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือแบบสัมภาษณ์

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือแบบสัมภาษณ์

๑. รศ.อุดม บัวศรี	ป.ธ. ๗ นธ.เอก พธ.บ. (ปรัชญา) M.A. (Philosophy) อาจารย์
ผู้เชี่ยวชาญประจำสาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
๒. ผศ.ชอบ ดีสวนโคก	ป.ธ. ๕ นธ.เอก พธ.บ. (ปรัชญา) M.A. (History) อาจารย์
ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมประจำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
๓. ผศ.พลเผ่า เพ็งวิภาศ	นธ.เอก พธ.บ. (ศาสนา) ศศม. (ปรัชญา) อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญ
ประจำสาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
๔. พระครูสุธีคัมภีร์ญาณ ผศ.ดร.	ป.ธ. ๔ นธ.เอก พธ.บ. (ศาสนา) M.A (Linguistic)
M.A. (Bali and Buddishist Studies) Ph.D. Bali and Buddishist Studies อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญประจำ
สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
๕. ผศ.ดร.ประยูร แสงใส	ป.ธ. ๕ นธ.เอก พธ.บ. (ศาสนา) M.A (Linguistic)
M.A. (Education Ph. D. Education)
อาจารย์ประจำสาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ภาคผนวก ง

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์แบบคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์งานวิจัย

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

๑. พระครูโฆสิตธรรมวิมล	๑๑. นายสำราญ บุตรล้านช้าง
๒. พระครูประดิษฐ์วิริยาภรณ์	๑๒. นายลัม คำดี
๓. พระอธิการอัมพร อนุตโตโร	๑๓. นายสมร ไปดง
๔. พระประเสริฐ ปญญาโว	๑๔. รศ.อุดม บัวศรี
๕. พระปรีชา กินรี	๑๕. ผศ.ชอบ ดีสวนโคก
๖. นายเขมชาติ ไชยโฆหาร	๑๖. ผศ. พลเผ่า เพ็งวิภาศ
๗. นายสงวน ผิวผ่อง	๑๗. พระครูสุธีคัมภีรญาณ
๘. นายสงวน อุปนันท์	๑๘. พระอธิการไพโรบูรณ์ ปภังกร
๙. นางสาวสุภาณี ภูศรี	๑๙. พระปรีชา สุขเมโธ
๑๐. นายภักภูมิ ภูศรี	๒๐. พระมหาศรายุทธ กิตติธมฺมภาณี

ภาคผนวก จ
ภาพกิจกรรมประเพณี

ภาพผนวก
บุญผะเหวดวัดพุทธประดิษฐ์ ตำบลโพนทอง
อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

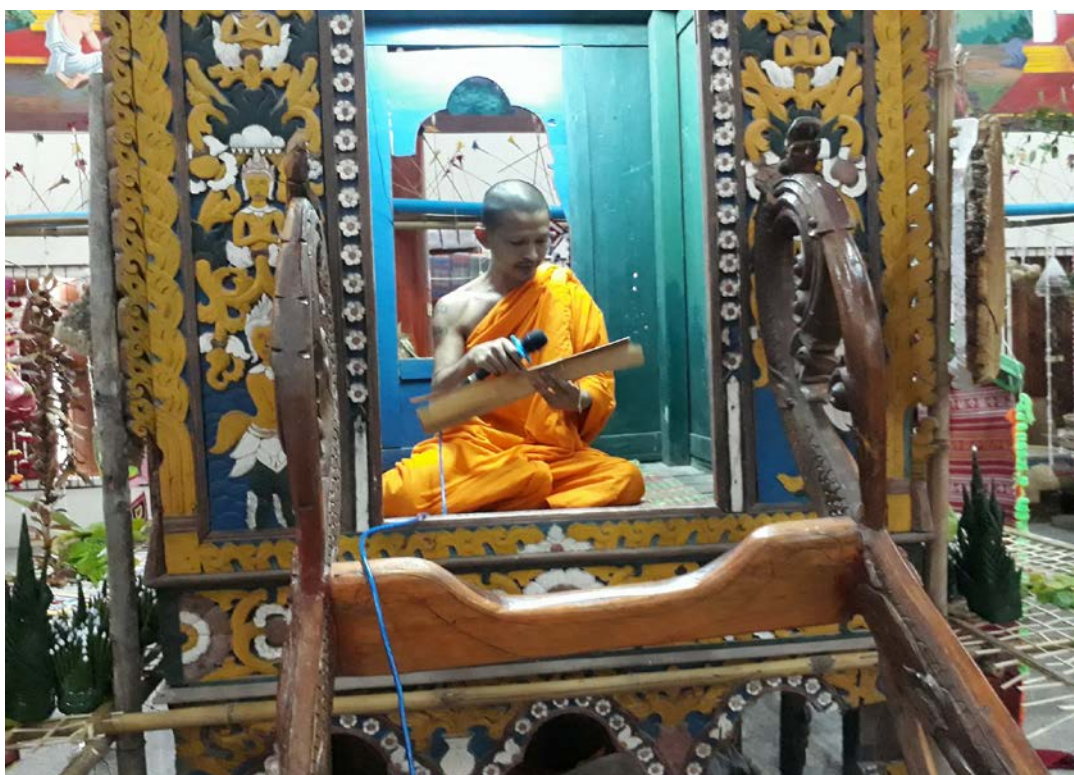
พิธีอัญเชิญพระอุปคุต
พิธีอัญเชิญพะเหวดเข้าเมือง

การเทศน์มัลลหมีน-มัลลยแสน

การแห่ข้าวพันก้อน

การเทศน์สังกาส

การเทศน์พระคาถาพัน

การเทศน์ฉลอง

กัณฑ์เทศน์

ภาคผนวก ฉ
ภาพกิจกรรมในการเก็บข้อมูล

พระครูโฆสิติทธิธรรมวิมล เจ้าคณะตำบลโพนทอง

พ่อสนั่น อุนันท์

หลวงพ่พระครูประดิษฐ์วิริยาภรณ์ เจ้าคณะอำเภอชื่นชม

พ่อหลวง เจียงคร

พระประเสริฐ ปณฺญาวโร

แม่दान อุปนันท

พระอธิการอัมพร อนุตตโร

นายเขมราช ไชยโวหาร

ครูสงวน ผิวผ่อง

พระอธิการไพโรจน์ ปภังกร

พระมหาศรายุทธ นามรักษา

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - ฉายา สกุล

พระธีระพงษ์ ธีรปญฺโญ ดอนสังเกตุ

วัน - เดือน - ปีเกิด

๑๑ เมษายน ๒๕๓๐

ที่อยู่ปัจจุบัน

๑๙๐ บ้านโนน ตำบลโนนทอง อำเภอเขียงยืน

จังหวัดมหาสารคาม ๔๔๑๖๐

ประวัติการศึกษา

พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา ปรัชญา ๒๕๕๘

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย

ประวัติการทำงาน

เลขานุการเจ้าคณะอำเภอชื่นชม อำเภอเขียงยืน

จังหวัดมหาสารคาม ๒๕๕๘

หมายเลขโทรศัพท์

๐๙๓ ๔๒๑ ๐๕๖๓ , ๐๘๑ ๕๗๔ ๖๑๕๙